

C:\Users\Plazma\Desktop\Knihy pdb\B\BAKER Alan_Baker Alan - Gladiátor.pdb

PDB Name: zdroj
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXT
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 16.8.1973
Modification Date: 16.8.1973
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

ALAN BAKER GLADIÁTOR SKRYTÁ HISTORIE KRUTOSTI STAROVĚKÉHO ŘÍMA Úvod

Starověcí Římané milovali gladiátorské zápasy. Nade vše si oblíbili udatné muže, zbraně, souboje nebo krveprolití a stejně, ne-li více, pak uctívali samotnou smrt. V amfiteátru, rozpáleném nemilosrdným středomořským žářem, jásali při pohledu na krev mrtvých a umírajících. Považovali to za způsob, jímž mohli celému světu předvést zásadní vlastnosti, z nichž povstala jejich velkolepá civilizace - naprosté pohrdání utrpením a smrtí.

Obrovská hlediště římských amfiteátrů pravidelně plnily nepřehledné davy diváků, kteří se přišli podívat, jak v krvavých bitkách obstojí gladiátoři bojující buď muž proti muži, nebo proti pestrému zástupu divokých a jaksepatří nebezpečných zvířat. Smrt v aréně mohla mít podobu protivníkovy meče, luku a šípů, trojzubce, ale také tesáků a ostrých drápů, to vše v míře, na niž naše současná představitivost nestačí. Jak si dále ukážeme, souboje gladiátorů, při nichž během staletí gladiátorských her zahynuly tisíce profesionálních bojovníků, zdaleka nepředstavovaly nejsurovější podívanou, již mohla aréna nabídnout. Rafinovaný vkus zhýčkaných starověkých Římanů si žádal, aby vlastním gladiátorským zápasům předcházely hony na divou zvěř, kdy se vybraní bojovníci utkali s dravými šelmami. Z těchto nerovných klání muži vesměs vycházeli vítězně, ovšem čas od času tomu bývalo jinak. Navíc aréna sloužila jako veřejné popraviště, kde byli bezbranní odsouzenec, lhostejno zda muži či ženy, předhazováni napospas šelmám. Diváci pak jejich nelidské utrpení provázeli nadšenými ovacemi. Projev naprostého znechucení, neřkuli zděšení nad krutým divadlem, se považoval za projev slabosti, nehodné hrdých a nemilosrdných Římanů.

Gladiátoři představovali zlatý hřeb každého dne her. Toužili po nich stejnou měrou ženy i muži, a kdykoli se ukázali v římských ulicích, provázeli je dav obdivovatelů podobně jako dnešní filmové hvězdy. Už z podstaty svého nebezpečného povolání ale mohli sázet na jedinou jistotu, že totiž dříve či později sejdou ze světa násilnou smrtí. Někteří gladiátoři sice zbohatli díky velkorysým darům za vítězně završené souboje a dožili se pohodlného důchodu, velká většina z nich však naopak žila velice krátce a našla svou smrt ve vyhřátém, krví prosyceném písku arény za nepřičetného povzbuzování přihlížejících davů.

To, co dav zbožňoval, však - zcela paradoxně - zároveň choval v hlubokém opovržení. Římský lid sice halasně opěvoval vítězné gladiátory, případně stejně hlasitě ostouzel poražené, nicméně jinak na profesionální zápasníky hleděl pěkně spatra.

Zálibu římského publika v krvavé podívané nelze v žádném případě popřít. Většina dnešní diváků by se od představení, jež se v aréně běžně odehrávalo, nepochybně s hrůzou odvrátila. Pohled na to, jak je člověk zažíva trhan na kusy krvelačnou šelmou, bychom sotva unesli jednou za život, ovšem starověcí Římané si takové divadlo rádi dopřávali pravidelně, nezřídka i několik dní za sebou. Představení, která historik Michael Grant označil za "nejohavnější krvavý sport, jaký byl kdy vynalezen", patřila ve starém Římě k vyhledávaným kratochvilím. Římská záliba v ukruté podívané proto poněkud upravuje náš mnohdy zaslepeně ob divný vztah ke kultuře, jež jinak zanechala světu mnoho krásného a ušlechtilého.

Krvavé divadlo samozřejmě nelze hodnotit čistě v kontextu dnešního chápání hodnot. Civilizaci, staré přes dva tisíce let, nemůžeme ani při nejlepší vlíli podsouvat dnešní morálku. Ostatně podobný přístup by naší snaze o pochopení zákonitostí gladiátorských her a jejich postupného vývoje ani příliš neprospěl. V současnosti se - alespoň teoreticky lidský život těší nesmírné úctě. Pokud někdo působí utrpení živým tvorům za účelem pobavení druhých, považujeme to za úchylné, ba perverzní a krajně odsouzenihodné. S tímto názorem bychom však ve starověku nepochodili - římské pojetí morálky vypadalo naprosto odlišně. Římané se samoúčelné krutosti vesměs vyhýbali, kdekoli to bylo možné. Nejvíce je tento postoj znát na chování k poraženým národům. Představitelé impéria zřídka podlehlí nutkání k zaslepenému vraždění. Spíše předpokládali, že projev dobré vůle vůči poraženému nepříteli dokáže hned v zárodku vykořenit nesnáze, které by později mohly mít nežádoucí vliv na spravování nové provincie, jejíž rozkvět Římu přinášel výrazný hmotný prospěch. Rozšiřování impéria nepochybně padly za oběť tisíce lidí, další tisíce Římané odvedli do zajetí, aby je pak nechali skonat v aréně. V tomto případě se však jednalo především o způsob konečného vyrovnání s nesmiřitelným nepřítelem.

Rovněž trestání zločinců, jež se odehrávalo před zraky mnohohlavého publika, sice působilo odsouzeným nešťastníkům nepředstavitelná muka, avšak mělo své opodstatnění. Vycházelo z podstaty spáchaného zločinu, případně z utrpení, jemuž byla vystavena pachatelova oběť.

Byť se při popisu dění v aréně snažíme oprostit od současných předsudků, je přitom zajímavé sledovat, co z gladiátorských her přežívá do dnešních dnů. Většina z nás se totiž, třebaš nevědomky, věnuje činnosti, kterou krutá

kratochvíle nějak ovlivnila. Jako vzdálený dozvuk zabíjení divokých šelem v cirku se jistě vrstvy obyvatel Velké Británie čas od času oblékají do zvláštních úborů a pořádají okázalé hony na lišku. Naši slavní a oslavovaní sportovci jsou rovněž slábnoucím odrazem starověkých gladiátorů. Sportovní šermíři ovšem užívají místo mečů a trojzubců tupé rapíry, a smrtelná zranění jsou tedy vzácná. Fotbalisté, hráči ragby nebo třeba tenisté předvádějí svou kondici, pohotovost a bojovnost před tisíci pokřikujícími diváky. Další miliony sledují jejich klání u televizních obrazovek. Po fotbalovém utkání fanoušci soupeřících týmů často vezmou útokem pořadatelské město a pouštějí se mezi sebou do surových šarvátek. Výsledkem jsou zranění, někdy také mrtví, jako by některým představitelům našeho civilizovaného světa násilí a krveprolití scházelo. A víceméně totéž se dělo ve starověku - představitelé soupeřících městec na sebe při hrách štěkali nadávky, popisovali zdi hanlivými nápisy, a pak stačilo jen málo, aby přeskočila jiskra a propukla nevybíravá vřava.

Co se římské záliby v násilí týká, bohužel můžeme jen těžko s klidným svědomím prohlásit, že by se současné kultuře bytostně přičilo. Představitelé naší civilizace mu naopak celkem ochotně přihlížejí, ať už se jedná o utkání v boxu nebo o poslední akční trhák v kině. Všudypřítomná elektronická média povýšila krvavé lokální konflikty na další odvětví zábavního průmyslu - kamery jsou nainstalované dokonce i na hlavicích bojových raket. Zatímco v duchu odsuzujeme krutost starověkých Římanů, naši zákonně zvolení zástupci opatrnicky hájí bombardování a vybíjení nevinných civilistů ve vzdáleném zahraničí a bohatnou na prodeji zbraní do zemí, jejichž zřízení nelze ani při nejlepší vůli označit za jiné než za represivní.

Touto knihou jsem se pokusil o zábavné a čtivé zmapování všech aspektů historie římských gladiátorských her, aniž bych jim podsouval morální měřítka přelomu jedenadvacátého století. Nahlédneme do krušného světa gladiátorů a gladiátorských zápasů od jejich počátků, kdy byly pořádány jako násilnické rituály k počtě mrtvým, až po jejich definitivní zákaz o bezmála tisícovku let později. Pod pojmem "gladiátorské hry" si většinou představujeme souboj muže proti muži, který končí porážkou jednoho z protivníků; pokročilejší čtenáři si snad vybaví také bezbranné křesťany předhazované lvům. Ve skutečnosti mohl nešťastník, odsouzený do arény, přijít o život mnoha rozmanitými způsoby. Hry však nepředstavovaly jen zvračenou, děsivou zábavu omezené lůzy, tvořily nedílnou součást kulturně-politického života starověkého Říma. V následujících kapitolách se proto budeme věnovat nejrozličnějším formám zápasů, od soubojů různě ozbrojených mužů, přes odlišné bojové styly po detailně propracovanou a po všech stránkách náročnou podívanou, již představovaly inscenované námořní bitvy. Přiblížíme si divadelní dramatizace antických mýtů, v nichž zločinci, odsouzení k smrti, vystupovali jako tragičtí hrdinové. Pokusíme se vystopovat původ samotného amfiteátru, neznámější a nejdokonalejší architektonické formy starověkého světa. Seznámíme se s vzácným, nicméně co do politického dopadu významným zlovykem císařů, kteří si příležitostně rádi zahráli na gladiátory. V tomto oboru vynikli především Caligula a Commodus. Ve dvanácté kapitole, která je jakýmsi beletristickým shrnutím gladiátorské problematiky, se pak čtenáři pokusím zprostředkovat atmosféru dne na zápasech.

Tato kniha je určena milovníkům populárně naučné literatury a nečiní si akademických ambicí, proto čtenáři v textu nenarazí na podrobný poznámkový aparát. V závěru přesto uvádím vybranou bibliografii a doporučenou literaturu pro ty, kteří by se snad chtěli této hrůzně přitažlivé stránce starověké historie věnovat podobněji.

Kapitola první - První povinnost zemřít

Začátky

V amfiteátrech starověkého Říma našly svou smrt statisíce lidí: našly ji v soubojích muže proti muži, nebo byly předhazeny dravé zvěři. Dnes si stěží dokážeme představit utrpení zločinců a otroků, jejichž bídnou životní pout' završily tesáky či drápy lýtých šelem, když za nadšeného povzbuzování publika vláčely jejich rozdrásaná těla arénou. Jaká nepředstavitelná hrůza asi provázela poslední okamžiky válečného zajatce nahnaného do arény bičem a rozžhaveným železem, když po porážce utrpené od profesionálního bojovníka očekával ortel povykující lůzy. Jeho další osud totiž zcela závisel na vrtkavém soudu římského lidu a především na rozhodnutí předsedajícího úředníka.

Profese gladiátorů, jejichž souboje bavily římský lid po celé období republiky a v ještě velkolepějším měřítku za císařství, patří k mediálně nejpritažlivějším a paradoxně také k nejtajemnějším zaměstnáním v historii. Sláva námezdních bojovníků se přes propast dlouhých staletí přenesla prostřednictvím odkazů v písemných pramenech, známe je z výtvarného umění a jejich hrdinské skutky inspirovaly k nejednomu filmovému zpracování, klasickým snímkem Spartakus počínaje a nedávným výpravným filmem Gladiátor konče. Nelitostné souboje na život a na smrt mezi muži a vzácněji mezi ženami dodnes podněcují lidskou obrazotvornost.

Život římských gladiátorů provázelo na každém kroku nebezpečí a vzrušení. Tvrdý výcvik je připravoval na titánské souboje, v nichž museli osvědčit nevšední odvalu a duchapřítomnost. Naše znalosti o běžném životě gladiátorů jako výlučné společenské skupině jsou vcelku uspokojivé, zato o jejich individuálních osudech nám není známo téměř nic. Není třeba zdůrazňovat, že zápasníci po sobě nezanechávali písemné památky, z nichž bychom mohli vyčíst jejich pohled na gladiátorský úděl. Vysokého věku se dožívali jen zřídka a v takovém případě se zpravidla stávali legendou. Většina z nich přišla o život po dvou či po třech úspěšných soubojích a s čestnou výjimkou slavného povstalice Spartaka si nikdo z nich nevydobyval významnější místo v historii. Několik gladiátorů sice známe jménem, můžeme se odvolat na příslušné pasáže v klasické literatuře zmiňující jejich heroické výkony, ale podrobných vědomostí o osudu jednotlivců se nám bohužel nedostává.

Krátký život gladiátorů byl povětšinou završen v krvi prosyceném písku arény a jeho nemilosrdnost mohla být zmírňována jen mámivou vidinou slávy a bohatství, obdivu veřejnosti a pozornosti žen, jež došla jen zřídka skutečného naplnění. Zápasníci se většinou rekrutovali z řad odsouzených zločinců, provinilých otroků nebo válečných zajatců. Dobrovolně si svobodní občané volili nejisté povolání gladiátora jen zcela výjimečně. Vyhledky na přežití, o možnosti zbohatnutí nemluvě, byly v tomto oboru mizivé.

První gladiátorské zápasy v Římě uspořádal na počest svého zesnulého otce Decimus Iunius Brutus roku 264 př. n.

1. Jednalo se o krvavý souboj mezi třemi páry otroků nazývaných bustuariové (odvozeno od slova bustum, které značí hrobku nebo pohřební hranici) a místem konání bylo forum boarium (dobytčí trh). Tento zápas Brutus veřejnosti prezentoval jako munus (v množném čísle munera), nebo-li jako projev povinné úcty prokazované potomky památce mrtvého předka. První munera zřejmě probíhala po ukončení oficiální veřejné trizny za mrtvého, tedy devátý den po pohřbu.

Následně se munera konala k počtě všech významných osobností a táž událost se k příslušnému datu opakovala vždy po pěti letech, v mimořádných případech dokonce každoročně. Podle římského historika Sexta Pompeia Festa žijícího ve 2. stol. n. l. nahrazovaly gladiátorské souboje lidské oběti, které jim jako surovější forma uctívání mrtvých předcházely. Lidské oběti měly ducha zesnulého nasytit krví živých, což je fenomén doložitelný u většiny starověkých kultur. Dnešní badatelé se skutečně přiklánějí k Festovu závěru, přičemž gladiátorské zápasy považují za určitý vývojový posun - přinejmenším vítěz je přežil a občas se diváci slitovali i nad poraženým.

Forum boarium se záhy stalo obvyklým místem pořádání napínavých klání. Tamější stánky řezníků a květinářek po čase nahradily obchůdky podnikavých kupců, již si průčelí krámků zdobili štíty ukořistěnými nepřátelům Říma. V době konání zápasů tržiště doslova vřelo zástupy lidí, kteří se divoce strkali, pošťuchovali, hrdlili o lepší sedadla, pokřikovali na sebe a živě se dohadovali. Jejich počínání nedokázal zmírnit ani úporný sluneční žár. Obdélníkové ústřední prostranství fara boaria vymezoval z jihovýchodu Circus Maximus (v němž se konaly velkolepé dostihy čtyřspřeží) a ze západu řeka Tiber. Z jedné strany forum lemovaly dvě řady krámků, z protilehlé chrám Svornosti (lat. Concordiae). Kromě toho se zde nacházel chrám zasvěcený Fortuně a Matutě (staroitalské bohyni jitřního světla a porodu, pozn. překl.) z konce 6. stol. př. n. l. a řada dalších veřejných staveb, mezi nimi chrám boha Portuna (boha vstupních bran a přístavů). Později ještě nedaleko vyrostl kruhový chrám zasvěcený Herkulovi.

První gladiátorské hry měly jednoduchý a víceméně primitivní průběh, postrádaly pozdější výstřelky a rafinovanou krutost, jimž dychtivě přihlíželi nadšení diváci v amfiteátrech císařského Říma nebo provinčních obcí a městeček rozestých po celém impériu. Zpočátku se zápasy odehrávaly před nepočetným obecnstvem, které se strkalo, tlačilo a usilovně snažilo užít si krutého divadla. Chaotická shromáždění, při nichž divák zaujal libovolné místo zajišťující náležitě slušný výhled, položila základy monumentální podívané následujících století. Zprvu se jednalo o představení sestávající z prostých soubojů muže proti muži, kde bychom marně hledali předem připravené, vyumělkované prvky určené k umocnění působivosti. V tomto vývojovém stadiu se na munera nahlíželo především jako na součást náboženského obřadu, což podtrhovalo i místo jejich konání. Ženy na tato představení neměly přístup.

Netrvalo dlouho a diváci si mohli předplatit dřevěné lavice; takže sledovali zápasící borce s větším pohodlím. V počátcích gladiátorských her vládla většina zápasníků stejnou výzbrojí: byli vyzbrojeni jako Samnité, divoký horský lid obývající jih Itálie, který si Římané podrobili ve 4. stol. př. n. l. Každý gladiátor měl k dispozici podlouhlý obdélný štít (scrutum), rovný meč (gladius - odtud slovo gladiátor), helmu a chrániče holení. O podobě prvotních zápasů nevíme téměř nic, jisté je pouze tolik, že během prvního století jejich konání stoupl počet bojujících párů ze tří na pětadvacet až šedesát. To ovšem zdaleka ještě nesvědčí o tom, že by se tou dobou gladiátorské souboje staly běžnou součástí veřejného života starověkého Říma. Opak byl pravdou, zatím šlo o podnik spíše výjimečný.

Původ krutých obřadů zůstával zahalen tajemstvím i pro samotné Římany. Munera jako povinné uctívání zesnulého, případně jako dozvuk pradávných pohřebních obřadů, pravděpodobně vycházela z barbarského zvyku obětovat na počest významných zesnulých otroky nebo válečné zajatce. Legenda klade počátky gladiátorských her do Kampánie (tamější gladiátorské školy později patřily k nejslavnějším), kde se prý konaly z vůle prastarých božstev, přežívajících podle téže pověsti na různých místech pobřeží Středozemního moře. K legendám, tedy i k této, je ovšem třeba přistupovat se značnou dávkou skepse. Mnohé písemné prameny z prvních století našeho letopočtu vyšly z pera šířitelů křesťanství, kteří se pochopitelně snažili pohanství Říma diskreditovat.

Citujme znovu historika Festa: "Bývalo zvykem na hrobkách udatných bojovníků obětovat válečné zajatce. Krutost tohoto obyčeje vedla později k rozhodnutí nahradit lidské oběti gladiátorskými zápasy." Způsob se tedy nepatrně změnil, účel nikoli - prolitá krev živých měla usmířit hladové duše mrtvých. Římané, kteří představy o posmrtném životě převzali dílem od Etrusků, dílem od Řeků, chovali své mrtvé v nesmírné úctě a přistupovali k nim s bázní typickou pro všechny starověké národy. Podle těchto představ mohly duše zesnulých za určitých okolností proniknout do světa živých a všemožně jim škodit, zejména vzít je s sebou do podsvětí. K usmíření a zneškodnění nepokojných duší zemřelých a také ke zmírnění strachu z jejich schopností sloužila řada soukromých i veřejných obřadů, které měly mrtvým - až na několik pevně stanovených dnů v roce účinně bránit v návratu do pozemského světa.

Třebaže zesnulí ve starověkém Římě požívali náležité a všeobecné bázně, nepohlíželo se na ně jako na něco přirozeně zlého či nenávistného. Znepokojení duchové se projevovali nepřátelsky zpravidla pouze tehdy, když jim pozůstali nevěnovali odpovídající péči. Mrtvého považovali Římané za stín zbavený hmotné substance, jakési 'nic'. Teprve skrze prolito u lidskou krev duch získal esenci bytí, která mu zajistila přechodnou existenci v nové realitě a usmíření s živými.

Postupem času se provázanost s náboženskými rituály zvolna vytrácela a římstí občané začali vnímat gladiátorské zápasy povytce jako příjemné povyražení. Slavnostní munera se konala jen vzácně, převažovaly zábavné hry zvané ludi, k nimž patřily mimo jiné dostihy čtyřspřeží. Jejich popularita byla skutečně nesmírná a zvláště v období republiky získaly hry až politický rozměr, neboť gladiátorské zápasy byly jediným druhem veřejných představení, nad nimiž senát neměl kontrolu. Všechny ostatní sváteční události byly pevně zakotveny v římském kalendáři a spadaly do pravomoci pověřených úředníků.

Kalendář svátků

Římané podobně jako jiné národy starověku oslavovali odvěký přírodní cyklus pestrou škálou náboženských

svátků, jimiž se snažili příznivě ovlivnit bohy plodnosti a úrody. V období hospodářského rozkvětu a mocenského rozmachu se ovšem z náboženských slavností snadno stávala záležitost veskrze světská, jakkoli zůstávala spojitost s určitými bohy i nadále zachována.

Na jaře od 28. dubna do 3. května se konaly ludi florales, které měly zaručit bohatou sklizeň. Pro tuto příležitost se Římané oblékali do pestrých oděvů v barvách rozkvetlé přírody a přihlíželi divadelním představením a hrám v cirku, jejichž tradiční součástí bylo vypouštění zajíců a kůzlat jako symbolů plodnosti. Slavnostní veřejné procesí vyvrcholilo obětováním bohyni Floře. Těchto her se účastnil všechen lid včetně chátřů a nevěstek, které považovaly oslavy na počest bohyně Flory za svůj svátek, a s příchodem noci tak zábava získávala velmi živočišný charakter. Během festivalu tek proudem opojný mok, bujely tělesné touhy a na žádost rozvášněného publika se ochotně zbavovaly šatstva i herečky obsazené do slavnostních divadelních představení.

Všechny hry se ovšem nekonalý každoročně. Například takzvané ludi saeculares přišly ke slovu pouze jednou za sto let (v květnu a v červnu) a neměly zaručit nic menšího než přetrvání světa po další století. Konaly se na Martově poli a podle legendy je roku 509 př. n. l. založil Publius Valerius Poplicola. Jeden z jeho předků zde totiž údajně dvacet stop pod zemí našel oltář zasvěcený podsvětním božstvům Dítovi (římské označení vládce podsvětí Ráda, v l. pádě Dis) a Proserpině.

Bohové podsvětí měli podle všeobecně rozšířených představ na svědomí morové rány - dávali jimi najevo svůj hněv. K usmíření rozlícených božstev sloužily ludi taurei quinquennales konané každého pátého roku, vždy 25. a 26. června v Cirku Flaminiu. Sestávaly opět z oblíbených závodů čtyřspřeží, z býčích zápasů a z krvavých obětí. Poslední zaznamenané hry tohoto druhu proběhly v roce 186 př. n. l.

Ludi Apollinares, hry k počtě boha Apollona, jemuž římský lid vděčil za záchranu před Rannibalem, se konaly od roku 211 př. n. l. Tehdy byli Římané na hlavu poraženi Kartaginci a jejich město se zdálo být odsouzeno k záhubě. Proti všemu očekávání se nakonec podařilo Hannibala porazit a vyhnat z Itálie a Řím ovládl větší část východního Středomoří. Od těch dob se slavnosti na Apollonovu počest odehrávaly každoročně od 6. do 13. července a na programu měly divadelní představení a štvance divé zvěře. Apollon (rovněž považován za patrona lékařů) byl během her zahrnován obětními dary a diváci se k jeho uctění zdobili květinovými věnci.

Koncem července, kdy na polích dozrávala úroda, propukaly další všelidové hry, nazývané ludi Victoriae Caesaris na počest Julia Caesara a bohyně vítězství, která mu byla tak velkoryse nakloněna. K jejich začlenění do římského kalendáře došlo po slavné bitvě u Farsalu roku 48 př. n. l., v níž Caesar porazil Pompeia. Skládaly se z her v cirku a z divadelních představení.

Další slavnosti římského kalendáře mají mnohdy nejasný původ, některé navíc svůj prvotní význam rychle ztratily. Ludi romani se konaly vždy 13. září na počest vítězství a byly zasvěceny Jupiterovi. Podle historika Tita Livia se staly pravidelně konanou výroční záležitostí od roku 366 př. n. l., později byly přesunuty na 4. a 19. září. Zahajovalo je procesí směřující od Kapitolu k Cirku Maximu, kde probíhaly slavnostní oběti.

Málo víme také o hrách zvaných ludi capitolini, které k počtě vládce bohů probíhaly vždy 13. října. Nešlo o veřejné hry, ale o náboženskou ceremoniál, jež vykonávali kněží Jova kapitolského v Římě (Jupiter, 2. p. Jova). Ludi capito lini zřejmě původně oslavovaly dobytí etruských Vejů, či záchranu Kapitolu před galským pleněním.

Příchodem zimy výčet slavností římského kalendáře nekončil. Od 26. října do 2. listopadu se konaly ludi Victoriae Sullanae, opět na počest bohyně vítězství. Jak název napovídá, založil je diktátor Suna na oslavu svého vítězství nad Samnity u římské brány Porta Conina v listopadu roku 82. př. n. l.

Brzy po 4. listopadu začínaly čtrnáctidenní všelidové ludi plebei, jimž se co do významu vyrovnaly pouze ludi romani. K Jovově počtě je zavedl s největší pravděpodobností Gaius Flaminius roku 220 př. n. l. Jiné prameny naopak uvádějí, že si ludi plebei zavedli sami plebejové, když jim byl zapovězen starobylý svátek vína připadající na září. Munera

Oproti jiným občanským a náboženským svátkům nespočívalo pořádání her zvaných munera v rukou městských úředníků. Až do roku 105 př. n. l. se o jejich průběh staraly soukromé osoby, přičemž hry zůstávaly veřejně přístupnou událostí. Munus mohl teoreticky uspořádat kdokoli, nicméně obrovská částka, které bylo k pořádání her zapotřebí, zaručovala, že se dané příležitosti chopí jen výjimečně dobře situovaní občané. Do nákladů spadala například i velkolepá závěrečná hostina, na níž se podávaly vybrané exotické pochoutky. První chod většinou sestával z hlávkového salátu - soudilo se, že podporuje trávení - a z párku, následoval tuňák s vaječnou oblohou, potom vejce s olivami a se sýrem. Hlavní jídlo obvykle tvořil pestrý výběr roztodivných pokrmů, mezi nimiž nechyběla prasečí vemínka, divoké ptactvo, maso drůbeží, kančí, antilopí, gazelí a zaječí nebo třeba pečený plameňák. Hosté neužívali přibory, měli však k dispozici otroky, kteří jim podle potřeby umývali ruce. Od účastníků hostiny se sice čekala jistá společenská úroveň, přesto se nezřídka uchylovalo k notně zpopularizovanému římskému zvyku a dávením vyprazdňovali přesytený žaludek, aby si dobrého jídla uživali co nejdéle. Stejně tak se považovalo za nerozumné, ba za nezdravé potlačovat přirozené potřeby, hosté proto po libosti řhali či pouštěli větry, dokonce močili do nočníků po hotově přistavených pověření otroky přímo k hodovnému stolu, aniž by tím hřešili proti bontonu.

Podobnou hostinu živě popisuje římský básník a satirik Iuvenalis (60-140 n. l.), který na vlastní kůži poznal, co obnáší chudoba. Svého času vzbudil nelibost císaře Domitiana, jenž ho dal bez jediné mince vykázat do Egypta. Později našel velkorysého ochránce v císaři Hadrianovi a dostal příležitost k sepsání svých proslulých satir, upřímný soucit s nuznými obyvateli impéria ho však nikdy neopustil, což se nejnápadněji projevilo právě ve znechucení, s jakým líčí obžerství římských zbohatlíků. Hostiny konané po skončení her mu k tomu jistě dodávaly nepřehledný materiál; mezi hmotným hlaholením hodujících nesoucím se nad bohatě prostřenou tabulí si kupříkladu povšíml matrony, která "zaneřádila podlahu obsahem svých vnitřností... pila, zvracela a zase pila jako had, který se topí v diži plné vody..."

Munera se mezi lidem těšila nesmírné oblibě, proto jen málo politických činitelů, kteří vládli odpovídajícím finančním zázemím, odolalo pokušení uspořádat velkolepou podívanou. Zakrátko se ze zábavy původně určené k uctívání mrtvých stal jedinečný prostředek ambiciózních státníků ke zvýšení osobní popularity. Velkoryse pojaté hry totiž pořadatelé skýtalý značnou naději na úspěch v nejbližších volbách.

V 1. stol. př. n. l. doznala mltilera výrazných změn. Jejich původní náboženské poslání sice zůstalo nadále formálně zachováno, sloužilo však - jak je z předchozího patrné především jako průhledná záminka k pořádání efektních gladiátorských zápasů. Plebejové, kteří hry původně pokládali za laskavost poskytovanou bohatými a mocnými, zakrátko začali účast na napínavé podívané považovat za své nezadatelné právo. Časté konání zápasů navíc diváky natolik rozmazlilo, že nebylo vůbec snadné uspokojit jejich nároky na nevšední a velkolepé představení. Právě v té době přibýly k běžným gladiátorským soubojům štvance na divoké šelmy (vellatio). Původně příležitostný výstřelek se za císařství stal neoddelitelnou, ba povinnou a hlasitě vyžadovanou součástí každých her. Organizátoři se vždy snažili předvést v co nejoslnivějším světle a k dosažení žádoucího účinku nelitovali žádných prostředků. Například Julius Caesar (100-44 př. n. l.) oděl své gladiátory do stříbrné zbroje, což byl nápad, který okamžitě převzalo několik dalších patricijů, aby hned nato zase vyšel z módy.

Gladiátorské hry se těšily trvalé oblibě římského lidu bez ohledu na rozličné obměny a inovace. Obyvatelé města, v němž žil známý politik, právník nebo vysoký státní úředník, od pozůstalých s naprostou samozřejmostí očekávali, že k jeho počtě uspořádají důstojný munus. Všeobecná posedlost zápasy dokonce přivedla pozdější císaře k zákonnému omezení částky, již bylo možno do her investovat, aby se čelní představitelé římské elity v honbě za přízní lidu nezruinovali. Senátorský výnos císaře Marka Aurelia z roku 176 n. l. pak rozdělil gladiátorské zápasy do pěti kategorií: pod třicet tisíc sesterciů, od třiceti do šedesáti tisíc sesterciů, od šedesáti do sta tisíc, od sta do sto padesáti tisíc a konečně od sto padesáti do dvou set tisíc sesterciů, což byla horní hranice. Podle ceny, jež se pohybovala od tisíce do patnácti tisíc sesterciů, byly odstupňovány také jednotlivé typy gladiátorů.

Pořádání her se rozšířilo po celém území Římské říše doklady o jejich provozování nacházíme ve většině římských provincií. Římští dobyvatelé totiž vycházeli z obliby, jaké se hry těšily v Římě, a hledali v nich spojence při romanizaci těch nejvzdálenějších oblastí. Koneckonců, gladiátorská klání s oblibou sledovali i římsí vojáci a už jen pro ně byla pořádána snad ve všech dobytých územích.

V očích starověkých Římanů aréna odrážela sílu, neporazitelnost, převahu a kupodivu i civilizovanost jejich obrovské říše, která vděčila za svou rozlehlost nelitostným výbojům. Bohatství a moc Říma spočívaly především na vojenských základech, velký důraz byl proto kladen na osobní statečnost a tělesnou zdatnost. Odvaha, s níž dokázal čelit smrti, byla pro Římana stejně důležitá jako přístup k životu a gladiátoři se cvičili nejen v zabíjení, ale i v důstojném umírání. Dokázali vzít život poraženému soupeři jedinou ranou meče, sami však rovněž uměli rozhodnou ránu hrdinně přijmout. Byli vycvičeni snést srdnatě poslední úder, nechoulit se zbaběle před smrtící zbraní, nedávat strach a bolest najevo pronikavým křikem, jakmile jim ostří meče proniklo kůži a jejich život nezadržitelně unikl s vodopádem krve do rozehrátkého písku arény. Římské obecenstvo bylo nemilosrdné.

Většina starověkých civilizací, Řím nevyjímaje, nevynikala vysokou průměrnou délkou lidského života a u většiny obyvatel se ani nepředpokládalo překročení třiceti let života. Proto bylo důležité čelit smrti důstojně, se ctí, ba co víc s pohrdáním. Pokud se chtěl římský občan se všemi jmenovanými ctnostmi střetnout v hojném množství, stačilo navštívit amfiteátr. V militantní kultuře starověkého Říma bylo umění zabíjet a hrdinství v boji muže proti muži nahlíženo s úctou plynoucí z vědomí triumfu nad jinými národy: schopnosti zabíjet nepřátele vděčili Římané za své impérium.

Pořádání gladiátorských zápasů považoval lid starověkého Říma za přirozenou součást veřejného života, proto v něm představení nevzbuzovala znechucení a hrůzu, nýbrž vzrušení a radost z boje. Mnohé prvky gladiátorských her přetrvaly staletí a setkáváme se s nimi i v moderních dobách, snad nejmarkantněji v chování zdivočelého sportovního obecenstva. S jistou dávkou jízlivosti k tomuto nepřijemnému poznání dospějeme četbou klasických děl. Gladiátorským hrám svého času přihlížel největší římský historik Publius Cornelius Tacitus (56-117 n. l.). Tacitus byl příkladným představitelem patricijských vrstev, v roce 79 n. l. zastával úřad kvestora, roku 88 n. l. se stal přetorem a v roce 97 n. l. dosáhl konzulské hodnosti. Jeho raná díla prokazují rozsáhlé znalosti v mnoha oblastech tehdejšího vědění. Zabýval se výchovou a výukou řečnictví, oslavným životopisným spiskem uctil památku svého tchána Julia Agricolu a vojenskému zájmu o Germány vyšel vstříc dílem Germania, které se dodnes řadí mezi nejvýznačnější pramenná díla svého druhu. Vrchol Tacitovy tvorby však představují dvě rozsáhlá historická díla: Dějiny a pozdější Letopisy. V jednom z nich popisuje nešťastnou událost, k níž došlo během gladiátorských her v Pompejích roku 59 n. l.:

V té době povstalo z nepatrného počátku hrozné vraždění mezi obyvateli Pompejí a nedaleké Nucerie při gladiátorských hrách, které pořádali jistý Livineius Regulus, muž vyloučený ze senátu [důvod vyloučení není znám, patrně šlo o mravnostní delikt]. Oni se totiž z maloměstské svévole vespolek škádli a nejprve si spilali, pak se chápali kamení a konečně zbraní; vyhrál lid Pompejí, protože tam se divadlo pořádalo. Bylo tedy do Říma dopraveno mnoho Nuceřanů, zmrzačených ranami, a velmi mnozí oplakávali smrt dětí nebo rodičů...

(přel. A. Minařík)

Většina gladiátorů se rekrutovala z nejnižších vrstev římské společnosti a podle toho se s nimi nakládalo. Pokud měl zločinec, neposlušný otrok nebo válečný zajatec to štěstí (nebo tu smůlu), že vynikal urostlým tělem a vynalézavou myslí, mohlo se mu snadno stát, že se proti své vůli ocitl ve společnosti gladiátorů (familia gladiatoria). Překvapivě se v řadách těchto bezprávných bojovníků našli také římsí občané, kteří se vzdali svobody a upsalí se tělem i duší majiteli gladiátorské skupiny, jemuž se říkalo lanista.

Swědectví o způsobu náboru gladiátorů nám poskytl spisovatel Petronius (27-66 n. l.), celým jménem Gaius (nebo Titus) Petronius Niger, jemuž Tacitus jako vlivnému rádci Císaře Nerona a muži s vybraným smyslem pro nádheru a přepych přiřkl titul arbiter elegantiae, tedy rozhodčí ve věcech vkusu. Petronius se svého času jistě zasloužil o

nejedno zábavné představení určené k rozptýlení proslulého krutovládce. Vedle toho se do dějin zapsal jako autor vůbec prvního satirického (či pitoreskního) románu v Evropě. Jeho Satiricon popisuje s nadhledem a mnohdy velice šťavnatě život v 1. stol. n. l. Petroniův nesmírný vliv na císaře Nerona vyvolal žárlivost velitele pretoriánů Gaia Sofonia Tigellina (zemřel roku 69 n. l.), který se svého soka snažil očernit řadou smyšlených obvinění. Petronius při své inteligenci vytušil, že ho vrtkavý císař jednoho dne odsoudí k smrti, proto sepsal květnaté pojednání o Neronových nectnostech, dal je císaři doručit a poté spáchal sebevraždu. Podle Petronia tedy gladiátorští nováčci skládali přísahu, v níž se zavazovali, že budou snášet "značkování železem, pouta, bičování nebo smrt mečem", že budou bez reptání poslušni rozkazů svého pána a poskytnuté jídlo a pití splatí vlastní krví. Když se svobodný římský občan upsallanistovi, zřikal se svých práva stával se jeho majetkem. Přestože šlo patrně o jedno z nejkrutějších povolení vůbec, koncem republiky (tj. v letech 55-31 př. n. l.) tvořili dobrovolníci máme-li věřit odhadům odborníků - polovinu z celkového počtu tehdejších gladiátorů.

Z jakého důvodu si svobodný občan zvolil trnitou cestu, lemovanou důtkami, pouty či značkovacím železem, na jejímž konci ho s největší pravděpodobností čekala násilná smrt? Jaké hrůzné události asi zvrátily jeho spořádaný život a přiměly ho přijmout úděl gladiátora se všim utrpením, které tato profese obnášela? Snad stála za podobným rozhodnutím touha po dobrodružství nebo nedostatek hmotných prostředků, snad k němu vedla zoufalá touha po obdivu, kterého by adept gladiátorské dráhy jinou cestou nedosáhl, snad chtěl svému nicotnému bytí vtisknout hlubší smysl, třeba prodechnutý bolestí a násilím.

Jakkoli se nám to může zdát nepravděpodobné, povolání gladiátora mělo i své výhody. Profesionální zápasníci mohli získat svou odvahou, morálkou a slepou poslušností lanistovi proslulost v celém impériu. Jejich vojenská disciplína vzbuzovala úctu, jaká byla vyhrazena pouze vojákům římské armády.

Některé svobodné občany dohnaly ke vstupu do gladiátorské školy ekonomické faktory: mezi zápasníky se našli mladí příslušníci aristokracie, jimž se podařilo rozmařile rozházet zděděný majetek, takže si nedokázali zachovat přiměřený životní standard. Jako gladiátoři měli třikrát denně nárok na vydatné jídlo a dobrou zdravotní péči, k pravidelné mzdě za jednotlivá vystoupení přibyla v případě vítězství peněžitá nebo hmotná odměna. Pokud se jim podařilo přežít uspokojivě dlouhou dobu, dočkali se propuštění na svobodu. Kromě zchudlých šlechticů vstupovali do gladiátorských řad i představitelé nejnižších společenských tříd, kterým finanční situace nedovolovala žádný druh podnikání a uplatnění mohli najít pouze v armádě nebo v povolání gladiátora (anebo se mohli vydat na zločineckou dráhu). Pro tento druh lidí nepostrádal život profesionálních zápasníků jisté kouzlo. Do arény byli vysláni jen dvakrát nebo třikrát do roka a když se jim podařilo uniknout smrti, skýtala se jim naděje na bohatství, slávu i pozornost něžného pohlaví, o které se zmiňují graffiti z Pompejí:

Celadus, Thrák, třikrát ověnčený vítěz, zbožňovaný mladičkými dívkami.

Retarius Crescens, noční síťář mladých děvčat.

Thraxe chová v srdci každá.

Gladiátoři ovšem nebyli zbožňováni jen mladými dívkami, často se stávali objektem milostné touhy bohatých žen z aristokratických kruhů. Dokážeme si hravě představit, jak takové poblouznění vzniklo. Představitelky vyšší společnosti nezátížené ranami nestálého osudu, který si vybíral tak krutou daň v bezejmenném davu plebejů, nepříjemně často podléhaly nudě. Gladiátorské hry jim vrchovatě dopřávaly vzrušení i krvavou podívanou. Před jejich očima bojovali na život a na smrt urostlí gladiátoři, jejich zpocená, ztepilá těla se míhala arénou - už jen pohled na mužně zjizveno u muskulaturu musel znuděným matronám působit nepoznanou rozkoš. Krvavé rány, napjaté svalstvo, vyhlídka na brzkou smrt, to vše se mísilo v opojný nápoj, nadto nápoj zakázaný - vždyť společenský statut gladiátorů si v ničem nezadal s postavením prostitutek. Cizoložství bylo samo o sobě těžký zločin, ale cizoložství s gladiátorem mělo natolik nebezpečnou příchuť, že jen pouhé pomýšlení na ně muselo natisíckrát umocnit vášně těchto hýčkaných žen.

K nejznámějším a nejčastěji zmiňovaným aférám svého druhu patřilo dobrodružství obluzené matrony známé z díla básníka a satirika Iuvenala. S obvyklou dávkou nezastíraného opovržení Iuvenalis popisuje hanebnost, již se dopustila senátorská manželka Eppia, když se svým milencem - gladiátorem utekla až do Egypta.

Eppiina vášně

Eppiin příklad přesně ilustruje, jakou dávku zaslepené touhy v ženách, z nichž mnohé pocházely z nejvyšších příček římského společenského žebříčku, dokázali gladiátoři vzbudit. Historik Roland Auguet ve své knize Římské hry: krutost a civilizace (*Cruelty and Civilisation: The Roman Games*) z roku 1972 poznamenává: "Vášni se nepoddávaly cudné mladé dívky, na jejichž naivitu působila sláva gladiátorské helmice, ale dospělé, bohaté dámy." Iuvenalis pak čtenářům neopomene zdůraznit, že Eppia byla chotí senátora, dětství prožila v bezstarostném přepychu a pohodlí, spala "v labutím peři, v kolébce zdobené zlatem" a měla odjakživa vše, co jí otcovo bohatství mohlo dopřát.

Gladiátor zocelený ukrutnými souboji, do něhož se Eppia po uši zamilovala, se jmenoval Sergiolus a nebyl žádný krasavec ani mladík. Vousy mu začínaly šedivět, takže si je raději holil, nos měl znetvořený tíhou helmice a z jednoho oka mu neustále vytékala štiplavá tekutina. Uvedený popis nelíčí Sergiola nijak přitažlivě, jednalo se přece o muže, který živořil ve stínu krveprolití, smutku a smrti. Iuvenalis si neodpustil satirický portrét odpudivého starého mládence:

Tedy snad krásou a mládím se Eppia dala tak unést? Co jen viděla na něm, že toužila "šermířkou" stát se? Hrdlo si dávno už holil ten její Sergiolus sladký, pro rány na paži doufal, že brzy i výslužby dojde. Nadto měl důkladně zhyzděnou tvář; zde uvádím příklad:

Čelo mu odřela přilba a uprostřed nosu mu seděl důkladný hrbol, z očí mu stále a odporně teklo. Ovšem byl gladiátor... A to přec z nich krasavce činí! Proto mu před dětmi, vlastní i mužem i před rodnou sestrou dala hned ochotně přednost, neb zbraně vždy milují ženy.

(přel. Z. K. Vysoký)

Navzdory všemu a všemu byla Eppia hotova snášet pro svého vyvoleného posměšky, nadávky i ponížení. Její

vášnivá láska však musela podstoupit ještě těžší zkoušky. Familia gladiatoria, k níž Sergiolus náležel, často cestovala po vzdálených provinciích, dostala se dokonce i do Malé Asie a do Egypta. Eppia svého milého oddaně následovala bez ohledu na osobní nepohodlí. K jejím cestám Iuvenalis s obvyklou kousavostí poznamenává:

Když vážná příčina ženám velí se na cestu vydat, tu
bojí se,
strachem až trnou, nohy se pod nimi třesou, že sotva
se udrží na nich.

Kdykoliv jednají špatně, tu projeví smělého ducha;
jakmile nařídí manžel, hned na loď je obtížné vstoupit,
vodu je odporné citit a všechno se s nimi hned točí. Ovšem, když prchají s chlapem, tu žaludek slouží jim
dobře.

Zvracejí, plují-li s mužem, však jinak i s lodníky jedl,
na hrubé lanoví si rády sáhnou a palubou bloudí...

(přel. Z. K. Vysoký)

Přesně to musel být Eppiin případ, když sledovala z naklánějící se paluby, jak se jí z dohledu ztrácí mramorová průčelí římských chrámů. Vezmeme-li v potaz její postavení a postoj představitelů vyšších vrstev k podobnému prohrěšku, podstoupila nepředstavitelnou oběť, pro privilegovanou ženu patrně oběť osudovou. Její hanlivá přezdívka Gladiatrix (Gladiátorka) už sama o sobě byla na pováženou, společenské postavení gladiátorů se totiž nacházelo ještě o stupínek níž než postavení bezprávných otroků. V tomto nazírání věcí jsme opakovaně utvrzováni křesťanskými autory, podle nichž profesionální zápasníci dostávali jen špatnou a nechutnou stravu. Ve skutečnosti se výživa římské ho gladiátora rovnala přidělu římských vojáků, v očích křesťanů ji ovšem symbolicky znečišťovala podstata zoufalého povolání, neboť strava byla "splátkou za krev, jež se nabízí ke koupi". Zdá se téměř neuvěřitelné, že by Eppia oželela pohodlný, privilegovaný život na vrcholku společenské pyramidy, že by navždy opustila manžela i děti a následovala Sergiola do jeho krutého, nelítostného zásvětí.

Přesto k tomu skutečně došlo, neboť Sergiolus byl gladiátor. Eppiin případ však představoval spíše výjimku. Ženy, které ke svým hrdinům pocítily milostnou touhu, zpravidla hřešily mnohem méně okázale. Třeba tak, že strávily pár hodin denně v gladiátorských kasárnách (zvaných ludl), půjčovaly si šermířské zbraně a pokoušely se útočit na palus, cvičný dřevěný kůl sloužící k nácviku bojové techniky.

Početí císaře Commoda

Milostné vzplanutí ženy podnícené krutými boji v aréně mohlo někdy nešťastnému zápasníkovi přinést fatální následky, jak nás opět informuje sdílný Iuvenalis:

Když Faustina, dcera Antonina Pia a choť Marka Aurelia, přihlížela procesí gladiátorů, vzplála k jednomu z nich vášnivou, živočišnou láskou. Touha ji stravovala jako nemoc tak dlouho a tak urputně, že se nakonec ke všemu přiznala manželovi. Chaldejští mudrci, které nato Marcus Aurelius žádalo radu, císaři doporučili, ať dá onoho troufalého gladiátora zabít. Faustina se pak měla vykoupat v jeho krvi a ulehnout ke svému choti. Poté, co se ve všem podřídili radám mudrců, císařovna chorobná vášeň skutečně pominula, avšak z jejího spojení s manželem vzešel Commodus, který byl více gladiátorem než vládcem.

Hlavním hrdinou smutného příběhu je tedy nešťastný zápasník, který měl tu smůlu, že při slavnostním průvodu padl do oka choti císaře. Řetěz následujících událostí nepostrádá pikantní, dramatický příděch, mísí se v něm nadpřirozené síly s temnou erotikou. Faustina vševládná vášeň, přiznání manželovi, kterému se vyzpovídá z nepotlačitelné touhy, císařova snaha hledat pomoc v nadpřirozených sférách, hrozivý věštecký výrok, po němž je nešťastný gladiátor obětován a Faustino tělo, ještě potřísněné jeho čerstvou krví, se v milostném aktu spojí s manželem, aby spolu počali lidskou zrůdu - budoucího císaře Commoda. A na počátku ohavného, nepochopitelného činu bylo milostné vzplanutí ke gladiátorovi...

Milostné pletky profesionálních zápasníků s příslušníky římské nobility nemusely být nutně heterosexuální povahy.

Významný dějepisec řeckého původu Cassius Dio (asi 155 až 235 n. l.), který v Římské říši zastával vysoké úřady za vlády císařů Commoda, Pertinaka, Septimia Severa a Alexandra Severa, z toho v letech 220 a 229 dosáhl konzulátu, popisuje okolnosti, za nichž se císař Heliogabalus zamiloval do vozataje jménem Hierocles:

Během her v cirku Hierocles vypadl z vozu přímo před Heliogabalovým sedadlem, přičemž se mu z hlavy svezla helmice. Vládce si ihned povšiml mladíkovy bezvousé tváře i dlouhých, plavých kadeří a dal jej okamžitě odvést do paláce.

Aféra s ženskými gladiátorkami

O zvláštní praxi verbování ženských bojovnic se dočítáme v díle římského životopisce Suetonia. Gaius Suetonius Tranquillus, rodilý Říman a syn vojenského tribuna, se řadil mezi přátele Plinia Mladšího. Na Pliniovo doporučení mu také císař Traianus svěřil úřad vojenského tribuna (tribun byl původně úředník, který měl chránit plebeje proti zvůli patricijských magistrátů). Suetoniův další patron, Septicius Clarus, mu později pomohl k úřadu císařského archiváře. Tomuto postavení, jakož i hodnosti kancléře nového císaře Hadriana vděčil za přístup k písemným pramenům, z nichž hojně čerpal při psaní svého stěžejního díla Životopisy dvanácti císařů. Suetoniovy Životopisy začínají Juliem Caesarem a končí Domitianem, o němž píše:

Pořádal hry vytrvale s velikou nádherou a nákladem nejenom v amfiteátru, ale i v cirku, kde kromě obvyklých závodů dvojspřeží a čtyřspřeží předvedl i dvojí bitvu, jezdeckou a pěší, v amfiteátru pak i námořní.

Jinak štvance a zápasy gladiátorské uváděl i v noci při záři pochodní a to nejen boj mužů, ale i žen...

(přel. B. Ryba)

Novinky obvykle budily u publika nadšený ohlas a Domitianus prý s oblibou přihlížel zejména soubojům bojovnic

ženského pohlaví s trpaslíky. Tyto kromobyčejné, neobvyklé, bizarní zápasy se mezi římským občanstvem těšily nesmírné popularitě a jsou uspokojivě zastoupeny ve výtvarném umění. Například reliéf z Halikarnassu, přístavního města při východním pobřeží Egejského moře, představuje dvě zápasící gladiátorky. Zaznamenána jsou dokonce i jejich jména Achillia a Amazonka. Zmínka o bojovnicích se vzácně objevuje také v literatuře, na příklad osvědčený Petronius se zmiňuje o gladiátorce, která bojovala z válečného vozu britského typu.

Pokud vstup mezi gladiátory mužům z vyšších společenských vrstev přinesl neodčinitelnou potupu, pro urozené ženy byl naprosto nepřipustný. Zejména Iuvenalis je, jak jinak, spravedlivě rozhořčen jejich nevhodným dováděním: Jak může slušná žena uvěznit hlavu v přílbě, popírajíc příslušnost k pohlaví, s nímž byla zrozena?

Zbožňují mužné činy, leč nechťely by býti muži, ubozí, slabí tvorové (to si totiž o nich myslí), vždyť jim to poskytuje pramálo radosti!

Co za poctu čeká manžela, který musí přihlížet dražbě, v níž jeho choť nabízí své schopnosti, oděná do pancíře, holeních a loketních chráničů a helmice zdobené peřím!

Naslouchá jejímu supění a vzdechům, když takto přistrojena odráží útok neb sama útočí, přihlíží, jak se sklání pod nepřiměřenou tíhou helmice...

Ach, zkažené dcery prétorů a konzulů, povězte, kdo kdy viděl takové nezpůsoby, vzdycháte a potíte se, jak by to nedokázala žádná gladiátorova děvka, nemluvě o ostudném obnažování před očima veřejnosti.

Početní stav šermířek v řadách profesionálních zápasníků během století vzrostl. Oblíbil si je především císař Nero, jenž vládl v 1. stol. n. l., alarmující počet zápasnic však přiměl počátkem 3. stol. n. l. císaře Septimia Severa postavit zavedenou praxi mimo zákon.

Intelektuálům Iuvenalova založení sice ženy v aréně dodávaly inspiraci ke kousavé kritice poměrů, ovšem bojovnicím přístup na místo smrti a nezměrného utrpení paradoxně dopřál jistou dávku rovnoprávnosti: byla jim přiznána schopnost zabíjet a důstojně čelit smrti, stejně jako mužům. Dokázaly, že morální kategorie zvaná virtus, tedy statečnost, zdatnost a ctnost, není výsadou silnějšího pohlaví.

Hubené časy

V dobách hladomoru a nedostatku se gladiátoři řadili mezi nežádoucí živly, k nimž stát nemá nejmenší závazky, proto bývali bez zbytečných okolků vypovídáni z města. Suetonius s poukazem na nedostatek obilí v roce 6 a 7 n. l. uvádí:

... Augustus byl vládcem spíše zdravě rozvázným než-li toužícím po obecné oblibě... Jednou zvěděl, že těsně před připravovaným rozdáváním podpor bylo mnoho otroků propuštěno na svobodu a vpašováno mezi občany. Tu s nemenší přísností a důsledností prohlásil, že nic nedostanou ti, kterým nebylo nic slíbeno, a ostatním dal vyplatit méně než slíbil, aby určená úhrnná částka vystačila. Jednou, když vypukla velká neúroda a nebylo snadno nějak jí odpomoci, dal prodejně, ale posud neprodané skupiny otroků, smečky gladiátorů, cizince s výjimkou lékařů a učitelů, část otroctva a vůbec všechny darmožrouty vypudit z města...

(přel. B. Ryba)

Slovo darmožrouti poměrně přesně vystihuje vztah oficiálních míst ke gladiátorům, zápasníkům _ povolání, které v časech hojnosti a blahobytu provázely davy nadšených obdivovatelů. Byli skutečně nejpodradnějšími z podradných, zbožím, které je mrštěno přes palubu, jakmile se pod vlivem hospodářské situace stane neúnosně nákladným přívazkem.

Kapitola druhá - Politický nástroj

Veřejná představení se těšila stále větší oblibě a stávala se významným a účinným nástrojem politické propagandy. Ambiciózní politik, který za republiky uspořádal nejefektivnější podívanou, obvykle získal mezi lidem značnou popularitu a mohl počítat s tím, že se přízeň občanstva odrazí ve výsledku voleb. Rozkvět gladiátorských her za mnohé vděčil nevybíravé rivalitě, intrikám a politické soutěživosti patricijů, kteří se do nekonečna přetahovali o moc. Nejokázalejším příkladem soutěživosti podněcované honbou za politickými body se stal velkolepý munus pořádaný Juliem Caesarem v roce 65 př. n. l.

Gaius Julius Caesar, budoucí zakladatel římského impéria, se narodil v roce 100 př. n. l. jako potomek významného juliovského rodu. Od útlého mládí se pohyboval v ovzduší politické nevraživosti a rafinovaných úskoků. Vesměs šlo o boje mezi popularity, podporujícími pozenkové reformy pod vedením Caesarova strýce Gaia Maria, a mezi optimaty, reakčními patricijí a senátory. V roce 84 př. n. l. se Caesar oženil s Cornelií, dcerou Mariova politického spojence Cinny. Když se v roce 82 př. n. l. stal Mariův nepřítel a vůdce optimatů Lucius Cornelius Sulla (138-78 př. n. l.) diktátorem, Caesar se vzhledem k nevhodnému sňatku rázem stal potenciální obětí politických čistek. Než by se dal s Cornelií rozvést (tak znělo doporučení z nejvyšších kruhů), raději opustil Řím a vrátil se až v roce 78 př. n. l. po Sullově odstoupení.

Jakmile však zjistil, že by se zde marně ucházel o vyšší Úřad, znovu Řím opustil, na Rhodu se věnoval studiu řečnictví a vrátil se až roku 73 př. n. l. Velkolepý munus uspořádal v roce 65 př. n. l., když zastával úřad aedila (voleného úředníka, do jehož kompetence spadaly záležitosti obecného blaha, tedy policejní dozor nad městem, péče o trhy, o zásoby potravin a zdroje pitné vody, rozdělování obilí chudým, ale i pořádání her a slavností). Suetonius o tom říká:

Caesar přidal ještě gladiátorské hry, ale s počtem dvojic značně menším, nežli bylo jeho původním úmyslem. Poněvadž totiž mnohočetným zástupem otroků, sehnaných ze všech stran, vyděsil své odpůrce, byla pro počet přípustných gladiátorů v Římě stanovena horní mez, kterou nebylo nikomu dovoleno překročit.

(přel. B. Ryba)

Jako záminka k uvedení grandiózního představení Caesarovi posloužila památka zesnulého otce. Nijak však neskrýval, že se současně hodlá ucházet o přízeň římských občanů a podpořit tak svou kandidaturu na úřad prétora To

byl patrně jeden z hlavních důvodů, proč pozdvihli jeho političtí odpůrci hlas a proč pod jejich nátlakem pořádal hry s podstatně nižším počtem gladiátorů než zamýšlel. Přesto lidu nabídl úžasnou podívanou na zápasy tři sta dvaceti gladiátorských párů.

Suetonius s nesporným smyslem pro detail pokračuje v líčení Caesarových gladiátorských her takto:

Hry uspořádal rozmanitého druhu: zápasy gladiátorů, divadelní představení po celém městě - v každé římské čtvrti, a to s herci všech jazyků, taktéž závody čtyřspřeží v cirku, atletické soutěže a lodní bitvu. V gladiátorském zápase na fóru vystoupil Furius Leptinus pocházející z přetorské rodiny a Quintus Calpenus, bývalý senátor a právní zástupce...

Štvanice dal pořádat pětidenní; uzavírala je bitva do dvou šiků, přičemž se z té i z oné strany utkalo pět set pěšáků, dvacet slonů a třicet jezdců. Aby se bojovalo na větším prostranství, dal ze středu cirku odklidit jehlance, kolem nichž se řítí závodní vozy, a zřídil dva tábory proti sobě...

Pro lodní boj dal v menší Kodeltě [na Martově poli] vykopat vodní nádrž; zde se utkaly dvojřadě, trojřadě a čtyřřadě veslice tyrského a egyptského loďstva o velkém počtu bojovníků. Ke všem těmto podívaným se shluklo odevšad tak veliké množství lidí, že většina přichozích musela nocovat ve stanech zbudovaných na ulicích nebo na silnicích. V tlačenících došlo častěji k tomu, že byl větší počet lidí umačkan a ušlapán, mezi nimi i dva senátoři.

(přel. B. Ryba)

Nebezpečný hlas lidu

Za císařství přišli svobodní římscí občané nejen o možnost volit své zástupce, ale také o příležitost sponzorovat gladiátorské hry. Císař nemohl potřebovat, aby si zámožní Římané získávali náklonnost lidu pořádáním výpravných zápasů. Římscí vládcové velmi rychle pochopili, že hry jsou mimořádně důležitým nástrojem politické propagandy, a dokázali z této skutečnosti maximálně těžit. Stali se hlavními pořadateli her (vyjma her prosincových), rozhodovali o jejich podobě, délce i datu konání, které se vesměs stanovovalo ke dni významného výročí nebo na oslavu velkolepého vítězství. Rovněž císařova osobní okázalá účast na hrách měla svůj politický význam, neboť dopřávala lidu, který nemohl ovlivnit dění v zemi při volbách, iluzi bezprostřední komunikace s imperátorem. Anonymita davu umožňovala římským občanům hlasitě vyjadřovat svou případnou nespokojenost, dávala jednotlivcům příležitost konfrontovat císaře s mnohdy nelichotivými názory, jejichž kritický osten nešetřil ani jeho osobu, a současně jim zaručovala bezpečí, neboť bylo obtížné odhalit a exemplárně potrestat vzpurné jedince. Zdání přímého kontaktu s lidem se v rukou schopných vládařů měnilo ve významný politický nástroj.

Přesto mohly nastat okolnosti, kdy příliš hlasitě vyjadřovaná nelibost uvrhla neopatrné křiklouny do smrtelného nebezpečí, jindy zase císařův osud ovlivnila duchapřítomnost, s jakou dokázal na hlas lidu reagovat. Císař Caligula (12-41 n. l.), který odmítl vyslyšet stížnosti davu a vyzval svou gardu k popravě nejhlasitěji se projevujících jedinců, vzbudil rozhořčení, které dodalo odvahy spiklencům odhodlaným k jeho odstranění. Pokud však prozíravý císař dokázal hlasu lidu naslouchat s patřičnou vnímavostí, mohl z této své schopnosti politicky profitovat. Každý projev vstřícnosti k potřebám a mínění davu učinil pro císařovo "public relation" učiněné divy. K získání přízné lidu zpravidla stačilo, když císař v roli diváka demonstroval, že se mu nepříčí vystavit se na odiv masám.

Dvojsečné ostří císařské laskavosti

Přestože tedy pořádání her nebylo movitým římským občanům výslovně zakázáno, v časech císařství pro ně mohlo znamenat ohrožení.. Hodnostář, který se odhodlal obětovat nemalou část rodinného jmění na gladiátorské zápasy a zajistit si tak přízeň veřejnosti, riskoval, že císař si jeho jednání vyloží jako pokus o ohrožení osobní moci. Vzbudit císařovu žárlivost a závist lidu nebylo nijak těžké a bohatý pořadatel her se mohl v lepším případě ocitnout ve vyhnanství, v horším případě se mohl stát sám nedobrovolným aktérem vlastních her. Neplatilo to ovšem v provinciích, jako byla Thrákie, Makedonie, Akvitánie či Mauretánie, kde místní úředníci mohli pořádat munera po libosti - císař byl daleko a nemuseli tudíž trnout strachem, že se nevědomky dotknou jeho ješitnosti. V provinciích navíc zástupci římského impéria pořádky hry na imperátorovu počest a představení mělo v přihlížejícím lidu především podnítit žádoucí náboženské a vlastenecké citění.

V samotném Římě bylo pro císaře mimořádně důležité pořádat munera co nejčastěji. Jejich obliba u prostých plebejců byla nesmírná a pokud by intervaly mezi jednotlivými hrami byly příliš velké, čelil by vládce všeobecnému poklesu popularity, který byl vždy nebezpečný. Proto se císař příležitostně rád vzdal svého výlučného práva a přenesl privilegium pořádání her na některého z vysokých úředníků. Jeho počínání mělo dobrý důvod - jakmile byl některý hodnostář konáním her pověřen, nezbyvalo mu nic jiného než přijmout za jejich úspěšný průběh plnou zodpovědnost, přičemž neúspěch znamenal naprostou osobní katastrofu.

Zatímco pro císaře žádná omezení při pořádání her neplatila, pověření úředníci nesměli překročit přísně stanovený počet gladiátorů, munera pořádaná soukromníky se tak ani při nejlepší vůli nemohla rovnat hrám císařovým a pořadatelé prakticky neměli možnost zneužít je k vlastním politickým cílům. Císaři plynuly z této praxe hned tři výhody: plebejci dostali své hry, náklady zápasů, jakož i veškerou zodpovědnost nesl úředník pověřený jejich pořádáním a navíc nehrozilo, že získá nepřiměřenou přízeň veřejnosti.

Římský řečník Marcus Cornelius Fronto ve svých Dopisech zmiňuje politický význam pořádání velkolepých gladiátorských zápasů s odkazem na vládu moudrého císaře Traiana. Marcus Ulpius Traianus se narodil poblíž dnešní Sevilly v hispánské Italice v rodině pravděpodobně pocházející z Říma. Císařem byl v letech 98-117 n. l. V mládí za vlády císařů Tita a Domitiana podstoupil vojenský výcvik v Hispánii, zocelil se v bojích v Sýrii a později v Germánii. Díky mimořádným vojevůdcovským schopnostem získal roku 91 n. l. hodnost konzula. V roce 97 n. l. jej adoptoval tehdejší císař Nerva, po jehož smrti se o rok později stal Traianus císařem.

I když strávil řadu let mimo Řím, záhy získal pověst dobrého vládce, neboť svým vojákům vyplácel mimořádný žold a staral se o děti nuzných svobodných občanů v Římě a dalších italských městech. Roku 101 n. l. vyrazil na své první tažení do Dácie (starověká Dácie se nacházela mezi dolním Dunajem, Seretem a východními Karpatami, zhruba na území

dnešního Rumunska). Výprava trvala dlouhých pět let a její úspěšné završení provázely čtyři měsíce oslav, které vyvrcholily vztyčením známého Traianova sloupu ve středu Říma na fóru nesoucím císařovo jméno (forum Traianum).

V roce 113 n.l. Traianus Řím opět opouští, aby se postavil bojovným Parthům. Dobyl jejich hlavní město Ktesifon na řece Tigridu, podrobil si Arménii a východní Mezopotámii. Podobně jako jiné vojevůdce také Traiana okouzila osobnost a vojenské úspěchy Alexandra Velikého. Když prý stanul u ústí řeky Eufratu a musel své parthské tažení ukončit, činil tak s lítostí, že nedostojí Alexandrovu odkazu. Římským impériem, které toho času dosáhlo největšího územního rozmachu, však zmítaly hned na několika místech nebezpečné nepokoje žádající císařovu přítomnost. Traianus na poslední chvíli potlačil vzpurné kmenové náčelníky v daleké Británii, povstání v Judeji a nepokoje při dolním Dunaji.

Poté se císař Traianus ze zdravotních důvodů vypravil na zpáteční cestu do Itálie, avšak roku 117 n. l. v kilikijském Selinu na území dnešního Turecka zemřel. Kromě nesporného územního zisku přinesla Traianova vláda Římu potřebné reformy v oblasti administrativy, realizaci ctižádostivých přestaveb i nových velkorysých projektů. Traianus dal budovat a vylepšovat cesty, kanály a mosty, z jeho popudu došlo k rozsáhlým opravám Appiovy silnice spojující Řím s kampánskou Capuou nebo k vysušení pontských mokřin.

Podle písemného svědectví Marca Cornelia Fronta zajímaly římský lid v této pozoruhodné době především dvě věci: hry a dodávky obilí. Císař si získal srdce veřejnosti "jak díky velkolepě pojaté podívané, tak i zásluhou věcí vážných." Fronto se ovšem nerozpakuje dodat, že "zanedbání druhého nesl lid sice nelibě, avšak hry by postrádal s mnohem větší lítostí..."

Krutost a spravedlnost

V moderní době by snad žádný soudný člověk pořádání gladiátorských her neschvaloval. Pohled na muže či ženy, kteří se navzájem vraždí na uměle vymezeném bitevním poli, bychom dnes považovali za zcela barbarský a nepřijatelný. Průměrný občan starověkého Říma by však naši vyděšenou reakci hodnotil s pobavením a notnou dávkou pohrdání. Pokud se pokusíme vnímat gladiátorské zápasy v rámci kulturních souvislostí starověku, zjistíme, že pravidelná návštěva amfiteátru tvořila nedílnou součást života Římanů. Největší oblibě a největšímu rozkvetu se gladiátorské hry těšily v prvních dvou stoletích našeho letopočtu, tedy v době, kdy mír panující v celém impériu poskytoval armádě málo příležitosti k šíření slávy římských zbraní. Vzhledem k nedostatku skutečných bitev se římstí občané bavili bitvami umělými (pro jejich aktéry nejspíš reálnými až příliš) a namísto válek holdovali sportovní podívané.

Gladiátorské zápasy se záhy staly symbolem vojenské moci Říma a tento fakt byl demonstrován tím, že gladiátoři používali zbraně a bojové techniky převzaté od podrobených národů. Současně se jednalo o výmluvné varování všem římským provinciím, že by bylo krajně pošetilé protivit se mocnosti, jejíž občané považují krvavé vraždění v aréně za příjemnou kratochvíli.

Gladiátorské hry nicméně nebyly přijímány se zcela bezvýhradným nadšením; někteří jedinci jejich rafinovanou krutost jako zdroj zábavy širokých mas odsuzovali, považovali tento druh podívané za vulgární, apelující na nízké pudy nevzdělané chátrý. Proti krveprolití v aréně brojili především raně křesťanští autoři, třebaže i mezi nimi se našli dychtiví diváci, kterým nečinilo problém zamířit z bohoslužby rovnou na hry.

Krutost provázející gladiátorské zápasy měla svá pevná pravidla, panovala zde dokonce jistá spravedlnost. Diváci od nájemných bojovníků očekávali profesionální výkon a pokud gladiátor zápasil dobře a s odvahou, měl naději, že se z arény dostane živý, i když bude poražen. Pro římské pojetí cti měly odvážný boj a vznešená smrt obrovský morální význam a každý zápasník, kterému se chrabrým počínáním podařilo získat přízeň publika, mohl počítat s přimluvou přihlížejícího davu a s omilostněním zvaným *missio*.

Jeden takový projev milosrdenství z doby vlády císaře Claudia popisuje spisovatel a řečník Plinius Mladší. Plinius je znám především díky svým *Dopisům* (9 knih), v nichž obsáhl poměrně širokou škálu témat; najdeme u něj líčení výbuchu Vesuvu, podrobný popis jeho villy v Laurentu, autorův postoj k pronásledování křesťanů, ale také záznam, který lze pokládat za první psanou zmínku o strašidelném domě ve světové literatuře (strašidelný dům si v Athénách pronajal stoický filozof Athenodoros a údajně spatřil v jeho zdech zjevení výhrůžně chrastící řetězy). V díle *Panegyricus ad Traianum* (Chvalořeč na Traiana) Plinius popisuje děj vedoucí k omilostnění takto:

Pak jsme spatřili zápas, ne snad slabý či hanebný, ani takový, při němž by poklesly duch i srdce mužů, ale takový, jaký v nich vzbuzuje vůli podstoupit ušlechtilá zranění a ukazuje pohrdání smrtí, neboť i v tělech otroků a zločinců přec jen dřímá láska ke slávě a touha po vítězství..

Římští císaři se k pořádání gladiátorských her uchýlovali také ve chvílích, kdy chtěli lid připravit na blížící se válku. Ve spise *Historia Augusta* od Maxima a Balbina čteme: "Věrnější pravdě se zdá vysvětlení, že Římané před vstupem do války z tradice přihlíželi zápasům, řinčení kovu o kov a bojům muže proti muži proto, aby pak neutíkali před nepřáteli a nevyhýbali se bolesti a krvi..."

Krev, násilí a krutost gladiátorských her ilustrují morální vlastnosti, kterých si Římané nejvíce cenili a které vysvětluji sílu Říma, jeho rozpínavost a dominantní ambice.

Kapitola třetí - Jak zabíjet, jak umírat

Římští gladiátoři pocházeli z několika zdrojů a jak už bylo řečeno, o nadšené dobrovolníky se jednalo spíše výjimečně. V dobách vojenských expanzí rozšiřovali řady gladiátorů převážně zajatí nepřátelští vojáci a když bylo impérium konsolidováno a hranice zabezpečeny, staraly se o zaplnění arény vzpurné provincie. Císaři Vespasianus a Titus například při vítězném tažení do Judeje zajali velké množství Židů a učinili z nich gladiátory. Váleční zajatci byli rovněž prodáváni do otroctví, předhazováni dravé zvěři nebo jinak provázeni ze světa, nicméně silní a urostlí jedinci zpravidla končili v gladiátorských školách zvaných *ludi*.

Stejný osud čekal na pachatele těžkých zločinů a na neposlušné nebo nepohodlné otroky, které jejich páni často prodávali proslulým gladiátorským školám; za císařství ovšem musel majitel podle stávajících zákonů prokázat, že si

jeho otrok takový osud zaslouží (provinili otroci mohli být jednoduše odsouzeni k veřejné popravě). Svoboda meče

A přece, jakkoli je to neuvěřitelné, po boku zločinců, otroků a válečných zajatců, kteří vesměs neměli jinou životní perspektivu, se ve skupině gladiátorů zvané familia gladiatoria od počátku císařství objevují i svobodní římskobčané. Po složení gladiátorského slibu se dobrovolník vydal na milost a nemilost lanistovi a získal statut pouhého otroka, člena vrstvy bezprávných společenských vyděděnců zvaných infames. Svobodu získal nazpět jedině tehdy, když se mu podařilo přežít dost dlouho, aby dostal své přísaze. V zrušení prožívané v aréně, mámivá vize úspěchu, slávy a bohatství, které mohla tato riskantní profese ve výjimečných případech přinést, zřejmě vyvažovaly ponížení a ztrátu společenského postavení. Pokud se však některý zchudlý patricij zapsal mezi gladiátory, aby v aréně vybojoval bohatství, potkalo jej zpravidla zklamání. Po přijetí mezi gladiátory obdržel v lepším případě dva tisíce sesterciů, což nebyla žádná omračující suma, uvážíme-li, že jednoduchá hostina přišla na sumu třikrát až čtyřikrát vyšší.

Když nováčci složili slib věrnosti, vstoupili do nelitostného, skličujícího světa. V gladiátorských kasárnách, která obvykle přiléhala k obdélníkovému cvičišti, jim byla přidělena cela. U vnější zdi gladiátorské školy se zpravidla nacházela velká kuchyně a byla zde rovněž tmavá, vlhká kobka pro vzpurné zápasníky. Každý ludus pochopitelně vlastnil zbrojnici, kde byly v úhledném řádku vyrovnány rozmanité nástroje smrti, jejichž prostřednictvím měl být naplněn krutý osud většiny gladiátorů. Ze vstupní přísahy vyplývalo, že budoucí gladiátoři budou vystaveni krutému zacházení, hrozilo jim bičování, značkování železem či usmrcení mečem, a v žádném případě nešlo jen o plané výhrůžky. Jestliže gladiátor nedostal slovům přísahy, nemohl se od lanisty dočkat smilování. Z pohledu majitele gladiátorské školy bylo ovšem nezbytné k udržení kázně a k okamžitému potlačení propukající rebelie mezi válečnými zajatci, otroky a zločinci používat těch nejtvrdějších prostředků. Od chvíle, kdy nováčci v okovech stanuli v gladiátorské škole, jim bylo vštěpováno, že nemohou čekat od života nic než bolest, vyčerpání, kruté tresty a nepřetržitou blízkost smrti, která bude doprovázena vzrušeným řevem a povzbuzováním publika v přeplněném amfiteátru.

Výcvik zabíjáků z povolání

Na první kroky nového gladiátora dohlíželi doctores, zpravidla vysloužilí bojovníci, jinž zápasnická zručnost umožnila úspěšně přežít nástrahy arény. Každý doctor se specializoval na určitý druh zbraně. Byli zde Thrákové, Samniténebo Saghariové vyzbrojeni lukem a šípy. Uprostřed obdélníkového cvičiště stál palus, necelé dva metry vysoký kůl, na němž si gladiátoři zdokonalovali techniku boje. Při výcviku ovšem neužívali skutečné zbraně, vystačili s dřevěným mečem zvaným rudis. Týž dřevěný meč se jako symbol zproštění gladiátorského slibu předával gladiátorům, kteří se dožili svého propuštění na svobodu.

Součástí gladiátorské školy bylo oválné prostranství tvarem připomínající arénu. Zde se gladiátoři zdokonalovali v bojové strategii a tříbili vražednou zručnost, která jim měla přinést vítězství v boji s budoucími protivníky. Ve cvičné aréně už zápasníci neužívali dřevěné atrapy, nýbrž ostré zbraně, které se od skutečných lišily jen větší vahou; gladiátoři tak měli získat vytrvalost nezbytnou pro zdlouhavé a vyčerpávající boje.

Po boku budoucích gladiátorů se rovněž školili venatores (nazývaní též bestiariové). Na společenském žebříčku se nacházeli ještě o stupeň níž než gladiátoři a v Judu byli připravováni na boj s divokou zvěří dováženou do Říma ze vzdálených provincií. Venatores se stejně jako gladiátoři vesměs rekrutovali z řad otroků, zločinců a válečných zajatců. Dokonce i mezi nimi se však našli nepočetní dobrovolníci. O jejich výcvik se starali představitelé barbarských národů - předurčovaly je k tomu zkušenosti s lovem divokých šelem v jejich přirozeném prostředí (například Parthové vyučovali střelbě z luku, Mauretánci boji s kopím).

Z gladiátor, kterým se podařilo se ctí přežít větší počet zápasů, se stávaly v dnešním slova smyslu celebrity. Koncem 1. stol. n. l. oslavil římský básník Martialis jednoho úspěšného zápasníka těmito vzletnými slovy:

Hermes je chloubou Říma, jež rodí se jednou za sto let. Hermes ovládá se zručností každou zbraň. Hermes, gladiátor a mistr meče; jen Hermes podniká děs v každém soupeři. Hermes ví, jak vítězit, a vítězí, aniž by ušetřoval rány. Hermovi se vyrovná zase jen Hermes.

V rozpáleném amfiteátru dychtivé davy opojené nadcházejícím krveprolitím hlasitě skandovaly jména oblíbených gladiátorů. A kdykoli se profesionální zápasníci objevili v ulicích města, obklopovala je družina příznivců a obdivovatelů a provázel je vzrušený zájem náhodných kolemjdoucích.

Sázky na smrt

Odměnou úspěšného gladiátora nebyla pouze pomíjivá sláva. Jestliže nezkušený zápasník na začátku kariéry nemohl počítat se závratnými zisky, zkušený veterán, který se v aréně opakovaně osvědčil a směl odejít na odpočinek, požadoval za návrat ke gladiátorské škole až patnáct tisíc sesterciů. Lanista rovněž mohl díky popularitě zvyšovat gladiátorovi obvyklou mzdu. Čas od času se v aréně střetli dva stejně zkušený a zdatní bojovníci se vzácně vyrovnanými silami. Výsledkem byl souboj, který trval dlouhé hodiny a připomínal hrdinský epos. Vzrušující podívaná působila žhyčkaným divákům takové potěšení, že císař zpravidla neodolal naléhání obecenstva, udělil oběma borcům milost a sokové opouštěli arénu se ctí a za nadšených ovací. Pokud císař . nechal oblíbené gladiátory zápasit příliš dlouho, riskoval nepřízeň davu, kterou bylo třeba dodatečně kompenzovat tím, že gladiátory odměnil dary úměrnými délce souboje.

Gladiátoři, kteří získali císařovu přízeň, se mohli stát dokonce členy jeho soukromé družiny, k níž bývali imperátoři víc než štědří. Gladiátor Spiculus kupříkladu obdržel od císaře Nerona dary skutečně královské a budící úžas. Ostatně o Neronově marnotratném vztahu k financím Suetonius podotýká:

Pokud jde o bohatství a peníze, byl (Nero) toho názoru, že jejich správným užitím je mrhání... Gladiátoru Spiculovi věnoval jmění a paláce, hodné mužů s triumfátorskými odznaky.

(přel. B. Ryba)

Caligula, další patologická osobnost se sklony k přemrštěnému hýření, pro změnu při jedné příležitosti obdaroval

gladiátora Eustycha dvěma miliony sesterciů.

Většinu zápasníků však tvořili nesvobodní otroci, pro něž nejceněnější odměnou nebyly peněžité dary nebo cennosti, nýbrž svoboda a možnost opustit krví prosycenou arénu jednou provždy. K propuštění obvykle docházelo na žádost publika, avšak vzhledem k tomu, že hodnota gladiátora rostla úměrně s jeho popularitou, znamenalo jeho propuštění na svobodu ztrátu výnosného zdroje peněz. Proto se majitelé úspěšných gladiátorů poddávali volání lidu nanejvýš neochotně. Poslední slovo měl ostatně vždy císař, který vítěznému bojci svobodu rád dopřál, pokud ovšem shodou okolností nešlo o jeho majetek ...

Drahocenné vlastnictví

Zkušený gladiátor krácející od vítězství k vítězství a provázení přízní vrtkavého davu patřil k vzácnému a vysoce ceněnému zboží. Náklady na pořádání her podstatně zvyšovala cena, již si lanista za své muže účtoval. Největší sumu zaplatil pořadatel her za ostřílené veterány zocelené řadou těžkých a krvavých soubojů, které znal zhýčkaný římský lid jménem. Takoví gladiátorů představovali zlatý důl, stačil ovšem jediný souboj, jediná rána mečem a lanista byl o svůj cenný zdroj příjmů rázem připraven. Finanční náročnost zápasů byla dána i vysokým počtem zúčastněných gladiátorů, každý souboj totiž neprobíhal jako několikahodinová bitva titánů, většina naopak končila až příliš rychle. Augustus například uspořádal hry, kterých se účastnilo kolem šesti set dvaceti pěti gladiátorských párů, a v zápasech oslavujících Traianovo vítězství nad Dáky v roce 106 n. l. proti sobě stálo neuvěřitelných deset tisíc mužů, většinou válečných zajatců.

V počátcích konání gladiátorských her si jejich pořadatel vybrané zápasníky pronajímal. Pronajímání gladiátorských skupin zaručovalo lanistovi finanční krytí případných ztrát, ale mohlo mu zajistit i velmi slušné živobytí. Stín na výnosné podnikání vrhalo pohrdání veřejnosti, pro kterou nebyl majitel gladiátorské školy víc než řezník nebo kuplíř - vždyť nakládal s lidskými bytostmi jako se zvířaty a nerozpakoval se na tom vydělávat. Tento postoj se vyznačoval nemalou dávkou pokrytectví, stejně jako byl rozporuplný přístup římských občanů k samotným gladiátorům, jedním dechem obdivovaným i zatracovaným. To, že římská společnost projevovala vůči lanistům okázalé pohrdání a nenávist, nic neměnilo na skutečnosti, že gladiátorské hry byly její nejoblíbenější kratochvílí. Toto pokrytectví ještě umocňoval fakt, že vlastníky gladiátorské školy se směli stát i urození, všeobecně vážení a zámožní občané, ovšem pouze pokud se tomuto druhu podnikání věnovali amatérsky a hlavní zdroj jejich příjmů spočíval jinde.

Amatérům z vyšších kruhů mohla investice do gladiátorských škol přinášet velmi lukrativní výdělek. Například Ciceronovu příteli Attikovi se náklady vynaložené na provoz a výcvik skupiny gladiátorů vrátily po pouhých dvou představeních. Sám Cicero (106-43 př. n. l.), slavný spisovatel, státník a řečník, který sehrál jednu z klíčových rolí v událostech kolem Julia Caesara a jeho adoptivního syna Octavia (budoucího císaře Augusta), však nepatřil k zaníceným příznivcům gladiátorských her. V morálním pojednání *De Officiis* (O povinnostech), které zřejmě napsal pro svého syna, se dočítáme: "Podobný druh zábavy škýtá povražení dětem, bláznivým ženským, otrokům a svobodným občanům, postiženým otrockou myslí. Moudrý a ctihodný muž, jenž tyto věci podrobí zdravému úsudku, s nimi nemůže souhlasit."

Navzdory vyhraněnému postoji zaznamenal Cicero ve svých dílech řadu užitečných postřehů o gladiátorech i o přístupu římské společnosti k jejich nebezpečnému povolání.

Za císařství podléhalo pořádání her přísné kontrole státních institucí a jedinými oficiálními gladiátorskými školami byly císařské ludi. Pro císaře bylo příliš riskantní dovolit soukromým občanům vlastnit a cvičit skupinu ozbrojených mužů, která by se mohla snadno proměnit v menší armádu, proto většina gladiátorských skupin přešla do imperátorova vlastnictví a podléhala jeho kontrole. Za principátu, to jest v prvních letech císařství, existovala čtyři hlavní gladiátorská výcviková centra. Výcvik probíhal podle přesně stanovených a téměř vědecky zpracovaných pravidel, sestával převážně z výuky složitých šermířských figur. Gladiátor si však musel dávat dobrý pozor, aby se jich v praxi příliš nedržel, neboť publikum dokonale informované o pravidlech souboje vyžadovalo, aby gladiátor nezápasil "podle knihy", nýbrž vlastním osobitým stylem. Ke čtyřem předním gladiátorským školám patřil *Ludus Ma tu tin us*, kde byli cvičeni bojovníci s divokými šelmami, *Ludus Gallicus*, *Ludus Dacicus* a *Ludus Magnus*. Poslední jmenovaná škola se nacházela blízko flaviovského amfiteátru (dnes známého jako Koloseum) a byla s ním spojena podzemní chodbou. Její stavbu zahájil císař Domitianus, dokončena byla za vlády císařů Traiana a Hadriana. Za vlády Marka Aurelia (161-180 n. l.) byla zničena požárem a rychlost, s jakou byla tato gladiátorská škola opravena, svědčí o jejím významu.

Život v gladiátorských školách nebyl snadný. Jejich součástí byly cely gladiátorů, cvičiště, zbrojnice a kovárna. Kromě gladiátorů kasárna obývali také učitelé, zbrojníci a lékaři. Jednalo se o uzavřené, víceméně izolované společenství, jehož příslušníky nepřetržitě zaměstnával výcvik, příprava jídla, výroba zbraní, případně ošetřování zápasníků, kteří v aréně utrpěli lehká zranění. Za správu a bezchybný chod gladiátorské školy odpovídal *procurator*. Mnoho gladiátorských škol se nacházelo v římských provinciích; narozdíl od Říma zde měl příslušný *procurator* starosti všechny gladiátorské školy v provincii, aby se zabránilo nežádoucímu vlivu soukromíků. Existoval tedy *procurator per Gallias*, *procurator per Asiam* apod. V Římě poskytovala gladiátorská kasárna přístřeší až dvěma tisícovkám mužů, o počtu mužů ve školách gladiátorů v provinciích bohužel bližší informace nemáme.

Za vlády Marka Aurelia ztratilo povolání lanisty dřívější výhody, neboť císař uzákonil pevnou cenu za pronájem různých typů gladiátorů, některé zápasníky musel majitel dokonce pronajímat se slevou. Podle historika Rolanda Augueta bylo pořádání her chápáno "jako záležitost veřejného zájmu a z této skutečnosti vycházela nařízení, která volné obchodování s gladiátory omezovala."

Život a smrt

Život v gladiátorských školách byl sice drsný, gladiátorů však museli být v dokonalé tělesné kondici, neboť cílem každé školy byla produkce co nejzdatnějších zápasníků. Gladiátorů dostávali výživnou stravu bohatou na tuk a bílkoviny podporující vývoj svalstva a dodávající tělu energii, podkožní vrstva tuku měla chránit šlachy a svalstvo

proti povrchovým řezným ranám, které by mohly zápasníka předčasně vyřadit z boje. Profesionální gladiátoři měli k dispozici na svou dobu velmi dobrou lékařskou péči, směli navazovat vztahy se ženami a dokonce zakládali rodiny (v takovém případě zřejmě mohli žít ve městě mimo kasárna).

V rámci jednotlivých škol se gladiátoři sdružovali do collegií, kde společně uctívali polobožského hrdinu Hercula. Šlo o zvláštní komunitu, mikrokosmos oddělený od vnějšího světa zdmi kasáren, za nimiž vznikala často pevná přátelství. Zdá se to zvláštní, víme-li, jak často vystoupení v aréně nutilo gladiátory k vzájemnému zabíjení. Nejedna příklad z historie však svědčí o tom, že tíživé ovzduší všudy přítomného rizika smrti bylo živnou půdou pro vznik pocitu sounáležitosti. Otroci, váleční zajatci či svobodní muži, ti všichni se po vstupu mezi gladiátory stávali druhy v neštěstí, třebaže mohl přijít den, kdy přátelé na život a na smrt stanou v aréně proti sobě.

Osud poražených a usmrcených gladiátorů závisel na jejich rodinném zázemí. Historik Thomas Wiedermann v díle *Císaři a gladiátoři* (Emperors and Gladiators, Londýn 1996) zkoumal dochované prameny k dané problematice ze všech území někdejšího římského impéria:

Epitafy z Říma, Puteolu, Pa do vy, Lyonu, Nimes, Orange, Cadizu a dalmatské Salonae daly pořídit manželky gladiátorů. Často na nich najdeme zmínku o dalších rodinných příslušnících; cursor [tj. provozovatel] gladiátorské školy Ludus Magnus v Římě jménem Tigris byl pochován svým bratrem Theona tem, retiaria Firma (který měl přinejmenším dvě jména, takže byl nejspíš římským občanem) pochovali v Ostii jeho bratři, čímž se ovšem mohlo rozumět bratrství v přeneseném slova smyslu. V Brixii pohřbili gladiátora jeho přátelé, naproti tomu v Nimes vyprovodil zesnulého essedaria na poslední cestě druh v povolání a podle dochovaného záznamu také sám nesl veškeré náklady na konání obřadu.

Jak víme, římská veřejnost přistupovala ke gladiátorům rozporu plně - na jedné straně jimi opovrhovala jako nejpodradnějšími z podradných, na straně druhé neváhala vítěze oslavovat bezmála jako národní hrdiny. Nejúspěšnější zápasníci se pyšili početnou skupinou příznivců, dnes bychom asi řekli fanoušků, kteří jim v aréně hlasitě vyjadřovali podporu. V předchozí kapitole jsme se setkali se skutečností, že ženy často zapomínaly na své společenské postavení a navštěvovaly oblíbené gladiátory přímo v kasárnách; podobně si počínali římské mladice, kteří si u svých oblíbených gladiátorů zdokonalovali techniku boje.

Gladiátorský zápas probíhal buď jako bitva mezi dvěma skupinami zápasníků nebo častěji jako řada klání muže proti muži. V předvečer zápasu se gladiátoři zúčastnili slavnostní hostiny zvané cena libera, která se pro mnohé stala večerí poslední. Prozíraví gladiátoři odolali pokušení a zbytečně se před zápasem nepřejídali. V jednom z Plutarchových eticky laděných esejů (lat. Moralia) autor čtenářům na příkladech osvětluje rozdíl mezi civilizovanými rozumově založenými Řeky a divošským počínáním barbarů.

Podle Plutarcha řecký gladiátor před vstupem do arény učiní vše potřebné pro zajištění rodiny (je-li ženatý) a věnuje svobodu otrokům, zatímco příslušník barbarského kmene se přejí předloženými lahůdkami na hostině.

Vlastním gladiátorským zápasům předcházela oslnivá přehlídka. Gladiátoři oděni do skvostně vyšívaných pestrobarevných oděvů, seřazeni do úhledných formací, kráčeli za halasného provolávání slávy a potlesku shromážděných diváků arénou. Provázeli je oddíl otroků se zbraněmi, jimiž se toho dne mělo bojovat, a když bylo defilé u konce, byly tyto zbraně podrobeny pečlivé prohlídce. O tom, kteří gladiátoři se spolu utkají a v jakém pořadí, rozhodl los a editor mohl dát pokyn k zahájení soubojů.

Existovala široká škála různých typů gladiátorů, kteří se lišili speciální výstrojí a stylem boje. Společný měli pouze osud a to, že jejich dovednosti sloužily k zabíjení.

Různé druhy gladiátorů byly nazývány podle etnického klíče. Pojmenování Thrákové či Samnité ovšem nemělo nic společného s původem jednotlivých gladiátorů, poukazovalo pouze na typ výzbroje a na způsob boje, které si Římané osvojili v bojích s podrobovanými národy a degradovali je na zábavu v amfiteátru. Gladiátoři zvaní Thrákové byli vyzbrojeni malým štítem, zahnutým mečem, přilbou s hledím a vysokými kovovými chrániči holení, bojovali však po způsobu thráckých válečníků beze zbroje. Samnité byli vybaveni ve stylu někdejších obyvatel Samnie (hornaté území východně od Latie) velkým podlouhlým štítem a přilbou s hledím zdobenou chocholem, zápasili krátkým rovným mečem. Podobně vypadala výstroj Galů, jimž se podle ozdoby na přilbě začalo později říkat murmiliones (mormylos je druh ryby). Retiariové neboli síťáři bojovali bez ochranného pancíře, byli ozbrojeni trojzubcem a soupeře chytali do sítě. Essedariové zápasili jako Britové na válečných vozech, Laqueariové bojovali s protivníkem pomocí lasa, Dimachaeriové útočili dvěma dýkami. Existoval také typ gladiátora zvaný hoplomachus z řeckého výrazu pro těžkooděnce.

K těmto základním typům musíme připočítat celou řadu rozmanitě vyzbrojených gladiátorů, jak se o nich vyčerpávajícím způsobem zmiňuje dnes již klasický Slovník řeckých a římských starožitností (Dictionary of Greek and Roman Antiquities, 1875) William Smithe. Například andabaté bojovali z koňského hřbetu v přilbách bez průzorů, takže se vlastně utkali s protivníkem naslepo. Tento druh zápasu římské publikum považovalo za mimořádně napínavý a obzvláště zábavný. Catervariové většinou nezápasili v soubojích muže proti muži, nýbrž ve dvou proti sobě postavených větších skupinách. Jednalo se o podívanou spíše vzácnou, ale v davu vždy vyvolávala představa očekávaného krveprolití radostné vzrušení.

Equites bojovali na koních, mezi postulacii se nacházeli gladiátoři mnoha typů a pořadatel her podřizoval jejich vystoupení aktuálním vrtochům obecnstva. Bestiarii, známí také jako venatores, se utkávali s divokými šelmami ze všech končin římského impéria. Jestliže používání zbraní a bojových stylů podrobených národů dávalo římskému lidu pocit vojenské nadřazenosti, pak poutavá přehlídka exotických zvířat z Asie, Afriky nebo neprostupných lesů severní Evropy demonstrovala nesmírnou rozlehlost Římské říše.

Původ různých typů gladiátorů lze vystopovat až k počátkům gladiátorských her. Za prototyp, z něhož se později odvíjely další typy gladiátorů, jsou vesměs považováni Samnité. Římané dobyli Samnium v roce 308 př. n. l. a jejich

římští spojenci, obyvatelé Kampánie, použili samnitské zbraně a výzbroj při sestavení první skupiny gladiátorů bojujících na kampánských slavnostech. O čtyři desetiletí později si stejnou výzbroj přisvojili Římané a začlenili ji do vlastních gladiátorských her.

Samnitská zbroj byla sice těžká, ale na pohled velmi působivá a těšila se velké oblibě po celou dobu trvání gladiátorských zápasů. Přesto k Samnitům postupně přibývaly další a další typy zápasníků. Thrácké gladiátory sice do Říma uvedl teprve diktátor Suna (138-78 př. n. l.), ale na etruských urnách se stejný typ objevuje už ve 3. stol. př. n. l. Podobně si písemné prameny protřečují v případě gladiátorů vyzbrojených po galském způsobu, podle klasických zdrojů se však v Římě poprvé utkali až po Caesarových slavných taženích do Galie.

Thrákové bojovali zahnutým mečem zvaným sica a k ochraně jim sloužil malý štít (parma) oválného či obdélného tvaru. Nohy pokrývaly jednak fasciae (kožené chrániče stehen připevněné pásky), jednak již zmíněné kovové chrániče holení. Galové, jejichž bojový styl byl patrně převzat od válečníků z předalpské Galie (Gallia Cisalpina), se postupně vyvinuli v murmiliony, kteří byli na bojišti snadno rozpoznatelní díky nápadné ozdobě přilby ve tvaru ryby.

O dalším typu gladiátora zvaném secutor neboli stíhač nevíme nic určitého. Podle historika Michaela Granta nejbylo snadné rozlišit od Galů nebo murmilionů, případně od zápasníka dalšího druhu, kterému se říkalo provocator neboli vyzyvatel. Jak ovšem Grant dále uvádí, většina gladiátorů náležela k "obecnému a snadno rozpoznatelnému typu, který byl zřejmě schopen obsáhnout většinu zápasnických technik". O tomto všestranném zápasníkovi máme rámcovou představu. Obvykle se pohyboval s obnaženým trupem a stehny, chránila ho přilba opatřená průzory a obdélný nebo oválný štít. Vyzbrojen byl dýkou či mečem a k levé noze měl řemínky připevněný holenní chránič. Pohlaví a bedra si kryl širokým, kovem pobitým opaskem. Pravou ruku, v níž obvykle třímал zbraň, si chránil koženými pásy nazývanými manicae. Tyto ochrany nebyly samoúčelné, jejich smyslem bylo prodloužení boje. Bez odpovídající ochrany končetin a údů totiž mohl být zápasník snadno vyřazen lehkým, nikoli však smrtelným zraněním, což bylo v oněch krutých časech považováno za nežádoucí.

Obvyklými protivníky secutorů bývali retiariové, muži vybavení sítí a trojzubcem. Vzhledem k omezeným možnostem obrany (jejich jediným kouskem zbroje byl galerus chránící jedno rameno) patřil k neúčinnější bojové taktice útek. Prchali před sokem arénou, dokud nenašli strategické místo vhodné pro útok. Tento postup se považoval za přípustný a diváci se k němu stavěli shovívavě. Přesto se retiariové nacházeli na nejnižším stupni gladiátorského žebříčku. Taktický ústup retiariů (sít'arů) dal jméno jejich nejčastějším oponentům secutorům (stíhačům). A protože byli retiariové vyzbrojeni jako rybáři, za jejich alternativní protihráče se rovněž nabízeli murmilloni s proslulou rybí ozdobou na přilbě.

Postoj římské veřejnosti k retiariům, nejubožeji vyzbrojeným gladiátorům, jejichž nedůstojná válečná taktika z valné části sestávala z útěku, je cítit z luvenalovy opovrhlivé zmínky o příslušníku urozené rodiny, který se dal zapsat mezi gladiátory právě jako retiarius:

...Co zbývá pak ještě nežli jen v aréně zápas? I tu skvrnu nalezněš v Římě:

Gracchus se bez zbroje utká i bez štítu, křivého meče (zavrhne takovou výstroj - ne zavrhne, jemu se hnusí), tvář si nekryje přilbou... Hle, trojzubcem jediné mává, když se však rozmáchne špatně a naprázdno závěsné síť hodí. tu otočí nekrytou tvář, jak utíká cirkem, do řad diváků zpřímá, že každý musí ho poznat: Věrně tunice alespoň: je od hrdla zdobena zlatem, zlatě se třepetá stužka, jež spojuje špičatou čapku! Věru, že stíhač, jenž vyzvání dostal, by utkal se s Gracchem, horší potupy doznal, než kdyby byl utrpěl rány.

(přel. Z. K. Vysoký)

Pohrdání veřejnosti způsobilo, že mnozí retiariové nenalezali v tomto bojovém stylu dostatečné zadostiučinění a vycvičili se též v boji s mečem a štítem jako Samnité. Suetonius zaznamenal anekdotickou historku o chování retiariů při souboji dvou skupin gladiátorů, jehož výsledek vzbudil nelibost císaře Caliguly. Retiariové si v boji proti secutorům nepočínali dostatečně zmužile, proto nad nimi vládce po prohraném zápase vynesl ortel smrti. Nato jeden z retiariů, snad aby napravil svou profesionální pověst, spíše však z prostého pudu sebezáchovy, uchopil trojzubec a zaskočené vítěze jednoho po druhém pozabíjel. Tehdy prý císař "veřejně vyjádřil hrůzu nad tím, co nazýval odpornou vraždou, a projevil znechucení nad těmi, kdo měli na takovou podívanou žaludek." (Od Caliguly, který patřil k nejukrutnějším a nejzvrhlejším tyranům světové historie, zněla taková obžaloba poněkud podivně.)

Gladiátoři všech typů měli okruh obdivovatelů, kteří před každým zápasem uzavírali na své favority sázky. Caligula stranil Thrákům, dokonce se zdokonaloval v jejich šermířské technice. Kdykoliv pak přihlížel jejich klání, nedalo se od něj očekávat čestné a sportovní jednání. Jednou prý sledoval zápas mezi Thrákem a murmillonem, v němž byl Thrák poražen, zatímco murmillo vyvázl s lehkým zraněním. Císař nesl prohru svého oblíbence tak trpce, že nalil vítězi do rány smrtící jed. Osudné substancí se potom říkalo colominum podle jména onoho nešťastného gladiátora a v Caligulově pestré sbírce jedů zaujala čestné místo.

Rovněž císař Domitianus dokázal hájit své preference v aréně způsobem značně nevybíravým. Jeho přízní se těšili především murmillonové, zatímco Thráky narozdíl od svého předchůdce Caliguly nesnášel. Když prý jednou přihlížel zápasu mezi murmillonem a Thrákem, zaslechl z publika odvážný názor, že Thrák si sice dovede poradit s murmillonem, nikoli však s pořadatelem her. Tato narážka Domitiana tak rozlítla, že dal jejího autora okamžitě vyvést z publika do arény, kde musel obcházet kolbiště s nápisem "obdivovatel Thráků, který pohaněl císaře", a nakonec byl předhozen psům.

Životní podmínky v gladiátorské škole byly velmi tvrdé, do arény však přicházeli skvěle vycvičení, silní a udatní bojovníci. Pokud však gladiátorská škola přešla do vlastnictví lanisty, který se vyžíval ve zbytečných ukrutnostech, život gladiátorů se proměnil v peklo na zemi. Utrpení profesionálních zápasníků v jednom takovém Judu přispělo k rozpoutání jedné z nejznámějších epizod ve starověkých dějinách.

Kapitola čtvrtá - Spartakovo povstání

V této knize nemůže chybět zmínka o Spartakovi, nejslavnějším z gladiátorů, jehož ozbrojený odpor proti brutálním pánům se stal legendou. Spartakus původně sloužil v pomocných sborech římské armády, po čase však dezertoval a dal se k lupičům. Chytili ho, byl prodán na římském trhu s otroky a nakonec se ocitl v proslavené gladiátorské škole v kampánském městě Capua. Plutarchos v Crassově životopise uvádí následující podrobnosti:

Spartakus byl Thrák, potomek tamních kočovných kmenů. Vynikal odvážným duchem a velkou tělesnou silou, avšak také ušlechtilostí a bystrou myslí, jakou bychom u muže jeho původu neočekávali - svým založením byl tedy spíše Řek nežli Thrák. Říká se, že když ho poprvé vezli do Říma, kde měl být prodán, ve spánku se mu kolem hlavy omotal had. Jeho žena, jež pocházela ze stejného kmene, byla věštkyní. V transech, které na ni sesílal bůh Dionýsos, dokázala hledět do budoucna a podle onoho znamení prý Spartakus bude vládnout hroživou a nesmírnou mocí, jež mu nakonec uchystá zkázu. Přesto se Spartakem utekla a sdílala jeho nevšední osud...

K povstání gladiátorů pod Spartakovým velením došlo roku 73 př. n. l. V té době byl život otroků na velkých zemědělských usedlostech nesmírně krušný: dozorci si počínali nad poměry krutě, otroci trávili noci v řetězech a přiděly potravin je stěží udržovaly při životě. Otrokům živořícím v nelidských podmínkách se nabízela jediná světlejší perspektiva: vstup do gladiátorské školy. V jihoitalském městě Capua, které svými gladiátory proslulo po celém římském impériu, vedl gladiátorskou školu lanista jménem Lentulus Batiates. Lentulovi gladiátoři, vesměs Galové a Thrákové, nehodlali snášet jeho brutální zacházení a přibližně dvě stě mužů zosnovalo smělý plán útěku. Jejich úmysl byl prozrazen, sedmdesáti osmi gladiátorům se však přesto podařilo vyzbrojit se kuchyňskými noži a probít se na svobodu.

Při útěku vzbouřenci shodou okolností narazili na konvoj vozů s gladiátorskou výzbrojí a zmocnili se jí. Poté si zvolili tři vůdce, Galy Oinoma a Crixu a Thráka Spartaka. Povstalci se utábořili v kráteru nedalekého Vesuvu, což se z dnešního pohledu zdá pošetilé, ovšem Vesuv byl tehdy považován za dávno vyhaslou sopku. Z vrcholku Vesuvu povstalci odrazili útok vedený směrem od Capuy. Během tvrdých bojů se gladiátoři zbavovali barbarské zápasnické výstroje a vyzbrojovali se skutečnými zbraněmi. Místní prétor Publius Varinius si na pomoc vyžádal z Říma třítisícovou armádu vedenou Claudiem Glaberem. Zakrátko se ukázalo, že proslulá římská armáda se Spartakovi a jeho druhům nemohla v boji rovnat. O neuvěřitelném vítězství vzbouřenců podává svědectví Plutarchos:

Claudius Glaber oblehl povstalce na vrchu Vesuvu, na který vedla jediná cesta, strmá a úzká, a tu dal dobře hlídat. Jinak byl kol dokola krkolomný sráz a holá skála, vrcholek však byl hustě porostlý planou révou. Z té si povstalci nařezali vhodné větve a splétali z nich pevné žebříky tak dlouhé, aby se - visíce shora přes sráz - dotýkaly úpatí. Po nich pak bezpečně sestupovali až na jednoho. Ten zůstal kvůli zbraním, a jakmile sestoupili, házel zbraně dohaz, a když všechny sházel, zachránil se naposledy i on sám. O tom Římané nevěděli, protože je otroci obešli, znenadání přepadli, obrátili na útěk a zmocnili se jejich tábora. A přidávali se k nim mnozí z tamních pastýřů, muži hbitých nohou a rváči. Jedny z nich vyzbrojovali, druhých užívali jako vyzvědačů a lehkooděnců.

Zakrátko se ke Spartakovým gladiátorům přidávali další a další dobrovolníci, nejprve jich byly stovky, potom tisíce, nakonec desetitisíce. Povstalci zocelení sledem několika dalších vítězných střetnutí s římskou armádou směle postupovali Itálií na sever. Když se jim podařilo porazit římskou armádu u Mutiny (dnešní Modeny) v údolí řeky Po, byla jim vydána na milost a nemilost celá severní část země. Na oslavu svých vítězství nutil Spartakus zajaté římské vojáky, aby proti sobě bojovali po způsobu gladiátorů.

Podle Plutarcha Spartakus původně zamýšlel přebrodit Alpy a proniknout do Galie a do rodné Thrákie, kde měla domovy většina otroků z jeho skupiny. Nicméně vzbouřenci se dopustili osudové, byť za daných okolností pochopitelné chyby - dali se unést iluzí vlastní neporazitelnosti. Nesnažili se probíjet přes Alpy na svobodu, jak navrhoval Spartakus, který si dobře uvědomoval, že uprchlí otroci nedokážou čelit skvěle organizované římské armádě donekonečna, ale podlehlí lákavé představě slavných vítězství. Tehdy se od Spartakových mužů oddělil Crixus v čele skupiny galských a germánských gladiátorů. Spartakus zatím přezimoval poblíž Thurií (dnešní Terranova di Sibari) v Lukánii, kde pečlivě zvažoval další postup.

S příchodem jara vytáhl Spartakus do Meta pouta a odtud dál do Bruttia. Krátce nato jej dostihla zpráva o porážce Crixova oddílu, kterou této vesměs neukázněné tlupě Galů a Germánů uštedřil římský konzul Gellius u hory Garganu. Konzul Lentulus pověřený pronásledováním povstalců věrných Spartakovi dopadl podstatně hůř. Jeho obrovská armáda sice gladiátorské voje obklíčila, avšak vzápětí byla ostudně rozprášena.

Na počátku dvacátého století požíval Spartakus veliké úcty u klasiků marxismu. Sám Karel Marx ho označil za "nejušlechtilejšího člověka starověké historie, jedinečného vojevůdce, charakterního hrdinu a skutečného představitele starověkého proletariátu..." Marxova zanicená slova se sice hezky čtou, s pravdou však mnoho společného nemají. Spíše se jí přiblížil historik Christian Meier, který Spartaka neváhal označit za "vůdce tlupy bezohledných banditů", a sám Spartakus si nejspíš nekladal vyšší ambice. Nicméně zůstává faktem, že Spartakova tlupa dlouhé měsíce terorizovala celou jižní Itálii, jaksepatří zaměstnala římskou armádu a její velitele vyváděla z bohorovného klidu. Ke konci roku 72 př. n. l., po několika dalších drtivých porážkách, byl do čela římských vojů sk jmenován ctižádnostivý Markus Licinius Crassus, toho času nejbohatší muž Říma.

Zpočátku to vypadalo, že se historie bude opakovat, když vzbouřenci na hlavu porazili oddíl Crassova pobočníka Mummia. Nemilosrdný Crassus dal losem vybrat a pro výstrahu popravit padesát Mummiových vojáků z těch, kteří se dali jako první na ústup. Potom Spartaka vytěsnil do nejjihnějšího cípu země, dal tamní šíji předělit hlubokým příkopem a valem a odřízl povstalce od zbytku Itálie. Spartakus dovedl své muže Lukánií až k moři, kde se setkal s kilikijskými piráty. Během vyjednávání s nimi se rozhodl vylodit na Sicílii, odkud hodlal řídit další boj s římskými vojsky. Plutarchos zaznamenává průběh dalších událostí takto:

Při pobřeží se náhodně setkal (Spartakus) s tlupou pirátů z Kilikie a zosnovali spolu přistání dvou tisíc mužů na Sicílii. Kdyby si tento ostrov podmanil, byl by schopen - jak se domníval - podnítit povstání sicilských otroků, neboť

sláva předchozích vítězství zvolna upadala a bylo třeba přilít oleje do ohně, aby nanovo rozhořel mohutnější silou. Kilikijští s jeho návrhy nejprve souhlasili, přijali Spartakovy dary, avšak potom odpluli, aniž dostáli slovu.

Když se Spartakovy smělé sicilské plány zhatily, neměl jinou možnost než v jednom místě dát zasypat Crassův příkop a vést útok směrem k Brundisiu (dnešnímu Brindisi). Část nespokojených gladiátorů Spartakovi vypověděla poslušnost a rozhodla se vydat vlastní cestou, byla však záhy obklíčena a rozdrčena Crassovým vojskem. Zatímco Spartakus a jeho věrní mířili do Petelijských hor, Crassus si u senátu vyžádal pomoc prokonzula Marka Luculla, velitele římských sil v Makedonii, a Pompeia, který byl právě na cestě z Hispánie. Mezitím dva z Crassových důstojníků, Quintus a Scrofas, dostihli Spartakovy voje a přinutili je k bitvě.

Přestože se Spartakus obrátil k pronásledovatelům čelem a pokořil je, Scrofa dokonce těžce ranil, vítězství mu prokázalo medvědí službu. Jeho mužům opět nezdravě stouplo sebevědomí, odmítli taktický ústup a s mečem v ruce se dožadovali, aby je Spartakus vedl Lukánii na Řím. Crassus utábořený s vojskem nedaleko byl však připraven k útoku. Podle Plútarcha "Spartakus viděl, že není zbylí, proto sešikoval vojsko a když mu dovedli koně, na místě ho proklál. Pokud zvítězím, prohlásil, získám mnoho koní, pokud prohrají, nebudu koně potřebovat." Jakmile se bitva rozhořela, vyrazil Spartakus proti samotnému Crassovi, ale třebaže zabil dva římské setníky, kteří se vrhli veliteli na pomoc, neuspěl. Tváří v tvář nepříteli se Spartakus srdnatě bránil, dokud ho římské meče neudolaly.

O porážku povstalců se zasloužil především tvrdý a nelítostný Crassus, největší díl slávy však nakonec připadl Pompeiovi, který ducha přítomně pronásledoval a zničil poslední zbytky Spartakova vojska. Vzbouřený gladiátor Spartakus nicméně dokázal pyšné římské legie devětkrát porazit a Řím musel zmobilizovat veškeré vojenské síly, aby dokázal postupující armádu otroků zastavit.

Po Spartakově smrti bylo snadné pochytat a exemplárně potrestat zbytky povstalců. Crassus dal šest tisíc zajatých otroků ukřižovat podél Appiovy silnice spojující Capuu s Římem jako výstrahu všem, kdo tudy budou procházet. Pompeius zatím porazil pět tisíc vzbouřenců, kteří uprchli na sever, a ty, kteří bitvu přežili, dal bez milosti zmasakrovat.

Spartakovo povstání bylo jedinou významnější vzpourou gladiátorů v římských dějinách, pokus o revoltu v Praeneste (dnešní Palestrina) se podařilo potlačit hned v zárodku. Římané zachycení panikou se pod vlivem pohnutých událostí odhodlali ke krokům, které měly opakování podobné vzpoury účinně zabránit. V gladiátorských školách byla nastolena neúprosná disciplína a přísný dozor, zbraně i zbroj nepřetržitě střežily bdělé hlídky, každá snaha o vzpouru byla předem odsouzena k nezdaru.

Důvěra v přijatá opatření byla taková, že se Římané nerozpakovali zřítit novou gladiátorskou školu přímo v centru Říma. Spartakovo jméno sice nebylo nikdy zapomenuto, hrůzu však v Římanech vzbuzovalo jen krátce.

Kapitola pátá - Curionův otočný amfiteátr

Původně se gladiátorské zápasy konaly na římském fóru v Cirku Maximu nebo na jiném příhodném místě, které nabízelo velké centrální prostranství a dost místa pro diváky. V roce 53 př. n. l. stál nevýznamný politik jménem Gaius Scribonius Curio před problémem důvěrně známým každému, kdo se ucházel o přízeň veřejnosti: jak za minimální náklady uspořádat munus, jehož velkolepost by mu zajistila obdiv a uznání římského lidu. Curio nebyl nijak mimořádně bohatý muž a dobře věděl, že pořádání her vyžaduje kolosální výdaje. Cicero mu moudře radil, ať se myšlenky na nákladný podnik vzdá, avšak Curio si nakonec přece jen poradil. O tom, jak originálně se mu podařilo problém vyřešit a uspořádat ohromující představení pro lid, vypráví Plinius Starší.

Plinius Starší, celým jménem Gaius Plinius Secundus, patřil mezi přední vzdělance starověké Evropy - zabýval se mnoha vědními obory a nabyté vědomosti shrnul do monumentálního literárního díla. Narodil se zřejmě v roce 23 n. l. v italském městě Novum Comum (dnešní Como). Záhy se jeho rodina přestěhovala do Říma, kde později ve třidvaceti letech vstoupil do armády. Sloužil v Germánii a do Říma se vrátil v roce 52 n. l. Plinius se věnoval studiu práva nakonec se zcela oddal soukromému bádání a literární činnosti. Fascinace přírodními vědami však pro něj měla osudné následky. Když v roce 79 n. l. výbuch Vesuvu pohřbil města Herculaneum a Pompeje, vyplul z přístavu Misena poblíž dnešní Neapole, kde působil jako velitel západní římské flotily, přes neapolský záliv do Stabie, aby mohl zblízka pozorovat činnost bouřícího vulkánu - a udusil se jedovatými sopečnými plyny.

Literární pozůstalost Plinia Staršího odráží obdivuhodnou šíři jeho zájmů. Sepsal práce historické, ale zabýval se také řadou jiných vědních oborů - z Pliniova pera pochází například pojednání o užití kopí v jezdecktvu, tři knihy věnované řečnictví (patrně určené jeho synovci Pliniovi Mladšímu), gramatický spisek o skloňování a časování, několik svazků dějin germánských válek (Bella Germaniae) a jedenáctičtí knih, v nichž zaznamenal politické dějiny Říma v letech 41 až 71 n. l. Z celého odkazu se do dnešních dnů zachovala jen třicetisedmidílná encyklopedie Naturalis historia popisující jak přírodní jevy, tak díla stvořená lidskou rukou. Prvních deset knih bylo publikováno v roce 77 n. l., zbytek až po autorově smrti v roce 79 n. l. Plinius čerpal ze dvou tisíc děl od sta jiných autorů, šlo tedy vesměs o práci kompilační zabývající se mineralogií, metalurgií, lékařstvím, zahradnictvím, zoologií, botanikou, antropologií, psychologií, zeměpisem, národopisem i astronomií.

Podle Plinia tedy Curio nedbal Ciceronových rad a zadlužil se v naději, že jím pořádaný munus bude úspěšný a investice se mu bohatě vrátí. Přišel totiž na novátorský nápad, který se měl stát zárukou divácké přízně; jeho inovace se netýkala průběhu her samotných, ale způsobu jejich sledování. Do té doby se na pohodlí publika nebral zřetel a v celém Římě neexistovala stálá budova určená pro pořádání gladiátorských zápasů. Organizátoři her obvykle dali vztýčit dočasné lešení, kde se diváci nepříjemně tísnili, navíc chatrná dí-ěvená konstrukce čas od času nevydržela nápor dychtivého davu a zřítla se. Nejznámější neštěstí tohoto druhu popsane Tacitem se odehrálo za císaře Tiberia roku 27 n. l. ve Fidenách.

Narozdíl od svého předchůdce Augusta nepatřil Tiberius (vládl v letech 14-37 n. l.) k zaníceným příznivcům gladiátorských her. Nevedla jej k tomuto ušlechtilost ducha, Gladiátorské zápasy prostě považoval za nudu vyhovující vkusu nevzdělané chátřy. I proto se nepřístupný, odtažitý a nevypočitatelný Tiberius netešil velké oblibě a antičti

autoři se zmiňují o jeho zhýralosti a ukrutnostech. Dnešní badatelé sice jejich odsudky poopravují, nicméně Tiberiova nechuť ke gladiátorským hrám se zdá nepochybnitelná. Tacitus k tomu uvádí:

Pořádání gladiátorských her, jež slíbil za bratra Germanica i za sebe, řídil Drusus. Okolnost, že přitom dával najevo přílišné potěšení z krve, třebaš bezcenné, vzbudila u lidu hrůzu a otec [Tiberius] jej prý pokáral. Proč se Tiberius sám stranil divadla, vykládali různě: jedni z odporu k hlučnému shromáždění, někteří z jeho pochmurné povahy a ze strachu před srovnáním, protože Augustus se her účastnil s vlídnou tváří.

(přel. A. Minařík)

Když se při jiné příležitosti lid dosti neomaleně dožadoval gladiátorských her, zachoval se Tiberius nezvykle tvrdě. O této události se zachovalo svědectví v Suetoniových Životopisech:

Když lidé v Pollentii nechtěli pustit pohřební průvod jakéhosi předního centuriona z tržiště, dokud násilím nevymámili na dědicích peníze na gladiátorský zápas, vyslal Tiberius jednu kohortu z Říma a druhou z království Kottiova, dal zatajit účel pochodu, vehnat je s náhle tasenou zbraní za silného troubení rozličnými branami do města a uvrhnout většinu lidu i jeho úředníků do doživotního vězení.

(přel. B. Ryba)

Bez císařského požehnání četnost gladiátorských představení upadala a podnikaví soukromníci okamžitě vycítili mezeru na trhu. Propuštěnec jménem Atilius zahájil stavbu amfiteátru ve Fidenách. Základy hlediště však nestály na pevném podloží a dřevěnou konstrukci dělníci opomenuli zpevnit kovovými skobami, neboť Atilius nebudoval amfiteátr s politickými ambicemi, orientoval se výhradně na zisk. Milovníci her, kteří za Tiberia nedostatkem krvavé podívané strádali, se po otevření novostavby dovnitř jen hrnuli - byli mezi nimi muži i ženy všech věkových kategorií. Jejich množství dané blízkostí hlavního města umocnilo tragédii, která měla následovat. Přeplněná stavba se zřítíla a pohřbila obrovský počet diváků. Ti, kteří byli namísto mrtví, měli podle svědectví štěstí; žalostnější osud stihl těžce raněné muže uvězněné v troskách zříceného amfiteátru, jejichž děti a manželky se ocitly ve stejné pasti, takže za dne viděli jejich utrpení a za noci slyšeli jejich nářek. Odklizené trosky postupně odhalovaly mrtvá těla obětí, lidé mezi nimi hledali své blízké, dokonce se přeli o těla, jejichž rysy byly k nepoznání znetvořené a jejichž šaty či podobnost tělesných proporcí mohly vést k záměně totožnosti. Při této strašlivé katastrofě údajně přišlo o život nebo bylo těžce raněno na padesát tisíc lidí. Senát reagoval na neštěstí výnosem, podle něhož nesměl v budoucnu pořádat gladiátorské hry nikdo, jehož majetek by nedosahoval hodnoty čtyř set tisíc sesterciů, a amfiteátry směly být stavěny pouze na „půdě ověřené nosnosti. Po tragické události prý urození Římané otevřeli své domy a poskytovali lékařskou péči těm, kdo přežili. Tacitus dodává: "V těch dnech přes všechny hrůzy připomínal Řím časy předků, kteří po velkých bitvách podporovali raněné štědrými dary a péčí."

V časech Curionových, tedy o osmdesát let dříve, však žádná pravidla omezující tvůrčí rozmach při pořádání gladiátorských her neexistovala. Curio se rozhodl vztyčit dvě půlkruhová dřevěná hlediště spojená otočnými čepy, což byla koncepce natolik odvážná, že dosud nikomu nepřišla na mysl. Novátorská stavba sloužila dvojímu účelu: dopoledne byly oba půlkruhy otočeny zády k sobě a před každým se odehrávalo jiné divadelní představení, aniž by se výkony herců navzájem rušily, odpoledne se obě části spojily a vytvořily oválné hlediště s arénou pro gladiátorské hry. Pokud je příběh zaznamenaný Pliniem pravdivý, byl by Curionův otočný amfiteátr první stálou stavbou svého druhu v Římě. Mimo hlavní město však v té době stále scény existovaly, mezi nimi proslul především amfiteátr v Pompejích. Historik Michael Grant ovšem věrohodnost Pliniovy historiky zpochybňuje: "Curionovo otočné hlediště a způsob jeho fungování jsou častým předmětem akademických diskusí. Plinius (nebo zdroj, z něhož čerpal) si ovšem mohl celou věc vymyslet ve snaze o vysvětlení vzniku slova amfiteátr."

Pokud se Pliniovo vyprávění zakládá na pravdě, pak stavbu a provoz Curionova zázračného otočného hlediště zřejmě provázely nesnáze, které od podobných podniků odradily všechny případné následovníky. Přesto Curionův počín svůj účel splnil, neboť podnítil myšlenku na zbudování stálého místa konání gladiátorských her. Podnikavý Curio měl navíc ze svého novátorského činu nesporný politický prospěch, neboť v něm Caesar rozpoznal potenciálně mocného spojence a jeho dluhy vyrovnal.

Kapitola šestá - Svět chaosu

Zábava, která se těšila tak obrovské masové oblibě, musela dříve či později získat stálou scénu, navrženo u, vybudovanou a vybavenou výhradně pro její provozování. Provizorní dějiště gladiátorských her, jako byla veřejná tržiště, mohla sloužit svému účelu v počátcích her, za císařství se však v Římě objevuje nová oficiální architektura, jejíž jméno je provždy spjato s utrpením a smrtí: amfiteátr.

Curionovo otočné divadlo (pokud přistoupíme na fakt jeho existence) představovalo sice jedinečný novátorský počín, nedostávalo se mu ale prestiže a trvalosti kamenné budovy. Nejstarší stálý amfiteátr dal vybudovat na Martově poli v Římě roku 29 př. n. l. Augustův stoupenec Titus Statilius Taurus. Jednalo se ještě o stavbu zčásti kamennou a zčásti dřevěnou, takže bohužel padla ze obětí velkému požáru Říma v roce 64 n. l. První kamenný amfiteátr tak nakonec nevyrostl v Římě, ale v Kampánii, kraji, v němž mají gladiátorské zápasy svůj původ. Byl vystavěn v Pompejích kolem roku 80 př. n. l. pro dvacet tisíc diváků.; vyznačoval se poměrně nízkým průčelím, proto byla jeho aréna zapuštěna hluboko do země. Právě zde došlo k divoké bitce Pompejských s obyvateli Nurcerie, o níž jsme se prostřednictvím citátu z Tacitových Letopisů zmínili v první kapitole.

Amfiteátry vynikaly charakteristickým elipsovitým půdorysem blížícím se kruhu, který umožňoval všem divákům bez rozdílu dobrý výhled na dění v aréně, aniž by kohokoli zvýhodňoval; na delší straně elipsy bývalo podium, čestná lóže pro pořadatele her, jeho doprovod a čestné hosty.

Místo posledního střetnutí

Nejvelkolepějším římským amfiteátre bylo samozřejmě Koloseum pojmenované po kolosální soše císaře Nerona, která kdysi stávala v jeho sousedství. Tento dnes běžně užívaný název se však poprvé objevil až ve středověku, v

antice se mu říkalo flaviovský amfiteátr, protože jeho výstavbu zadali císaři z dynastie Flaviovců - Vespasianus, Titus a Domitianus. Slavnostní otevření Kolosea se odehrálo v roce 80 n. l. za císaře Tita, Velkolepá stavba pojala až padesát tisíc diváků, z toho pětadvacet tisíc míst bylo k stání a pět tisíc k sezení.

Pod arénou Kolosea se skrýval temný labyrint chodeb a místností užívaných k uskladnění scénických efektů a mechanických zařízení, kterými byly vyzdvihovány na pódium. Patřily k nim kulisy představující les a tvořené skutečnými stromy, které přicházely ke slovu při podívané s exotickými šelmami nebo při dramatizacích výjevů z řecké a římské mytologie, tedy při takzvaných *silvae* (lesních hrách). V amfiteátrech, které neměly k dispozici technické zázemí Kolosea, stálo provozovatele her sestavení divadelního lesa příliš času i finančních prostředků. Stromy, keře a rostliny určené k zušlechtnění arény přepravovali vojáci, kteří je umístili na jevišti rozděleném masivními dřevěnými pražci na čtvercové úseky. Každý strom byl usazen do příslušného oddílu a jeho kořeny překryty vrstvou zeminy.

V Koloseu většinu této úmorné práce zastal umně sestavený mechanický systém skrytý v jeho základech. Pomocí soustavy řetězů a kladek dokázali římscí stavitelé vzbudit zdání, že se divadelní les zvedá přímo z nitra země. Scéna se mohla během představení libovolně měnit podle představivosti a prostředků pořadatelů a shromážděný dav s obdivnými výkřiky sledoval, jak se v aréně objevují ozdobné keře pokryté zlatem a jak fontány chrlí parfémovanou vodu.

V rozsáhlém podzemí Kolosea se dále nacházely klece s dravými šelmami, které byly určeny k štvanicím nebo sloužily jako strašliví vykonavatelé trestu nad odsouzenci, jejichž chmurný osud se měl naplnit v aréně.

Čestná lóže pro císaře a jeho družinu se nazývala *pulvinar* odtud imperátor vynášel konečný ortel nad gladiátory, kteří před jeho očima zápasili na život a na smrt. Přímo naproti byl umístěn *tribunal editoris*, kde seděli městští úředníci a pořadatelé her. Zvláštní místa byla vyhrazena vestálkám, kterým ukládala účast na těchto málo ušlechtilých a mnohdy nepředstavitelně ukrutných představeních. tradice, jiná sedadla byla vyhrazena pro krále a vysoké představitele cizích národů.

Koloseum vyrostlo na rozsáhlé ploše (podélná osa měří sto osmdesát osm metrů, příčná sto padesát šest metrů), nicméně jedinečně bylo především svou výškou čtyř pater, která dosahovala bezmála padesáti metrů. Historik Michael Grant podává mnohem podrobnější popis:

Otevřené arkády, kterými byla rozčleněna tři nejnižší položená patra, předělovaly pilíře zdobené třičtvrtěnými sloupy a polosloupy s kladím, jež bylo provedeno v přízemí v dórské, výše pak v iónské a v korintské řadě. V nejvyšším patře nezdobeném arkádami se pak sloupy na fasádě mění v pilastry ukončené korintskými hlavicemi. Klasických slohů se zde ovšem využívá čistě z potřeby pravidelně rozčlenit fasádu rytmickými zdobnými prvky. Jádro stavby tvořily kompaktní nosné pilíře, představující organické pojítko mezi vnější fasádou a interiérem.

Jak Grant dodává, vztýčit masivní stavbu takových rozměrů by nebylo možné bez "epochálního" vynálezu betonu. Přičky společenského žebříčku

V rozmístění sedadel římského amfiteátru se odráželo rozvrstvení celé společnosti. Císař a jeho rodina pochopitelně disponovali vlastní lóží, odkud mohli krvavému dění v aréně přihlížet se vším pohodlím. Zvláštní část hlediště náležela jezdeckému a senátorům. Vojáci a římscí občané seděli odděleně, podobně jako ženatí a svobodní. Chlapci sledovali představení po boku svých vychovatelů, ženy a nejhudší představitelé společnosti měli svá sedadla v nejvyšších patrech.

Kromě společenských vrstev odrážel amfiteátr i představu Římanů o sobě samých: bitvy v aréně měly symbolizovat vítězství civilizovaného světa nad barbarstvím, bezprávím a chaosem. Aréna byla rovněž místem pro výkon římské spravedlnosti v té nejkrutější podobě: neozbrojení zločinci stáli proti nesourodé smečce divokých a k nepřítelství rozběsněných zvířat, vybraní představitelé z řad válečných zajatců se před zraky římských diváků bili na život a na smrt.

Ironií osudu se právě Koloseum, místo úzce spjaté se smrtí, krutostí a nelidským utrpením, stalo vzorem celé řady architektonicky působivých památek. V jeho estetických principech našly inspiraci velkolepé stavby renesance, například nádvoří paláce Farnese navržené Michelangelem nebo Palazzo della Cancelleria (k jejich stavbě byl dokonce použit kámen z Kolosea). V 8. stol. se věřilo, že "dokud bude stát Koloseum, přetrvá i Řím, s Koloseem padne Řím a s Římem celý svět". Flaviovský amfiteátr byl ovšem zbudován s takovým mistrovstvím a fortem, že odolává náporům času téměř dva tisíce let.

Sluší se poznamenat, že v současné době se Koloseum stalo symbolem zcela opačným. Na místě dávných krutých dramát se dnes jasně rozsvítí pokaždé, když je kdekoli na světě odvolán trest smrti.

Kapitola sedmá - Souboje na život a na smrt

V aréně

"Kam oko dohlédne, nic než nárek, bolest a krveprolití, před nimiž není úniku." Těmito slovy popsal Pseudo-Quintilianus ve svých Řečnických cvičeních gladiátorovu první zkušenost v aréně. Čekala tu na něj smrt v nejrůznějších podobách, nikdy však nebyla snadná. Už vstup do arény přichystal gladiátorovi hrozný dojem: provázela ho výhrůžný zvuk broušení šermířských mečů a naskytl se mu pohled na těla poražených druhů, jejichž krev se vsakovala do rozpáleného písku. Lanistovy dŮtky ho měly ke spěchu, do nosu jej udeřil čpavý pach potu a smrti a mýjela jej zádušní procesí odnášející mrtvé na nosítkách Libitiny, římské bohyně pohřbu...

Jakkoli se to zdá neslučitelné s krutou podstatou gladiátorských her, součástí představení byli i hudebníci, kteří k napínavým soubojům vytvářeli odpovídající hudební kulisu. Hudba sílila a slábala v rytmu probíhajících zápasů (čtenář si jistě vzpomene na éru němých filmů, kdy v každém promítacím sále plnil pianista stejnou službu). Mezi doprovodné nástroje na gladiátorských hrách patřila dlouhá rovná trubka zvaná tuba, vodní varhany (*organum*) a zahnutý roh nazývaný *lituus* či *cornu*.

Souboje muže proti muži se odehrávaly v odpoledních hodinách a jak již víme, šlo o utkání různě vyzbrojených gladiátorů cvičených v odlišných bojových stylech. Úlohy rozhodčího se užímal lanista. Dodnes jsou mnozí

přesvědčení o tom, že gladiátorská klání začínala hlasitým provoláním gladiátorů: "Bud' pozdraven, císaři, ti, kdož jdou na smrt, tě zdraví!" V písemných pramenech bychom však doklady o obecném rozšíření podobné zvyklosti hledali marně. Suetonius zmiňuje jediný případ, kdy tato věta zazněla v plném rozsahu, a to při hrách pořádaných císařem Claudiem. Tehdy gladiátoři, do jednoho odsouzení zločinci, skutečně vyřkli ono proslulé: "Ave, imperatorj morituri te salutant." Načež prý Claudius žertem odpověděl: "Kdo ví..." Zmatení odsouzenci si císařovu nejednoznačnou poznámku vyložili jako udělení milost a odmítli bojovat. Samozřejmě je dost možné, že gladiátoři užívali stejného pozdravu také jindy, patrně však pouze tehdy, šlo-li o odsouzené zločince.

Když se zápas chýlil ke krvavému konci a poražený gladiátor ležel v prachu arény, pozvedl ukazováček levé ruky na znamení, že se vzdává a prosí o milost. Diváci na jeho prosbu často reagovali voláním: "Habet, hoc habet!" ("Už ho dostal!"). Obecenstvo projevovalo svou vůli gestem palce, avšak všeobecně zakořeněná představa, že palec obrácený směrem vzhůru přinášel milost a směrem dolů smrt, vznikla patrně nedorozuměním. Pravděpodobně tomu bylo přesně naopak - palec nahoru znamenal smrt mečem, zatímco palec dolů vítěznému gladiátorovi přikazoval, ať složí zbraň. Existovalo ještě jedno znamení milosti, ve které mohl poražený gladiátor doufat: zvednutý šátek.

Přihlízející dav neměl pochopitelně poslední slovo, pouze se snažil ovlivnit rozhodnutí editora, tedy pořadatele her, jimž byl většinou sám císař. Konečný verdikt zcela závisel na jeho libovůli.

Smrtící rána

Poražený gladiátor, pokud si v boji počínal statečně a dobře, mohl doufat v missio (udělení milosti) a v budoucí zápasnické příležitosti. Existovaly však i gladiátorské zápasy sine missione, při nichž se milost neudělovala: jeden ze soků musel zemřít. Pokud se gladiátor nechoval dost zmužile a neoplýval ctností, která měla ve starověkém Římě jméno virtus, diváci se většinou dožadovali jeho smrti. Tehdy poražený poklekl do prachu před vítěze a rukama si objal nakročené stehno. Vítězný gladiátor pravicí uchopil hlavu pokořeného protivníka a levačkou mu proťal hrdlo. Tento způsob smrtící rány byl patrně nejobvyklejší, některé výtvarné památky (například reliéf z Dorres nebo mozaika ve ville Borghese) však vyobrazují vítězného gladiátora, jak vrazí meč oběma rukama do protivníkových zad.

Od poraženého se očekávalo, že verdikt smrti ponese statečně. Demonstroval tím publiku nejen svou morální sílu, ale i triumf nad smrtí. Ritualizace celého aktu, jenž začínal touto smrtící ranou, měla vykázat smrti její zasloužené místo. Jakmile poražený gladiátor dodýchal, objevil se v aréně pomocník přestrojený za bájněho převozníka Charona, který za drobnou úplatu převážel duše zesnulých přes řeku Styx do podsvětí, a udeřil mrtvého bojovníka holí na znamení, že propadl Hádově říši. Charona následoval další sluha, tentokrát přestrojený za boha Merkura, který podle tradice doprovázel duše zesnulých do podsvětí. Merkur se dotkl těla mrtvého gladiátora berlou zvanou eadueeus, která měla pro tuto příležitost podobu rozpáleného železa. Toto počínání mělo dva důvody: předešlo pokusu poraženého gladiátora předstírat smrt a zároveň vyloučilo možnost, že by jen upadl do bezvědomí.

Mrtvého gladiátora vynesli z arény na nosítkách, nebo jej narazili na dlouhý hák a dali odvést koňmi. Arénu opouštěl branou pojmenovanou podle již zmíněné bohyně pohřbů Parta libitinaria, která se nacházela při hlavní ose kolbiště naproti bráně, jíž gladiátoři do arény vstupovali. Skupina zvláštních otroků zatím uvedla arénu do původního stavu, uhrabala zkrvavený písek a zarovнала prohlubně a nerovnosti způsobené lýtým bojem. Když byla jejich práce u konce, nezůstalo po předchozím krveprolití ani stopy.

Sotva nosítka s poraženým gladiátorem zmizela z dohledu, vítěz převzal od editora cenu - mohl jí být věnec, zlatá nádoba či peněžitá odměna. Jako symbol vítězství rovněž získal palmovou ratolest. Cena pro vítěze byla přídavkem k pevnému platu, který každý gladiátor obdržel za účast na zápasech.

V pokročilém odpoledni býval vzduch v amfiteátru suchý, dusný a prašný, což ještě zhoršovala obrovská plachta zvaná velarium natažená nad hlavami diváků na ochranu před přímým sluncem. Velarium sestávalo z pruhů plátna napjatých na dlouhých dřevěných stožárech nad otevřeným oválem amfiteátru a posunovalo se pomocí systému provazů podle polohy slunce. Další osvěžení obstarával potrubní systém, jehož trysky o přestávkách chrlily do publika parfémovanou vodu. Po takové sprše byl občerstvený návštěvník gladiátorských her připraven očekávat další body programu krvavého představení.

Kapitola osmá - Bitvy na vodě

Za nejvýpravnější gladiátorská představení můžeme jednoznačně považovat rekonstrukce námořních bitev, takzvané naumachie. Slovo naumachia odkazovalo jednak k povaze této podívané, jednak k prostředí, v němž se odehrávala; zpravidla šlo o upravenou arénu nebo za tím účelem zbudovanou obrovskou nádrž. Naumachie představovaly divácky mimořádně vděčný, avšak organizačně i finančně nejnáročnější druh her, jaké bylo možné ve starověkém Římě spatřit. Umělé jezero muselo být dostatečně hluboké, aby se na hladině mohla odehrát inscenovaná bitva válečných lodí, a k jeho naplnění a vypuštění sloužil složitý a nákladný systém nádrží a kanálů. Spisovatel Martialis měl plné právo afektovaně zvolat: "Ještě před okamžikem zde byla pevnina! Pochybujete o tom? Tedy vyčkejte, až vypouštění vody ohlásí konec her. Zanedlouho si řeknete: Před chvílí zde bylo moře!" V naumachiích byli hlavními aktéry bitvy zločinci přinucení k boji na nejisté, vzdouvající se hladině miniaturního moře. Většinou šlo o menší skupiny bojovníků, výjimečně proti sobě stály šiky čítající tisíce mužů.

Trestanci odsouzení k účasti na těchto spektaklech (tzv. naumachiarové) neprocházeli narozdíl od gladiátorů speciálním výcvikem, proto by podle mínění historiků naumachie neměly být považovány za hry v pravém slova smyslu, spíše za způsob hromadné popravy nekalých živlů.

První naumachii předvedl římskému lidu Gaius Julius Caesar, který dal za tím účelem vyhloubit jezero přímo na Martově poli. Později vedla zahánějící stojatá voda umělé nádrže k častému výskytu malárie, proto Caesarův nástupce Augustus nechal původní jezero vypustit a zasypat. Vzápětí však poblíž Tiberu zadal vyhloubení nové nádrže, jejíž břehy nechal osázet stinnými háji. Augustovo jezero se stalo první stálou lokalitou pro pořádání námořních bitev. Délka jeho stran činila pět set čtyřicet sedm metrů na tři sta šedesát metrů, se zdrojem vody ho spojoval akvadukt o

délce dvaadvaceti tisíc kroků.

Naumachie byly obvykle rekonstrukcí slavných námořních bitev, většinou převzatých z řecké historie. Předpokládaly realizaci mnohdy velice složitých nápadů; k nejeфекtnejším patřil umělý ostrov s pevností, který se objevil při jedné Augustově naumachii.

Prostředky vynaložené na pořádání gladiátorských her bledly ve srovnání s předváděním naumachií. Mezi nejnákladnější patřily námořní bitvy, které se odehrály na místech zbudovaných pro tuto jedinou příležitost a dokládaly víru impéria v neotřesitelnost vlastního mocenského postavení a v nevyčerpatelnost přírodního bohatství.

Prvním římským císařem se stal Augustus (27 př. n. l. až 14 n. l.). Jeho vláda je považována za období míru, prosperity a nebývalého kulturního rozkvětu, proto se o ní mluví jako o zlatém věku. Augustův vzestup na nejvyšší mocenské příčky říše ovšem nebyl nijak snadný. Narodil se v Římě roku 63 př. n. l. jako Gaius Octavius, Byl prasnynovcem Julia Caesara, který jej jako šestnáctiletého uvedl do kolegia pontifiků, jednoho z nejvýznamnějších římských kněžských úřadů. Po Caesarově zavraždění v roce 44 př. n. l. se z jeho adoptivního syna a dědice Octavia stal Gaius Iulius Caesar. Dokázal se zorientovat v nepřehledné mocenské situaci, předejít třenicím a uzavřít s Markem Antoniem a jeho spojencem Markem Aemiliem Lepidem takzvaný druhý triumvirát. Nastolení triumvirátu předcházelo povraždění pěti set římských senátorů a jezdců, za oběť bezohledným politickým čistkám padl mimo jiné také slavný řečník Cicero.

Octavius s Antoniem nejprve docílili toho, že Caesarovi vrazi Marcus Iunius Brutus a Gaius Cassius Longinus spáchali v roce 42 př. n. l. sebevraždu. O dva roky později si triumvirové rozdělili moc nad římským impériem: Octavius převzal vládu nad západními provinciemi, Antonius nad východními, Lepidovi připadla severní Afrika. Spojenectví však doznalo výrazných trhlin, když Octavius využil Antoniova tažení proti Parthům a v jeho nepřítomnosti přiměl Lepida k rezignaci.

Když se Antonius oženil s egyptskou královnou Kleopatrou a syna Caesariona, kterého počala s Caesarem, uznal za jejího spoluvládcе, pozice Caesarova univerzálního dědice Octavia byla ohrožena a situace vyústila ve válku. Spojené námořní síly Antonia a Kleopatry byly poraženy v bitvě u Actia roku 31 př. n. l, o rok později spáchali Antonius a Kleopatra sebevraždu; Caesarion byl zavražděn a Octavius se vrátil do Říma jako jediný vládce impéria.

Římský senát přidělil novému vládcі titul Augustus (Vznešený) a propůjčil mu řadu dalších titulů a pravomocí, které za republiky zastávalo jen několik vysokých úředníků. Po Lepidově smrti Augustus ovládl státní náboženství převzetím úřadu pontifjka maxima. Vystupoval rovněž jako patron a mecenáš umělců a mezi jeho přátele patřili všichni básníci zlatého věku římské literatury - Horatius, Vergilius i Ovidius (posledně jmenovaného později bez výčitek svědomí poslal "pro báseň a omyl" do vyhnanství, pozn. překl.) a dějepisec Titus Livius. Císař Augustus si velmi dobře uvědomoval politický a symbolický význam gladiátorských her a proto se zasadil o celou řadu vylepšení, jak pro nás zaznamenal Suetonius:

Když se v diváctvu objevily velmi zmatené a velmi svévolné způsoby chování, postaral se Augustus o nápravu a vydal usměrňující předpisy. Podnětem k takovému opatření mu byla urážka senátora, kterému v Puteolech při proslulých hrách v přeplněném hledišti nikdo nenabídl místo. Dal tedy Augustus podnět k usnesení otců, aby kdekoliv a kdykoliv se pořádá nějaká podívaná, byla první řada vyhrazena senátorům... Vojákům určil místa oddělená od lidu. Ženatým mužům z lidu přidělil vlastní lavice, chlapcům, nosícím ještě lemované pláštjky, vykázal vlastní oddíl sedadel, sousední oddíl vychovatelům. Nařídil také, že do jádra hlediště nesmí nikdo vstoupit v tmavém plášti. Ženám, které dříve směly přihlížet gladiátorským hrám porůznu mezi muži, povolil, aby se dívaly výhradně z nejvyšších řad a samy. Pannám vestálským určil v divadle zvláštní místo, a to proti křeslu praetorovu.

(přel. B. Ryba)

V souladu s všeobecně příznivým postojem ke gladiátorským zápasům Augustus zakázal klání, v nichž bylo poraženému zapovězeno žádat diváky a císaře o milost (munera sine missione). Pozdější římští krutovládci na toto Augustovo nařízení většinou nebrali zřetel. Další Augustovo opatření zapovídalo, aby byl vítězný gladiátor nucen bezprostředně čelit dalšímu protivníkovi, kterému se říkalo suppositicus (náhradník), což snižovalo vítězovu naději na přežití. Dával přednost boji muže proti muži, zatímco jeho neblaze proslulí následovníci libující si v krvi upřednostňovali skupinové boje gladiátorů zvané gregatim.

Římští občané skládali Augustovi božské pocty už za jeho života. Augustovu popularitu mimo jiné zvýšilo i památné uvedení naumachií, které sloužily za vzor všem budoucím inscenovaným námořním bitvám. O čtyřicet let později císař Claudius ve snaze vyrovnat se slavnému předchůdci uspořádal námořní bitvu na Fucinském jezeře. Tehdy proti sobě stanulo devatenáct tisíc odsouzenců, kteří měli představovat boj Sicilanů proti Rhodským. Jakmile se diváci pohodlně usadili na svých místech, vynořil se nad hladinu na znamení zahájení zápasů stříbrný bůh moře Triton. Představení i s jeho tragickou dohrou popsal historik Tacitus:

Břehy, vrchy a horské svahy naplnilo jako v divadle nesčetné množství lidu z nejbližších venkovských měst, částečně také ze samého Říma, buď z touhy po podívané nebo z pozornosti k císaři. On sám ve skvostném velitelském plášti a vedle něho Agrippina v zlatotkaném hávu předsedali... Mezi Fucinským jezerem a řekou Lirem byla totiž prokopána hora, a aby toto velkolepé dílo mohlo zhlédnout více lidí, byla přímo na jezeře vystrojena námořní bitva tak, jak ji kdysi uspořádal Augustus na umělé vodní nádrži v Římě nad Tiberem, ale jen s lehkými loďmi a s menším počtem bojovníků. Claudius však postavil proti sobě trojřadé a čtyřřadé veslice, obsazené devatenácti tisíci bojovníky, a jezero obklíčil kol dokola vory, aby nebylo možno tu a tam uniknout, přece však ponechal dost volného prostoru pro práci veslařů, obratnost kormidelníků, útoky lodí a obvyklé bitevní potřeby. Na vorech stanuly pěší oddíly i jízdní čtyři císařské stráže, před nimiž byly vystavěny bašty, aby se z nich mohlo střílet z těžkých praků a samostřílů. Ostatek jezera zaujímal námořníci v krytých lodích.

Hlavní aktéři nákladného představení zpočátku nejevili přílišnou ochotu k boji, ale zakrátko se ocitli ve vleku

událostí. Bili se tvrdě a statečně - dokonce tak statečně, že jim byl po skončení bitvy darován život, třebaže šlo o zločince. Tacitus dále zaznamenává:

Po skončení her byl průplav otevřen. Jeho nedbalé provedení bylo zřejmé; nebyl totiž vzhledem ke dnu jezera dostatečně vyhlouben. Proto byly po nějaké době hlouběji vykopány stoky, a aby sem opět bylo sehnáno množství lidí, byly pořádány gladiátorské hry. Za tím účelem byly položeny mosty pro boj na pevné půdě. Ba i hostina byla vystrojena u výtoku jezera, při ní však zažili všichni mnoho strachu, poněvadž příval chrlících se vod strhoval s sebou vše nejbližší, a to, co bylo dále, podemílal nebo s praskotem a hukotem působil zděšení.

(přel. A. Minařík)

Claudiův nástupce Nero uspořádal při příležitosti otevření nového amfiteátru roku 57 n.l. rekonstrukci námořní bitvy mezi Athénany a Peršany za zmínku stojí skutečnost, že ihned po skončení bitvy byla voda z amfiteátru vypuštěna a následovaly obvyklé gladiátorské zápasy na pevné zemi.

Pokud něco překonávalo nádheru naumachií samotných, pak právě rychlost, s níž byla aréna naplňována vodou nebo naopak proměňována v souš, a to přímo před užaslymi zraky přítomných diváků. Nejmarkantnější příklad této stavitelské zručnosti známe opět z Neronových časů. Tehdy císař uspořádal nejprve dopolední štvanici, potom byla aréna naplněna vodou, která byla po skončení námořní bitvy vypuštěna kvůli odpoledním gladiátorským zápasům; večerní hostina se odehrávala na kratochvilné lodici, tedy opět ve vodou zaplněné aréně.

Vodní klání se stala velmi populární novinkou. Například při slavnostním otevření Kolosea nechal císař Titus vpustit vodu do arény plné divokých zvířat, která se zoufale snažila o záchranu, načež následovala námořní bitva představující boje mezi Korintskými a Korkýrskými. Jindy Titus uspořádal námořní bitvu Athénanů proti Syrakuským podle událostí peloponéské války (431-404 př. n.l.) zaznamenané řeckým historikem Thukydidem.

Titův nástupce Domitianus se chtěl v pořádání velkolepých představení vyrovnat Augustovi. Suetonius o tom píše: "Dal poblíž Tiberu vykopat velikou nádrž a obestavět ji sedadly; inscenoval velmi realistickou námořní bitvu mezi dvěma loďstvy a vydržel ji přihlížet i při největších lijácích až do konce." Ani Domitianovy naumachie však neprobíhaly vždy podle plánu. Při námořní bitvě, kterou hodlal oslavit svůj germánský triumf, přišla většina bojujících v nenadálé prudké bouři o život..

Naumachiese nekonaly s takovou pravidelností jako munera a po 1. stol. n. l. se zmínky o nich z písemných pramenů vytrácejí. Způsobily to patrně astronomické náklady nutné k jejich pořádání. Snad bychom mohli tuto drahou kratochvili považovat za římský prototyp historických velkofilmů ze čtyřicátých, padesátých a šedesátých let kinematografie dvacátého století.

Námořní bitvy představovaly vpravdě velkolepou podívanou, která v mnohém předčila gladiátorské hry. V 1. stol. n. l. už zhýčkaným římským plebejcům nestačilo chroptění zápasníků dokonávajících v tratolišti krve, vyžadovali další a další rafinovaná zpestření a každá novinka jim zanedlouho zevšedněla.

Kromě naumachií existovalo ještě další povyražení, v němž si diváci starověkého Říma libovali; tentokrát však nešlo o souboje více či méně rovnocenných protivníků, při nichž stál muž proti muži: jednalo se o boj člověka s divokými šelmami.

Kapitola devátá - Zápasy s šelmami

Krutá přehra

Venationes (štvance) se konaly dopoledne, původně jako přehra zlatého hřebu programu gladiátorských her - odpoledních gladiátorských zápasů. Nutno říci, že krutostí a krvelačností se jim nemohla klání muže proti muži rovnat. Během posledních staletí římské republiky rostl zájem občanů o provincie a hry obvykle zahajovala přehlídka cizokrajných tvorů ze vzdálených končin impéria. Například Caesar dal do Říma dopravit první žirafu, což mu vyneslo neobyčejnou přízeň lidu. Augustus zase na fóru s oblibou vystavoval pozoruhodné šelmy, které mu posílali místodržitelé z exotických zemí. Když se římský lid pohledu na divou zvěř nabažil, usoudilo se, že mnohem zajímavější bude sledovat její počínání v aréně.

V 1. stol. př. n.l. se z přehlídky šelem stává venatio, jehož vzrůstající obliba vedla k tomu, že nová kratochvíle začala být uváděna odpoledne, dnes bychom řekli "v hlavním vysílacím čase". Podobně jako gladiátorské hry, i venationes se původně pořádaly na fóru na Martově poli (na místě zvaném Saepta, kde se obvykle konaly volby) nebo v Cirku Maximu, který většinou sloužil závodům čtyřspřeží. Ani jedna z těchto lokalit pochopitelně nebyla pro přehlídku nebezpečných šelem náležitě vybavena, každé akci tedy předcházela opatření, která měla diváky před nevyzpytatelnými tvory ochránit. Flaviiovský amfiteátr (Koloseum) poskytoval v tomto směru mnohem větší bezpečí - hladká, téměř čtyři metry vysoká zeď obklopující arénu dokonale plnila svou funkci. Jako dodatečné bezpečnostní opatření byly po jejím obvodu nataženy kovové sítě, které chránily publikum zejména před kočkovitými šelmami. Sít' zřejmě poněkud znesnadňovala výhled, je však dost nepravděpodobné, že by si na ni diváci stěžovali.

Zvířata čekala na svůj nelitostný osud v podzemních kletkách pod arénou. Když přišel jejich čas, byly klece soustavou kladek a provazů vytaženy na světlo a šelmy vypuštěny do prostoru. Často však hlučení vzrušeného davu nahnalo strach i největším a nejnebezpečnějším tvorům, takže odmítali relativní bezpečí klece opustit. V takovém případě byli povoláváni magisté (zřizenci), do jejichž pracovní náplň spadala povinnost vyštvať zvíře do arény pomocí svazku zapálené slámy a po ukončení vystoupení vylákat zvířata, která smrti unikla, ven z arény.

Šelma proti šelmě, šelma proti člověku

Ve starověkém Římě existovaly v zásadě tři druhy zápasů se zvířaty. V prvním případě byly dvě k nepříteli rozzuřené šelmy poštvány proti sobě jako ztělesnění prvotního chaosu, který je nakonec pokořen římskou mocí. Jindy do arény nastoupili bestiarii (bojovníci s divokými šelmami, zvaní též venatores), kteří ke štvání zvířat užívali širokého rejstříku nejrůznějších zbraní. Štvance většinou končila zabitím zvířete, někdy ovšem šelma získala převahu a krev prolitá v aréně byla krví lidskou. Tyto štvance se nejčastěji konaly v Koloseu. V 1. stol. př. n. l. proti sobě Caesar

dokonce postavil pět set pěšáků a zhruba stejný počet slonů. Cicero tuto velkolepou podívanou sice rezervovaně zmínil, ale neodpustil si poznámku: "Jakou rozkoš může člověk rozvášný a soudný nalézat v pohledu na bezmocného muže, který je rozsápán na kusy dravým zvířetem, nebo v podívané na ušlechtilou šelmu probodnutou kopím?" Nářek slonů

Událost, která se odehrála během her pořádaných Pompeiem roku 79 př. n. l., vyvolala rozhořčení dokonce i mezi otrlými římskými diváky. Tehdy byla tlupa dvaceti afrických slonů poštvána proti Getuliům, příslušníkům afrického kočovného kmene. Slony lovili oštěpem, a to tak, že zamířili na spodní oční víčko zvířete. Jakmile zbraň zasáhla cíl, pronikla lebku do mozku a namísto slona usmrtila. Když tehdy lovci skolili několik těchto krásných tvorů, zbylí sloni se v houfu rozeběhli proti ochranným železným mřížím. Pokus o útěk se nezdařil, takže se vrátili do arény, kde potom v hrozných bolestech zahynuli. Nato prý diváci povstali a zahrnuli Pompeia nadávkami. Dio Cassius o tom píše:

Sloni zbrocení krví z četných zranění ustupovali z boje, zvedali choboty k nebi a nařikali tak usedavě, jako by si stěžovali na trýzeň, jež je stihla za to, že uvěřili slibům, které je vylákaly z daleké Libye. Ba jako by přímo žádali nebesa o pomstu! Sloni prý totiž - jak se kdosi rozpomenul - odmítali vkročit na loď dokud jim krotitelé i námořníci neodpřísáhli, že se jim nestane nic zlého.

Podle mínění některých historiků pohnula diváky k nebývalému projevu soucitu intuitivní úcta k inteligenci slonů. Bližší pravdě však asi bude domněnka, že plebs hlasitě ostouzel Pompeia v návalu strachu, který vyvolal útok slonů proti ochranným mřížím. Na každý pád zabíjení slonů v aréně touto událostí neustalo, a když Caesar později poslal na smrt pět set těchto skvostných zvířat, nepřítel diváků v nejmenším neriskoval.

Odsouzení předhození šelmám

Při posledním druhu představení byli divokým šelmám předhazováni muži nebo ženy odsouzení na smrt. Říkalo se jim bestiarii stejně jako profesionálním zápasníkům se zvířaty, kteří ovšem vstupovali do arény ozbrojeni a ze soubojů většinou vycházeli vítězně. Odsouzení čelili šelmám beze zbraně či ochranné výstroje a výsledek střetnutí nebylo těžké odhadnout. Takovému rozsudku se říkalo ad bestias a spolu s ukřizováním představoval vůbec nejpoutnější způsob popravy. Přistupovalo se k němu zejména u otroků či představitelů nižších tříd, urozenější Římané bývali popravováni mečem. Křesťané byli šelmám předhazováni pro své zatvrzelé odmítání římských bohů, což tehdejší společnost kvalifikovala jako obzvlášť ohavný zločin. K těmto ukrutným událostem se ještě vrátíme v dalších částech knihy.

Krvavá zábava

Venationes se tedy původně vyvinuly z poměrně nevinného předvádění a vystavování cizokrajných zvířat (nenásilné "prvky přetrvávaly i v pozdějších časech), které připomínalo dnešní cirkusová vystoupení, při nichž zvířata předvádějí nejrůznější dovednosti. Římané však neviděli zásadní rozdíl v podívané na zvíře vykonávající zábavné kousky, na zvíře lovené a zabíjené člověkem nebo naopak na zvíře člověka zabíjející; vše bylo nedílnou součástí téhož představení.

Publikum nadšeně přihlíželo soubojům z nespoutané exotické džungle (nebo tomu, co za ně bylo považováno). Za dobu konání gladiátorských her našla v horkém, prašném písku arény svůj konec pestrá směsice cizokrajných zvířat. K nejoblíbenějším druhům patřil nosorožec, jehož přirozeně mírná povaha se měnila jen pod tlakem okolností. Pokud se zdráhal na své protivníky - obvykle slony, býky nebo medvědy - zaútočit, dráždili ho magistři zašpičatělými holemi. Dříve či později dosáhli svého, týrané zvíře se rozzuřilo a očekávaným jatkým nestálo nic v cestě. Nosorožec dokázal rozpárat divoké býky jako hadrové panny a medvědy odhazoval jako bezvládné, nemohoucí loutky.

Za obzvlášť zábavné povyražení se považovalo utkání lva s tygrem nebo býka s divokým kancem, k těm zvrácenějším patřilo zápolení medvěda s krajtou, lva s krokodýlem nebo tuleně s medvědem. Zápasící zvířata k sobě byla často připoutána řetězem, což umocňovalo jejich paniku a zuřivost už tak podnícenou vzrušeným řevem z hlediště. Frustrovaná zvířata propadala zoufalému běsnění, bezhlavě na sebe útočila a působila si těžká zranění. Filozof Lucius Annaeus

Seneca popsal střetnutí, při kterém se navzájem připoutaní býk s panterem v návalu šílené hrůzy a zlosti navzájem rozcupovali doslova na kousky. Když se štvance chýlila k závěru, vstoupili do arény ozbrojení collictores a ranou z milosti zbavili těžce raněná zvířata utrpení.

Bojovníci se šelmami

Nejběžnějším smrtícím nástrojem gladiátorů zvaných vellatores bylo dlouhé lovecké kopí ukončené kovovým hrotem, které sloužilo jako zbraň útočná i obranná. Pokud jde o výstroj, pak někteří gladiátoři neměli nic než tuniku a kožené chrániče paží a nohou, jiní si chránili hrud' plátovým pancířem a ramena jim kryla zbroj připomínající chrániče retiariů. Další nosili kroužkové brnění pokrývající celé tělo podobně jako gladiátoři zvaní andabates; jejich výstroj se zdá pro boj s dravými šelmami nejpříhodnější, takto chránění venatores však nebyli vyzbrojeni kopím, ale pouze mečem, což jim znemožňovalo udržet rozlíčené zvíře dál od těla. Pokud tedy museli čelit bykům nebo třeba nosorožcům, hrozila jim smrt ušlapáním nebo rozsečením na kopytech.

Našli se však i gladiátoři, kteří pohrdli každou zbraní a postavili se šelmám s holýma rukama. Například v souboji s medvědem zřejmě zvíře nejprve omráčili dobře mířeným úderem do čenichu a potom ho utloukli nebo třeba lva udusili tak, že mu plnou vahou tiskli hrdlo. Zápasníci s divou zvěří často používali dlouhou dřevěnou pomůcku zvanou cochlea připomínající naše otáčivé dveře. Venator ji v případě potřeby roztočil kolem svislé osy, čímž se mu podařilo útočící zvíře zmást a současně odvést jeho pozornost. Další variantu představovaly štvance pojmenované missiones passivae, kdy skupina zápasníků postupovala proti smečce rozmanitých zvířat. Lze si domyslet, že v tomto posledním případě šlo o podívanou mimořádně krutou a krvavou.

Varené měly své místo rovněž býčí zápasy, které se ostatně v některých končinách světa konají dodnes.

Bojovníkům s býky se říkalo taurarii, vyzbrojeni bývali kopím a bodcem. Jejich obdobou převzatou z Thessálie bylo

představení, při němž arénou na koňském hřbetě pádil neozbrojený jezdec pronásledovaný zuřivým býkem. Sotva se běsnící zvíře unavilo, odvážný zápasník přeskočil z koňského sedla přímo na býka, kterého uchopil za rohy a kroutil mu krkem tak dlouho, dokud ho nesložil na zem.

Živý náklad

Pořádání efektních štvanic si žádalo obrovské množství zvířat, která se do Říma svázela z nejbzdálenějších koutů impéria. Vždyť jen při slavnostním otevření Kolosea bylo podle svědectví antických autorů pobito odhadem devět tisíc šelem. Tehdejší literátům nebyla cizí nadsázka, nicméně množství cizokrajných tvorů, kteří padli za obětí římské zálibě v rafinovaném krveprolití, si přesto dokážeme představit jen stěží. Venationes se konaly po celých sedm století a římská touha po všem bizarním a neobvyklém měla zhoubný dopad na výskyt některých živočišných druhů. Historik Roland Auguet se zmiňuje o "postupném vymírání degenerované formy slonů v severní Africe až do jejich úplného vyhubení ve 4. stol. n. l." a o "sporadickém výskytu lvů ve stejné oblasti, kde podle soudobých pramenů bývali kdysi tak hojní, že přepadali domorodé vesnice."

Exotická zvířata Římané přiváželi ze severní Afriky nebo z Blízkého východu. Muži pověřeni jejich odchycením a převozem neměli snadný úkol, neboť lovili divoké a mnohdy lidožravé šelmy. Kratochvilným štvanicím předcházely dobrodružné výpravy do vzdálených končin impéria, jejichž průběh si svou nebezpečností nezadal s děním v aréně. K odchycení kořisti lovci užívali různých postupů převzatých obvykle od domorodých obyvatel dané oblasti. Past na lva nebo na levharta se "například sestávala z jámy, před níž byla postavena zeď s přivázaným menším zvířetem, například psem; psi štěkot šelmu přivábili, a když spadla do připravené jámy, lovci do ní spustili klec s návnadou. K odchytu nebezpečných zvířat však patrně sloužila i kurióznější metoda: do napajedla, kam šelma chodila pít, nalili lovci velké množství vína - opilé zvíře se dalo nepoměrně snadno ovládat.

Lovci se často zaměřovali na odchyt mláďat; rozlícenou matku udržovali v šachu bodci a štíty, s ukořistěným mláďetem se vyhoupli do sedel a tryskem pádili k plavidlu, které je očekávalo na říčním, případně mořském břehu. Pokud se nepříčetné samice podařilo k unikajícím jezdcům nebezpečně přiblížit, zpravidla stačilo vak s mláďetem odhodit. Tato forma lovu měla svůj dobrý důvod - mláďata se dala dobře ochočit a naučit různým dovednostem a kouskům, k nimž patřilo oblíbené rozsápání předhozených odsouzenců.

Ze samotné podstaty této nebezpečné výdělečné činnosti vyplývá, že se lovci nemuseli vrátit z výpravy živí. Za to, že si o odchytu a krocení litých šelem můžeme udělat určitou představu, vdčíme četným výtvarným památkám, neboť antičtí malíři a umělci řemeslníci toto téma rádi zpracovávali. Především na mozaikách se často objevoval motiv lovců přikrčených za štíty, které je měly chránit před lvími nebo tygřími čelistmi. Jinde muži napřaženým kopím odráží útočící bestii nebo jí čelí v nerovném souboji holými rukama. Život takto ohroženého lovce závisel na odvaze jeho druhů, kteří se běsnící šelmu pokusili zahnat hořícími pochodněmi či jinými odstrašujícími prostředky. Jejich počínání mohlo být úspěšné jen tehdy, pokud se jim podařilo zasáhnout dřív, než z jejich společníka zbyla beztvářá zmrzlá zkrvaveného masa.

K odchycení divokých a nebezpečných zvířat vyvinuli profesionální lovci řadu postupů. Například Numidáné zvířata na určitém území obklíčili a nahnali je do ohrady z větví a sítí; od pokusů o útěk zvířata zrazovaly zapálené pochodně. Zásadní nevýhoda tohoto poněkud živelného postupu spočívala v tom, že se v ohradě sešly různé druhy zvířat, od pštrosů po šelmy, a že mnoho vzácných tvorů zbytečně přicházelo o život. Bylo nezbytné úlovek co nejrychleji roztržít a dravce umístit ve zvláštních klecích.

Po ukončení lovu se odchycená zvířata ocitla v bytelných dřevěných klecích zpevněných kovovými hřeby a svorníky.

V těsném, tmavém prostoru se šelmy obvykle uklidnily, což bylo jejich jediné štěstí, neboť bezhlavé narážení do stěn jim přinášelo smrt nebo zmrzačení. Obrovské bedny byly naloženy na vozy tažené volským spřežením. Zvířata chycená v evropském vnitrozemí putovala tímto způsobem až do Říma, africké šelmy však musely absolvovat cestu lodí. Námořní doprava nepředstavovala u menších exemplářů závažnější problém, stávala se však noční můrou v případě mohutných obrů jako sloni nebo nosorožci.

Lov na slony představoval celou řadu problémů daných jejich vysokou inteligencí. Stejně jako velké kočkovité šelmy také sloni bývali lákáni do vyhloubených jam, ale ukázalo se, že jejich důmysl předčí vynalézavost lovců. Když totiž slon uvízl v pasti, další mu přispěchali na pomoc, vyplňovali jámu zeminou a udusávali ji těžkýma nohama tak dlouho, až se lapený jedinec k úžasu pronásledovatelů dostal na svobodu.

Jakmile byl jeden z těchto velkolepých tvorů chycen, lovcovy nesnáze tím nekončily. Představu o obtížném transportu slonů dává například mozaika z etruských Vejí. Výjev zachycuje loď zakotvenou u na mořském či říčním břehu a skupinu mužů, která se v potu tváře snaží vyvést slona na palubu; obrovské zvíře se zjevným váháním a neochotně zdolává úzký můstek a provazy upevněné k hrazení paluby ho nejen posouvají na loď, ale také mu pomáhají udržet na vratkém můstku rovnováhu.

O útrapách zvířat vydaných napospas nárazům vln při plavbě do Říma toho víme málo, dokážeme si však představit jejich živočišnou hrůzu a zmatek v cizím, podivně vratkém prostředí. Dřevěnou konstrukcí lodě plující Středozemním mořem se ozývalo zoufalé a vzteklé vytí, vrčení, ržání a řev, tedy zvuky, při kterých námořníkům jistě běhal mráz po zádech. Soudobá literatura podobnou scénu popisuje takto:

Z hluboké propasti vy tryskl zvuk, jenž svolává všechny mořské bytosti - Nereus se svou družinou vítá pozemská stvoření... Had při opile klouže po palubě, rys vyskakuje proti ráhnovi, které je potřísněno vínem, tygřice si s nedůvěrou měří plachty...

V období republiky se o zajištění divokých zvířat a jejich převoz do Říma starali úředníci pověřeni pořádáním venationes. Se svými požadavky se obraceli na správce provincií v Africe nebo v Asii, kteří předali zakázku obchodníkům nebo domorodým lovcům - ti požadované množství šelem odchytily a dlouhá pouť nebohých tvorů na

římská kolbiště mohla začít.

Za císařství celý proces zaznamenal převratné změny, neboť popularita venationes učinila z honů na exotická zvířata mimořádně lukrativní odvětví. Původně soukromé podnikání se dostalo zcela pod kontrolu státu, který zavedl propracovaný a překvapivě funkční systém dodávky divokých zvířat. Odchytu šelem se v okrajových oblastech impéria chopili vojáci legií, do jejichž kompetence vybrané území spadalo; v případě potřeby bylo mnoho římských vojáků zbaveno běžných vojenských povinností, aby se mohli plně věnovat zajištění žádoucího počtu šelem. Kupříkladu legie Minervia utábořená poblíž dnešního Kolína nad Rýnem se specializovala na odchyt medvědů.

Odchyceného medvěda čekala traumatizující cesta do římské arény. Císařští pověřenci využívali řady menších měst a osad jako zastávek k nakrmení a odpočinku zvířat, neboť překonání obrovské vzdálenosti na jeden záťah mohlo mít na zdraví zvířat nežádoucí dopad: bylo jim přece souzeno zemřít teprve před zraky římského obecnstva.

Zvěřinec

Vysoké náklady a logistické problémy se zajištěním potřebného počtu divokých šelem přivedly pořadatele her na myšlenku zřízení menažerií, v nichž byly drženy a připravovány na vystoupení v areně velké počty exotických zvířat. Výhradním vlastníkem zvěřinců byl císař, o dobrý stav zvířecích svěřenců pečovali pověřeni úředníci. Hlavní výhoda stálých menažerií spočívala v tom, že císař nemusel pořádat jednorázové výpravy s nejistým výsledkem a problematickou přepravou zvířat. V menažeriích mohla být navíc šelma oslabená únavnou cestou náležitě ošetřena a přivedena do žádoucí kondice. (Zvířata obvykle špatně snášela změnu klimatu a odlišné složení potravy, nemluvě o přenosných chorobách, které se po čas dlouhého hromadného převozu rychle šířily.) Sloni bývali zpravidla dopravováni po řece do parků v Ardee, další menagerie se nacházela v Laurentu.

Za Augustovy vlády se v císařském zvěřinci vystřídalo na tři tisíce pět set šelem během pouhých patnácti let, z toho podle Rolanda Augueta "čtyři sta tygrů, dvě stě šedesát lvů, šest set levhartů a další rozmanití představitelé živočišné říše - tuleni, medvědi, orli apod." Náklady na chod menažerií se vyšplhaly do astronomických výšek, vlastní odchycení a doprava šelem přitom představovaly jen první fázi celého podniku. Zvířata vyžadovala pravidelné krmení, byla cvičena k různým kouskům, které měla předvést v areně. Správa menažerií čas od času zatížila státní pokladnu tak neúnosně, že se císař musel části svého zvěřince vzdát (zpravidla ušlechtilými zvířaty někoho obdaroval).

Štvanice, které dnes považujeme za vrchol zvrácené krutosti, plnily v době antického Říma hned tři důležité funkce. Za prvé, podobně jako gladiátorské zápasy demonstrovaly převahu Říma nad nepřáteli, venationes reprezentovaly římskou nadvládu nad nespoutanou silou přírody. Římští občané přihlížející krvavým jatkám byli znovu a znovu přesvědčováni o neporazitelnosti největší říše, jakou kdy svět poznal, dění v areně jim dávalo jistotu, že neexistuje moc, která by Římu zabránila v pokoření celého světa. Ať se síly přírody zběsile vzpouzejí, nakonec se přece skloní před římskou mocí! Výmluvným příkladem tohoto pojetí štvanice jsou býčí zápasy, neboť pokořování a vraždění býci byli ve starověkém světě ztělesněním nezkrotnosti.

Za druhé představovaly venationes jakousi hromadnou krvavou oběť bohům, náboženský rituál v tehdejší polyteistické společnosti velmi rozšířený, třebaže časem nad náboženským kontextem převážila fascinace nad vzrušující podívanou.

Za třetí venationes plnily demokratickou funkci ve stejném smyslu, jako když císař naslouchal hlasu lidu. Ve všech starověkých společnostech, Řím nevyjímaje, byl lov exkluzivní zábavou aristokracie a venatio dávalo prostým občanům pocit spoluúčasti na aktivitě, která pro ně byla běžně nedostupná. Za císařství byl tento pocit stejně iluzorní jako představy o divoké přírodě ztvárňované v úhledně uspořádaných keřích a stromech při hrách zvaných silvae.

Podle Wiedermanna se ve starověkém světě nadvláda lidí nad zvířaty považovala za naprostou samozřejmost, Římané se proto cítili oprávněni nakládat s živými tvory zcela podle vlastní libosti. Tento postoj silně ovlivňovalo pojetí rozumu jako základního principu odlišujícího dospělé muže od otroků, dětí a zvířat, kterým byl rozum naopak odepřen. K nejvlivnějším zastáncům tohoto názoru patřil známý filozof, básník a politik Lucius Annaeus Seneca (asi 4 př. n. l. - 65 n. l.).

Seneca studoval v Římě řečnictví a stoickou filozofii. Roku 49 n. l. získal úřad přetora a stal se vychovatelem budoucího císaře Neronu. Prvních pět let Neronovy vlády dokázal účinně mírnit císařovy sklony ke zvráceným výstřelkům a jeho zásluhou se budoucí krutovládce zpočátku jevil jako prozíravý panovník. Senekův vliv ovšem nemohl trvat věčně. Nero svému učiteli záviděl majetek i bohatství ducha, proto se ho neúspěšně pokusil otrávit. Nato se filozof raději dobrovolně uchýlil do ústraní a zcela se oddal literární činnosti.

Seneca neochvějně věřil v nadřazenost mužů nad dětmi a zvířaty, krutost vůči živým tvorům v něm nevzbuzovala nejmenší výčitky svědomí: "Děti stejně jako dospělí jsou vydáni napospas klamu, avšak dospělí v mnohem podstatnějších záležitostech. Moudrý muž považuje urážky pošelilých bytostí za směšné a pokud jsou jejich původci děti, usměrní je vhodným projevem pohrdání či náležitým trestem - ne snad proto, že mu způsobily újmu, nýbrž proto, aby se v budoucnu podobného počínání vyvarovaly. A stejně se tomu má i se zvířaty, u nichž je nejlépe sáhnout po bičí..."

Kapitola desátá - Císaři v roli gladiátorů

V úvodu této knihy jsme poznali, jak rozporu plný postoj zaujímal starověcí Římané ke gladiátorům a k zápasníkům s šelmami. Na straně jedné považovali bojovníky z povolání za nejpodřadnější z podřadných, za zatracence, jejichž postavení nedosahovalo ani společenského statutu otroků, avšak zároveň je oslavovali a byli jimi fascinováni stejně, jako jsou dnes okouzleni fanoušci filmovými hvězdami, úspěšnými sportovci a jinými celebritami. Gladiátory provázel obdiv mužů i mladých chlapců, nezdá se stávali objektem ženské touhy; někteří se dokonce stali členy císařovy soukromé družiny a dary velkorysého vládce jim zajistily do konce života pohodlnou existenci. Tento podivně ambivalentní vztah snad nejvíce ilustruje zvyk císařů, kteří čas od času osobně vstupovali do arény v roli gladiátorů.

Nero se tímto způsobem předváděl s obzvláštním potěšením a nestaral se o to, jakou reakci mezi lidem jeho počínání

vyvolávalo. Jednou se dokonce utkal se lvem, předtím však museli zřízení ušlechtilou šelmu na střetnutí s císařským protivníkem náležitě "připravit". V praxi to znamenalo asi tolik, že tvář v tvář císaři se lev sotva držel na nohou, takže zvítězit nad ním nebylo nijak těžké.

Jakkoli se v aréně čas od času objevovali i vládci se zdravým rozumem jako Titus či Hadrianus, podobné počínání spojujeme obvykle se dvěma císaři, jejichž mysl rozhodně nebyla zcela přičetná, a to s Caligulou a s Commodem, na které se nyní blíže zaměříme.

Caligula

Caligulovo jméno se stalo v dějinách synonymem krutosti a zvrácenosti nejzvrůdnějšího ražení; jeho skutečné jméno však znělo Gaius Julius Caesar Germanicus. Přízvisko Caligula (Botička) mu dali vojáci, když ho jeho otec římský vojevůdce Germanicus coby malého chlapce bral na vojenské výpravy. Caligula se do povědomí široké veřejnosti zapsal především díky rafinovaným výstřelkům a duševní vyšinutosti. Svou dětskou přezdívku k smrti nenáviděl a s odvážlivci, kteří se ji v jeho přítomnosti nebáli použít, podle toho naložil. V utrpení bližních si skutečně liboval, dal bez výčitek svědomí zabít člověka jen proto, aby mohl zblízka přihlížet jeho umírání.

Suetonius zaznamenal mrazivě anekdotickou historku, která výmluvně ilustruje Caligulův zvrhlý smysl pro humor. Těm, kdo byli císařskému vtípkování vystaveni, s jistotou hrozila bizarní, potupná a nelítostná tyranie:

Ještě několik jeho krutých žertů. Jednou se zastavil před sochou Jovovou a zeptal se tragického herce Apella:

"Koho z nás dvou máš za většího?" Když herec chvíli zaváhal, dal jej zmrskat a přes tu chvíli, jak prosil za odpuštění, pochvaloval si jeho hlas, že prý i při úpění je přesladký. Kdykoliv líbal šiji své choti nebo některé přítelkyně, dodával: "I tak krásná šije, rozkáži-li, padne."

(přel. B. Ryba)

Caligula se narodil v roce 12 n. l. pravděpodobně v Antiu (dnešní Anzio) a jako císař vládl v letech 37-41 n. l. Byl prasnynovcem císaře Tiberia, který sice jmenoval dědicem trůnu a Caligulovým spoluvládce také svého vnuka Tiberia Gemella (19-38 n. l.), senát však prohlásil jediným římským císařem Gaia Caligulu. Caligula Gemella velkoryse adoptoval, ovšem později jej dal ve vši tichosti odstranit.

Nesmírné bohatství po šetrném prastrýci Tiberiovi (činilo prý přes dva tisíce tři sta milionů sesterciů, tedy sumu vskutku kolosální) se Caligulovi podařilo rozházet závratnou rychlostí. Většina prostředků padla na pořádání výpravných a nákladných gladiátorských her nebo na zadávání velkolepých a výstředních staveb. Obojím v prvé řadě sledoval zvýšení své popularity, po čase však nad ním získala moc vážná duševní porucha, pokud ji rovnou nenazveme šílenstvím. Caligulovi stačil na vyčerpání veškerých finančních prostředků zhruba rok a poté začal vymýšlet nové, pozoruhodné a mnohdy absurdní záminky k vybírání daní, takže jeho popularita rázem vzala za své. Kromě daní z nákupu či prodeje (včetně nákupu a prodeje potravin) si císař bral dvě a půl procenta z každého právního úkonu či soudní žaloby, římscí občané se museli rozloučit s osminou denního zisku, nevěstky platily daň z každého pohlavního styku, a to i poté, co se provdaly a přestaly provozovat tělesnou lásku na profesionální úrovni.

Při jiné příležitosti dal Caligula zřídit v komnatách císařského paláce nevěstinec, v němž pozvané muže obsluhovaly počestné vdané paní a svobodní chlapci. Kdo přišel, směl si od císaře peníze na zábavu vypůjčit, ovšem na astronomický úrok. Caligula s oblibou holdoval hazardu, při němž s gusem podváděl a nestydatě lhal. Když se jednoho večera bavil hrou v kostky, prý z ničeho nic vstal a nabídl své křeslo muži za svými zády. Potom se z náhlého popudu vydal do dvorany paláce a když narazil na dvojici bohatých jezdců, kteří tudy náhodou procházeli, dal oba bez prodlení zatknout a všechn jejich majetek zabavit. Spokojeně se vrátil ke hře a chlubil se, že nikdy neměl větší štěstí v kostkách.

Další metodou, kterou císař Caligula hojně používal k doplnění prázdné státní pokladny, byla dražba věcí z majetku těch, které dal popravit - a nebylo jich málo. Když senátor Aponius Saturninus při jedné takové aukci usnul, Caligulovi to neuniklo a pokynul vyvolávači, který hodnotu dražené položky zvyšoval s každým spáčovým přikývnutím. Po probuzení Aponius zjistil, že se proti své vůli stal majitelem třinácti gladiátorů v ceně devíti milionů sesterciů.

Při popisu Caligulových zvráceností Suetonius nešetří podrobnostmi:

Přece však už v mládí nedovedl ovládnout svůj přirozený sklon k ukrutnosti a neřestnosti. Tak se s velkou dychtivostí účastnil mučení a trestání těch, kteří byli odsouzeni na smrt; v nocích, zamaskován parukou a dlouhým šatem, obcházel krčmy a nevěstince. Také s nesmírnou zálibou sledoval divadelní představení s tancem a zpěvem. Tiberius mu to shovívavě trpěl, zřejmě v naději, že by se tím mohla zmírnit jeho divoká povaha. Tu prohlédl bystrý stařec dokonale a říkával, že Gaius zůstává naživu k záhubě jeho i všech a že lidu římskému vychovává zmijsi, celému světu Faethonta...

Ukrutnost své povahy ukázal hlavně těmito skutky: Když bylo jednou příliš drahé dobytčí maso pro krmení šelem připravovaných pro zápas, označil z provinilců ty, kteří měli být dáni dravcům k rozsápání; proto provedl po řadě prohlídku věznic, vůbec však nenahlédl do trestních spisů, nýbrž prostě stoje uprostřed dvorany poručil odvést "od lysatce k lysatci". Od člověka, který se nabídl, že za jeho uzdravení sestoupí do arény, vymáhal splnění zaslíbení, přihlížel tomu, jak zápasí mečem, a dovolil mu odejít teprve, když zvítězil, a ještě se dal prosit. Jiného zase, který z téhož důvodu sliboval, že zemře, po císařově uzdravení však váhal, odevzdal otrokům, "aby na něm vymáhali splnění zaslíbení, ověnčili ho věncem z posvátných ratolestí a čelenkou, honili ho ulicemi a nakonec ho svrhli z náspu."

Mnoho lidí váženého stavu dal nejprve zohavit vypáleným znamením a pak je odsoudil k pracím v dolech, ke stavbě silnic anebo k boji s šelmami, nebo je zavřel jako šelmy do klece, kde museli ležet po čtyřech, anebo je dal přefíznot pilou u, a to ne vždy pro nějaké těžké provinění, nýbrž třeba proto, že se špatně vyjádřili o jeho gladiátorských hrách, nebo že nikdy nepřísahali při jeho génii.

(přel. B. Ryba)

Caligulova zvířecí povaha skutečně neměla hranic. Jeho záliba v týrání - tělesném i duševním - ho vedla k tomu, že

nutil otce přihlížet popravám svých potomků. Když se jeden takový nešťastník odmítl zúčastnit exekuce vlastního syna s poukazem na své chatrné zdraví, dal pro něj císař poslat nosítka. Při jiné příležitosti pozval zničeného otce bezprostředně po popravě na hostinu, kde ho s předstíranou bodrostí vyzýval k veselosti a vtípkování. Jistého pořadatele gladiátorských zápasů a štvanic dal několik dní nepřetržitě bičovat řetězy a ránu z milosti povolil až tehdy, když ho obtěžoval pach zahnívajícího mozku oběti. Básníka atelské frašky nakázal zaživa upálit v amfiteátru pro jediný dvojsmyslný veršik. Když byl jeden římský jezdec neprávem odsouzen k předhození dravé zvěři a ještě v posledních okamžicích křikem žádal vladaře o milost, zapřisahaje se svou nevinou, Caligula podívanou přerušil, nechal jezdce vyříznout jazyk, načež ho znovu uvrhl do arény.

Nelibost šíleného císaře bylo možné vyvolat s úděsnou lehkostí: úplně k tomu stačilo mít přirozeně kučeravou, bujnou kštici. Caligula sám byl lysý a kdykoli mu zkřížil cestu atraktivní mladík s krásnými vlasy, dal ho oholit (uvážíme-li císařovy sexuální sklony, mohl být postižený rád, že vyvázl tak snadno). Syn významného centuriona Aesius Proculus proslulý po celém Římě "znamenitou mohutností i tělesnou krásou", pro něj dostal přezdívku Kolos Kupido, byl na Caligulův rozkaz vyvečen z hlediště amfiteátru do arény, kde se musel utkat nejprve s retiariem a pak se secutorem. Aesius oba protivníky porazil, ale jeho osud byl předem zpečetěn. Caligula ho dal v cárech a spoutaného jako nejubožejšího otroka ženám k posměchu vláčet římskými ulicemi tak dlouho, dokud ho nevysvobodila smrt.

Kromě všech výše uvedených výstřelků se Caligula poměrně často objevoval v areně v roli gladiátora. Obvykle vystupoval jako Thrák, to jest s oválným štítem a zahnutým mečem, ovšem beze zbroje, kterou beztak nepotřeboval. Caligulova mentální vyšinitost se dále projevovала zadáváním kuriózních staveb zrozených v jeho chorobné fantazii; čím podivnější stavba, tím byla pro něj atraktivnější. Podle svědectví antických autorů nechával roviny proměňovat ve vysoké hory a naopak, dával kopat tunely v nejtvrdší skále nebo zakládat hráze v hlubokém moři. Většina jeho podivných podniků nebyla nikdy dokončena, patrně pro zoufalý nedostatek finančních prostředků. Roland Auguet uvádí další dva příklady:

Spojení chrámu Jova Kapitolského, s nímž se Caligula pyšně srovnával, s císařským palácem prostřednictvím dlouhého mostu, který byl" veden nad chrámem božského Augusta:", zřejmě představovalo symbolické pouto mezi císařem a státními bohy. Jindy dal přístavní města Baje a Puteoli, vzdálené po moři na dvě a půl míle, propojit mostem sestávajícím z dvojité řady 10dic, jejichž palubu pokryla zemina, aby "připomínal Appiovu silnici". O tom, zda cestu nakázal osázet stromy, historie mlčí. Když bylo dílo dokonáno, císař, ustrojen jako thrácký gladiátor, po mostě vítězně projel v sedle skvostně vyzdobeného koně a pro zpáteční cestu přesedl do válečného vozu, taženého nádherným dvojspřežím, tentokrát oděný po způsobu vozatajů. Celá kratochvíle trvala dva dny.

Suetonius současně nabízí vysvětlení tohoto Caligulova mímě řečeno podivného činu: Tiberiův dvorní astrolog Thrasyllus prý kdysi chlácholil znepokojeného stárnoucího císaře předpovědí, že Caligula nestane v čele impéria, leda by překročil zátoku v Bájích na koňském hřbetě. Caligula sice usvědčil Thrasylla z omylu už svým nástupem na trůn, nicméně se s tím nespokojil a uskutečnil to, co se v astrologově předpovědi zdálo zcela nepravděpodobné.

Suetonius též ochotně popisuje příklady Caligulova zvráceného smyslu pro humor, který byl zpravidla postaven na utrpení druhých. Při gladiátorských zápasech rozkázal za největšího slunečního žáru stáhnout plachtu chránící obecenstvo před slunečními paprsky a nedovolil živé duši opustit amfiteátr, takže lidé umdlávali horkem a umírali. Rád se vysmíval stáří a jednou v areně postavil vysloužilé gladiátory proti přestárlým šelmám. Ještě ponuřeji působilo, když donutil ke komickému soubojům členy vážených římských rodin znetvořené nějakou tělesnou vadou. Příležitostně také rozkázal zavřít státní sýpky a nechal lid hladovět.

Caligulovy výstřelky v sexuální oblasti se staly legendárními. Zvráceností všeho druhu se účastnil osobně nebo jako divák, při homosexuálních radovánkách nedbal na to, zda má co do činění s římskými občany nebo s cizími zajatci. "Valerius Catullus, mladík z rodiny konzula," píše Suetonius, "veřejně přiznal, že byl císařem zprzněn a souložení s ním mu přineslo trvalé následky." Se svými sestrami Caligula udržoval krvesmilný poměr, známý byl i jeho vášnivý vztah k nevěstce Pyralidě. Bezpečně se před ním necítila žádná římská matrona. Jeho způsob dvoření byl, eufemisticky řečeno, přímočarý. Sezval dámy i s jejich ctihodnými manžely na večeri a prohlížel si je stejně neomaleně, "jako to činí kupci na trhu s otroky". Pokud mu některá padla do oka, uchýlil se s ní do soukromí, a jakmile si přišel na své, klidně se vrátil na hostinu, kde veřejně chválil či haněl její tělesné přednosti a obratnost. Zvláště "úspěšným" paním nechal jménem jejich manželů vystavit rozvodový list,

Suetonius dále poznamenává:

...s velkou horlivostí pěstoval i umění jiných druhů, a to co nejrozmanitější. Byl thráckým šermířem a vozatajem, rovněž zpěvákem a tanečníkem, šermoval bojovými zbraněmi, jako vozataj vystupoval na závodističích, vybudovaných na různých místech. Náruživou zálibou ve zpěvu a tanci se dával tak unášet, že se ani při veřejných představeních nezdržel, aby přednášejícího tragického herce nedoprovázel hlasem a hercovu mimiku veřejně nenapodobil, ať v pochvalném nebo v opravném smyslu.

(přel. B. Ryba)

Mimo jiné se Caligulova vášeň k tanci projevila tak, že jednou prý dal uprostřed noci povolát tři vážené senátory; zatímco se třásl o život, vyskočil za "velkého vřeštění píšťal" na připravené pódium oděný v tunice, která mu sahala až po kotníky, předvedl taneční číslo doprovázené zpěvem a stejně nečekaně se vytratil. Zkoprnělí senátoři směli odejít.

Vrtochy Caligulovy patologické, nevyzpytatelné osobnosti trpěl především senát, prostý lid zůstával jeho výstřelků většinou ušetřen. Ctihodní senátoři však museli žít v nepřetržitém strachu z šílence, který se ve své nepříčetné mysli považoval za boha a starobylou instituci senátu okázale pohrdal. Mnozí senátoři byli bezdůvodně odsouzeni pro velezradu a přinuceni k sebevraždě, Caligula nerušeně večerel, zatímco před jeho očima mučili ubožáky, kteří u padli v nemilost, a kdyby mu v tom nezabránila smrt, povýšil by svého oblíbeného koně na konzula. Senát už nemohl déle snášet, aby Římu vládl takový netvor, a dospěl k rozhodnutí sprovodit jej ze světa násilím. Roku 41 n. l.

cestou do paláce z divadla, kde se konala veselá noční slavnost, byl Caligula ubodán členy pretoriánské gardy. Commodus

Commodus se hrůznými povahovými rysy Caligulovi nejen vyrovnal, ale dost možná ho v mnohém předčil. Syn císaře Marka Aurelia, plným jménem Lucius Aelius Aurelius, přišel na svět roku 161 n.l. v Lanuvii. Z dobrosrdečného a hodného dítěte vyrostl krutý, nevypočitatelný a nenáviděný vládce. Stal se císařem během tažení proti vzpurným Germánům, když s armádou pobýval u Dunaje. Místo aby setrval včele vojsk, předal velící pravomoc generálům, využil příznivého počasí a vrátil se do Říma, kde hodlal vychutnávat výhody plynoucí z císařského trůnu.

Commodova vláda se vyznačovala rozsáhlou korupcí a nefunkční státní správou. Podobně jako Nero nebo Caligula dával před státními povinnostmi přednost honbě za smyslovými požitky (také s partnery obojího pohlaví). Vysoké úřady prodával těm, kdo nabídli nejvíc, a takto získanými prostředky doplňoval státní pokladnu. S jeho svolením se na území impéria směly usazovat germánské kmeny pod podmínkou, že zde budou žít v míru. Senát shledal v tomto opatření zradu a s pomocí Commodovy sestry Lucilly zosnoval proti císaři vražedný úklad. Spiknutí však bylo odhaleno a jeho účastníci včetně Lucilly popraveni.

Commodus se řadil mezi císaře, kterým nezáleželo na zachování dekora, a často vystupoval jako gladiátor, dokonce častěji, než kterýkoli jiný císař ovládaný stejnou zálibou (objevil se v aréně přinejmenším tisíckrát). V císařském paláci se s posedlostí věnoval zápasnickému umění, dokonce prý dokázal šermovat levou rukou. Podle Cassia Diona při těchto domácích soubojích Commodus, "když tu a tam některého z mužů zabil, přiblížil se k ostatním, předstíral, že jim chce useknout kadeř vlasů, avšak místo toho jednomu usekl nos a dalšího připravil o uši nebo o jiné tělesné části". Bolest a utrpení působil svým bližním skutečně s velkým, nezastíraným potěšením.

Téměř žádná ukrutnost se však nevyrovnala té, při níž Commodus vystoupil v aréně jako herkulovský hrdina. Opět dejme zaznít slovům Cassia Diona:

Jednoho dne nakázal shromáždit, všechny římské muže, které nehoda, neštěstí nebo nemoc připravily o nohy. Připoutali je koleny k sobě, takže připomínali hadi těla, místo kamení jim dali k vrhání mořské houby a císař je pak pobíjel údery hole, předstíraje, že jsou to obři.

Commodus si nechával přivážet exotická zvířata až do paláce a namísto je jedno po druhém zabíjel. Stejně nakládal s gladiátory, s nimiž zacházel jako s loutkami. Pro veřejná vystoupení v aréně odkládal drahocenné róby a oblékal jednoduchou tuniku, bez ohledu na to, zda hodlal bojovat jako gladiátor nebo bestiarius. Po každém vítězství, lze-li mluvit o vítězství tam, kde jsou soupeři vyzbrojeni jen dřevěnými meči, se z řad plebejů ozývaly nadšené výkřiky a provolávání slávy, senátoři a jezdci nešetřili hlasitou chválou. Šlo však spíše o pud sebezáchovy, nikoliv o upřímné uznání. Při obzvlášť významných příležitostech dali dvořané oslavná slova zaznamenat písmem, aby je později dokázali přesně odrecitovat. Jeden z těchto pajánů zněl takto: "Tys vládce, první mezi všemi, nejšťastnější z mužů. Tys vítěz a provždy jím zůstaneš, udatný bijče, tys pokořitel všech."

Kdykoliv Commodus "bojoval" s divokými šelmami, aby si svůj úkol usnadnil, nechal arénu rozčlenit do menších oddílů, takže dokázal v průběhu jediného dne pobít i stovku medvědů. Pokud zápasil jako gladiátor, dal příležitostně divákům možnost vybrat mu soupeře. Za každé vystoupení v aréně si vyplácel odměnu v astronomické výši hodné císaře (šlo přinejmenším o milion sesterciů). Pyšnil se svou dovedností šermovat levou rukou, neboť leváci mezi gladiátory patřili k nejobávanějším protivníkům. Na podstavec své sochy dal vytesat nápis: "Primus palus secutorum, ten, který levou rukou zdolal dvacet tisíc mužů..."

Jak lze u muže Commodova založení očekávat, při sledování gladiátorských zápasů nebo štvanice snadno propadl návalům vražedné žárlivosti. Například bestiarius jménem Iulius Alexander pronásledoval lva koňmo přes celou arénu a skolil ho jedinou ranou oštěpu tak zručně, že ho rozběsněný císař bez prodlení poslal na smrt.

Commodus si nadělal mnoho nesmiřitelných nepřátel i mezi římským lidem, neboť dovolil svým vojákům, aby civilní obyvatelstvo po libosti tyranizovali. Nejvíce si proti sobě popudil své vlastní vojevůdce, když jim odebral děti do takzvaného "císařského opatrování"; tyto děti se fakticky staly císařovým rukojmím, které mělo zaručit naprostou poslušnost a loajalitu svých otců. Chorobně paranoický strach přiměl Commoda sepsat seznam dvořanů, kteří mu údajně usilují o život. Vyšlo najevo, že se na seznamu vyskytují i členové pretoriánské gardy, kteří tím pádem neměli co ztratit. Roku 192 n.l. byl Commodus svým osobním sluhou uškrcen v lázni.

Kapitola jedenáctá - Hrůzné popravy

Popravy odsouzených zločinců se v římské aréně konaly obvykle v čase oběda a tvořily jakési krvavé intermezzo mezi dopolední štvanicí a odpoledními gladiátorskými zápasy. Starověcí Římané dosáhli v tomto oboru neuvěřitelné krutosti, nad níž zůstává rozum stát. Koncem republiky bývali svobodní občané obvinění z vážného zločinu vesměs posíláni do vyhnanství, zato jedinci, které občanské právo nechránilo, nemohli čekat slitování. Do 1. stol. n. l. záviselo potrestání neposlušných otroků zcela na vůli jejich majitelů a takzvaní dedicii (příslušníci podmaněných obcí, jimž dosud nebyl udělen statut římských občanů) byli zpravidla odsuzováni k trestu smrti ukřižováním. Příležitostně docházelo k udělení milosti motivované těmi nejroztodivnějšími pohnutkami; jeden takový případ nevypočitatelného projevu milosrdenství zaznamenal Suetonius u císaře Vitellia (jeho vláda ovšem trvala necelý jeden rok):

Vitellius se řídil ve velké části svých vladařských počínů výlučně radou a libovůlí právě nejpodřadnějších herců a vozatajů, obzvláště však propuštěnce Asiatika. Ten se ještě jako mladíček dal od něho poskvřnit vzájemnou vilností, později však zhnusen uprchl z Říma. Vitellius jej zastihl v Puteolech, jak prodával lacinou limonádu, uvrhl jej do pout, hned však zase z nich propustil a opět ho měl mezi miláčky. Později zase jemu stal se Asiaticus obtížným pro přílišnou vzdorovitost a zlodějské sklony. I prodal ho pouličnímu šermířovi. Když však měl Asiaticus vystoupit na konci gladiátorských her, náhle ho dal unést na svobodu...

(přel. B. Ryba)

Mimo hlavní město spadalo trestání provinilců (mnohdy ovšem jen domnělých) zcela do pravomoci místodržitele

příslušné provincie. Suetonius udává zajímavou, byť poněkud děsivou, anekdotickou příhodu z doby, kdy budoucí císař Galba spravoval Hispánii:

Penězoměnci, který neměnil peníze poctivě, dal useknout ruce a přibít ho na jeho bankéřský stůl. Poručníka, který jedem zabil sirotka, jehož byl náhradním dědicem, dal ukřižovat; když se ten člověk dovolával zákonů a dokazoval, že je římský občan, nařídil vyměnit kříž za jiný, o mnoho vyšší ostatních a bíle natřený, jako by mohla takováto útěcha a jakási pocta zmírnit trest.

(přel. B. Ryba)

Způsob poprav

Mezi historiky zabývajícími se starověkým Římem panuje nejednotnost v otázce, zda v průběhu staletí byla krutost veřejných poprav stupňována. Thomas Wiedermann o tom není nezvratně přesvědčen, podotýká však, že přinejmenším vzrostl počet hrdelních trestů, a to patrně ze dvou důvodů: za prvé, každý císař chtěl ukázat nesmlouvavý postoj vůči zločincům, a za druhé, získával tak příležitost k ušlechtilým projevům milosrdenství, kdykoli se naskytla okolnost, která dovolovala zrušení definitivního trestu. O pozdějším nařízení připisovaném císaři Hadrianovi se ve spise *Historia Augusta* dočítáme: "Nové nařízení zakazovalo pánům svévolně trestat otroky na hrdle, jejich kauza měla být postoupena státním soudcům. Otroci obojího pohlaví rovněž nesměli být prodáváni kuplířům nebo provozovatelům gladiátorských škol, pokud se jejich provinění neprokázalo před soudním dvorem."

Constitutio Antoniana zavedené roku 212 n. l. zaručovalo občanství všem svobodným obyvatelům říše, statut římského občana tedy přestal být pro vynesení rozsudku smrti relevantní. Nadále však zůstalo zachováno společenské rozdělení na *honestiores* (senátoři, jezdcí, vojáci, městští úředníci apod.) a na *humiliores* (všichni ostatní, tj. neurození občané). Pokud byl občan privilegované vrstvy odsouzen k trestu smrti, obvykle se rozumělo stětí mečem, tedy čestná a relativně rychlá smrt za předpokladu, že popravčí rozuměl svému řemeslu. Na *humiliores* čekala podstatně pomalejší a bolestivější smrt: mohli být ukřižováni, upáleni (*ad flammam* nebo *crematio*), případně předhozeni divokým šelmám (*ad bestias*).

Všechny tyto způsoby smrti byly hrozné samy o sobě a vykonavatelé spravedlnosti se ještě zasazovali o to, aby zločinci trpěli co nejvíce a co nejdéle. Cítíme-li dnes k těmto exekucím odpor, jádro problému nejspíš vystihuje konstatování Thomase Wiedermanna: "Považovat římský způsob vykonávání nejvyššího trestu za sadistický lze pouze ve společnosti, kde je účta k lidskému strádání zažitou normou."

Ve starověkém Římě však právě bolest a pozvolné utrpení tvořily nejpodstatnější část trestu. Za příklad může posloužit nařízení císaře Konstantina (306-337 n.l.), podle něhož mělo být svědcům a prznitelům nevinných panen lito do hrdla roztavené olovo. Starořímskou zálibu v ukrutnostech dnes pochopitelně odsuzujeme, ale měli bychom se vyvarovat pokušení označovat tvrdé tresty za sadistické. V římském pojetí práva totiž většinou nešlo o projev slepé zvůle, ale o přímý následek utrpení, které zločinec způsobil svým předchozím jednáním. Člověk odsouzený za zhářství tak mohl očekávat upálení zaživa, zpronevěřitelům peněz se obvykle sekaly ruce a podobně. Nelidská bolest představovala důležitý nástroj ponížení provinilců. Osoba páchající zločin si totiž osobovala práva, která jí nenáležela (například právo na cizí majetek) a její zločinné počínání ve svých důsledcích směřovalo k narušení zavedeného, osvědčeného a fungujícího společenského řádu. Tělesné utrpení velmi účinně, mnohdy osudově vyvracelo klamnou představu o nárocích, které si trestaný předchozím činem přisvojil. Kruté tresty měly rovněž podstatnou odstrašující funkci, proto byli zločinci ukřižováni na místech hojně navštěvovaných veřejností. Chmurný osud hříšníka měl od podobných skutků odradit co nejvíce lidí.

Seneca obhájí výjimečně kruté tresty následovně:

Pokud jde o trestání rozličných přestupků, právo sleduje tři cíle, jimiž by se měl řídit také císař. Především napravit odsouzenou osobu, přimět jiné, aby pod hrozbou strašlivého trestu usměrnili své chování, a naposledy zbavit poctivě občany zločinců, aby mohli nadále žít v klidu a bezpečí.

Předhazování odsouzenců šelmám se ve starověkém Římě považovalo za součást štvance. Představení sestávající z honů na divoká zvířata začínala dopoledne a v poledním čase přecházela ve veřejné popravy. V provinciích však exekuce *ad bestias* mohly trvat třeba celý den. V Lyonu roku 177 n. l. došlo v jediném dni k vykonání osmačtyřiceti rozsudků; jednalo se o křesťany, které diváci osobně znali, takže je dokonce vyvolávali jménem, což byl jev v Římě spíš neobvyklý - mnohohlavý dav římského publika znal odsouzence jménem jen zřídka (výjimku zpravidla představovaly exekuce proslulých zločinců nebo původců neobvyklých či dráždivě odpudivých zločinů). V Petroniově *Satiriconu* je popsán osud Glyconova pokladníka:

Už má několik chlapů, ženu, která bojuje z vozu, a Glyconova pokladníka, toho, co byl přistižen, když se důvěrně bavil s ženou svého pána. Našinec uvidí hádku v obecnstvu mezi žárlivci a domácími přítelíčky. Glyco, člověk, který nestojí za zlamanou grešlí, dal pokladníka napospas šelmám! To znamená, že se sám staví na pranýř. Co vlastně udělal otrok, když byl donucen obcovat s paní? Spíše zasloužila ta kanálie, aby ji býk nabral na rohy...

(přel. K. Hrdina)

Trestání otroků

Za mimořádně odporné zločince byli ve starověkém Římě považováni otroci schopní okrást, nebo přímo napadnout svého pána. Provinilý otrok byl vydán na milost a nemilost svému majiteli, ten pak měl veškeré důvody k veřejnému vykonání trestu pro výstrahu jedněm a k uklidnění druhých. V pánově zájmu sice mnohdy nebyl trest zbytečně tvrdý, aby ho nepřipravilo cenný majetek, přesto bývali otroci popravováni dosti běžně. K vykonání rozsudku poskytovalo každé město obecní popravčí, na provedení exekuce dohlíželi kompetentní státní úředníci. Nápis v Puteolech z 1. stol. n. l. uvádí podrobný návod:

Pokud soukromá osoba hodlá ztrestat otroka - ať muže či ženu - na hrdle, nechť si počíná následovně: chce-li provinilce pověsit na kříž či vidlici [tedy ukřižovat], musí dodat kůly, řetězy, provazy na dŮtky a také pomocníky, jež s

nimi budou nakládat. Zadavatel přitom zaplatí po čtyřech sestercích každému z mužů, kteří ponesou vidlici, stejnou sumu pak popravčímu a pacholkům s důtkami.

Vykonání trestu proběhne na pokyn pravomocného úředníka. Na jeho rozkaz dá majitel otroka vztyčit kříž a zdarma poskytne hřeby, smolu, vosk, pochodně, a vůbec vše, čeho je k řádnému završení popravy třeba. Mrtvé tělo nechť odtahnou pacholci oděni do rudých tunik a nechť je přitom provází cinkání zvonku.

Po vydání pokynu k odstranění pověšeného zločince je majitel povinen dohlédnout na jeho splnění, a to do jedné hodiny. Pokud je mu rozkaz dán na vědomí před desátou hodinou, sněti musí být vykonáno ještě téhož dne, po desáté pak do druhé hodiny dne následujícího.

Napospas šelmám

Předhazování odsouzenců divé zvěři se Římané zřejmě naučili u Kartaginců a původně tak byli trestáni vojenští zběhové cizích národností, kteří dezertovali z římských legií. Šlo o nejostudnější způsob popravy, který se později ujal také pro exekuce otroků a křesťanů. Odsouzeným se říkalo bestiarii, tedy stejně jako profesionálním gladiátorům cvičeným ke štvání a zabíjení šelem v aréně.

Odsouzený zločinec byl oddělen od ostatních (obvykle k sobě byli přikováni řetězy za šíji) a zbaven šatu. Když se dopustil mimořádně ohavného zločinu, například tím, že byl křesťan, musel nejprve obejít arénu, na krku tabulku se jménem a hanlivým označením. Většinou však bylo hříšnickovo provinění napsáno na sloupu hanby zvaném stipes, k němuž byl připoután. Potom byly do arény vpuštěny vyhladovělé šelmy, které si s bezbrannou kořistí hravě poradily.

Bestiarius, jež mohutná tlapa nebo jediné cvaknutí čelistí velké šelmy ihned zbavilo vědomí či života, měl štěstí. Roland Auguet konstatuje, že "velká zvířata byla mnohem milosrdnějšími popravčími než menší šelmy, které z údů chvějících se obětí postupně trhaly kusy masa, takže podle Martiala záhy nepřipomínaly lidskou bytost a nezbývalo, než je milosrdně utratit."

Je paradoxem, že sochy obklopující arénu dávali pořadatelé her zahalit závojem, aby je ušetřili pohledu na rozervaná těla obětí, na prýstící krev a hřeznoucí vnitřnosti. Děsivá podívaná nejspíš nevalila císaři Claudiovi, když při krvavém představení nevzrušeně večeřel. Jistá dávka studu jej však přece jen přiměla, aby dal odnést sochu božského Augusta, protože bývala pravidelně potřísněna krví.

Krutost a milosrdenství

Císař Claudius (10 př. n. l. - 54 n. l.), celým jménem Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus, panoval v letech 41 až 54 n. l. Narodil se v Lugdunu (dnešní Lyon ve Francii). Je o něm známo, že měl nesnáze s koordinací pohybů a trpěl těžkou vadou řeči, projevující se, kdykoli měl promluvit na veřejnosti. Podle některých historiků se zřejmě jednalo o následky vrozené mozkové obrny. Třebaže vynikal ušlechtilým původem - jeho otec Nero Claudius Drusus byl mladším bratrem Tiberia Claudia Nerona Caesara, pozdějšího císaře Tiberia - významnějších hodností dosáhl až v sedmačtyřiceti letech. Tehdy jej Claudiov synovec, neblaze proslulý císař Caligula, v jednom ze svých nevypočitatelných rozmarů povýšil na konzula.

Po Caligulově zavraždění roku 41 n. l. objevili členové pretoriánské gardy Claudia skrytého za závěsem v císařských zahradách na Palatinu. Uplatil vojáky nezanedbatelnou finanční částkou, což byl vysoce prozíravý čin, neboť si tak zajistil jejich přízeň a následně císařský trůn. Claudius vládl zpočátku rozvážně a spravedlivě, avšak v roce 42 n. l. po odhalení spiknutí usilujícím mu o život se stáhl do ústraní. Řízení státních záležitostí z větší části přenechal své třetí manželce Messalině (asi 22-48 n. l.), ženě s výjimečně vrtošivou povahou a sklony k sexuální nezřízenosti. Svého císařského manžela přiměla posílat na smrt muže, kteří buď pohrdli jejími nestoudnými návrhy, nebo se jim podařilo vzbudit její hněv. Historikové Messalinu tradičně považují za sobeckou rozmazlenou nymfomanku, která trávila čas divokými, nevázanými orgiemi. Jiní badatelé ve snaze o nápravu císařovny špatné pověsti hledají v jejích výstředcích rafinované státnické hry a v nadměrném sexappealu účinnou politickou zbraň.

Když se Claudius v roce 48 n. l. uchýlil do Ostie, Messalina uspořádala v císařském paláci bujarou pitku, jejíž součástí byl - pravděpodobně předstíraný - svatební obřad, kterým se zaslíbila mladému senátorovi Gaiu Siliovi. Ať už byl smysl tohoto činu jakýkoli, byl vyložen jako zjevná snaha o Claudiovo sesazení a Messalina se Siliem byli společně popraveni. Navzdory Messalininu špatnému vlivu lze Claudiovu vládu charakterizovat jako uvážlivé a odpovědné vedení státních záležitostí. Zahájil tažení do Británie, římská armáda za jeho vlády dobyla vítězství nad Germány a Thrákie s Judeou byly začleněny mezi římské provincie.

Po Messalinině smrti se Claudius bez ohledu na dobře míněné rady a všeobecný nesouhlas oženil se svou neteří Agrippinou Mladší. Agrippina se brzy postarala o to, aby svého vlastního syna Britannica, kterého měl s Messalinou; vyňal z následnického práva a dědicem trůnu jmenoval jejího syna Nerona z prvního manželství.

Suetonius štědře popisuje Claudiovu umírněnost a humanismus, ale i jejich nedostatek:

Ukrutost a krvelačnost své přirozené povahy ukázal na velkých i nepatrných věcech. Mučení vyšetřovaných a popravy vrahů neodkládal a dával je provádět ve své přítomnosti. Když v Tiburu zatoužil přihlížet popravě po starobylém způsobu a pro provinilce přivázané ke kůlu nebylo po ruce kata, dal ho objednat z Říma a vydržel naň čekat až do večera. Při kterýchkoliv gladiátorských hrách, ať je pořádal sám nebo někdo jiný, nařizoval zasadit smrtelnou ránu i těm, kdo se jenom náhodou svalili na zem, obzvláště šlo-li o retiaria, aby viděl tváře dodávající. Když se jedna dvojice pobila vzájemnými ranami, dal si neodkladně vyrobit z obou mečů malícké nožky pro svou potřebu. Ze zápasníků s šelmami a z "poledních" šermířů měl takové potěšení, že se dostavoval k podívané již při prvním úsvitu a v poledne, propustiv lid na oběd, vytrvale seděl dál. Kromě určených zápasníků odsuzoval do arény některé lidi pro nepatrný a náhle se vynořivší důvod, například některé z řemeslníků, pomocných dělníků a podobných lidí, jestliže se jim nepovedl nějaký automatický stroj nebo ležení nebo něco jiného takového. Rovněž odeslal do arény jednoho ze svých nomenklátorů, tak jak byl - v tóze.

(přel. B. Ryba)

Ne všichni imperátoři ale podléhali nezvladatelnému nutkání k ukrutnostem. Antičtí autoři zaznamenali mnoho příkladů milosrdenství na poměry starověkého Říma leckdy překvapivých. Julius Caesar podle Suetonia odmítl vydat zrádného otroka na mučení a spokojil se s jeho rychlou popravou: "Když Caesarův tajemník Filemon slíbil jeho nepřátelům, že svého pána úkladně otráví, nepotrestal jej ničím horším než bezodkladným stětím..".

Také Augustus čas od času rád předváděl velkorysou umírněnost, jak opět popisuje Suetonius:

Otroka Cosma, jenž se o něm vyjádřil velmi opovážlivě, ztrestal pouze vsazením do klády. Správce Dioméda, který se při společné procházce zaškrýl při nenadálém útoku divokého vepře, raději vinil ze zbabělosti nežli ze zlomyslnosti, a protože tu opravdu nešlo o lest, obrátil nebezpečnou příhodu v žert. Týž Augustus však jednoho ze svých nejoblíbenějších propuštěnců, jménem Póla, donutil k sebevraždě, když ho usvědčil z cizoložných styků s vdanými paními. Tajemníku Thalovi dal zlámat nohy, protože prozradil obsah jednoho z jeho listů za úplatek pěti set denárů. Vychovatele a služebníky syna Gaia, kteří v souvislosti s jeho chorobou a smrtí lakotně řádili v provincii, dal s velkou zátěží na šíjích shodit do řeky.

(přel. B. Ryba)

Androkles a lev

Monotónní krvavou scenerii v aréně příležitostně zpestřila mimořádná událost, která se pak zpravidla stala legendou. K nejznámějším nepochybně patří příběh o Androklovi a jeho lvu, který si mnozí čtenáři jistě pamatují ze školních lavic. Jeho ústředním hrdinou je dácký otrok Androkles odsouzený k předhození šelmám. Lev, jenž měl rozsudek vykonat, odmítl na svou oběť zaútočit a místo toho se mírumilovně složil u Androklových nohou. Když byl posléze do arény vpuštěn levhart, lev se proti němu vrhl a zabil ho dřív, než stačil Androklovi ublížit. Pořadatel her Drusus neodolal a dal si odsouzeného otroka přivést, aby zjistil příčinu podivného lvího chování. Androkles přiznal, že po útěku od svého pána, římského prokonzula v Africe, se ukrýval v pouštní jeskyni. Do jeho skrýše se po čase přibíhal lev s trnem v tlapě. Androkles trn zručně vytáhl a od té doby mu vděčný vládce pouště sloužil, nosil mu do úkrytu čerstvě ulovenou zvěřinu po celou dobu, kdy se otrok ukrýval před vojáky. Nakonec začal Androkles jednoduše stravu špatně snášet, odvážil se jeskyni opustit, byl lapen a odsouzen ad bestias. Příběh skončil šťastně: Androklovi i jeho lvu byla darována svoboda.

Popravy křesťanů

Za císařství si stát vyhrazoval přísnou kontrolu nad tresty, jimiž směl pán postihovat své otroky. Nedělo se tak z humanitních pohnutek, císař si zkrátka osoboval absolutní moc nad otázkami života a smrti. K popravám otroků sice nadále docházelo, avšak pouze se souhlasem veřejných soudů; do té doby o osudu provinilých otroků rozhodovaly rodinné rady. Navíc byly exekucím vyhrazeny jen určité dny (čas konání gladiátorských her) a místo (římská aréna). Od 1. stol. n. l. putovali odsouzení z celé říše do Říma, kde je čekala smrt v plamenech nebo předhození šelmám v aréně. Omezení měla svoji logiku, neboť amfiteátr byl vybaven zvláštními prostorami pro přechovávání divokých šelem a při exekuci zde mohla být zachována nezbytná bezpečnostní opatření.

Jako nejznámější oběti hrůzné podívané vešli do historie křesťané. Raně křesťanští autoři neopomínají zdůrazňovat, že jediným zločinem odsouzených předhazovaných šelmám byla jejich víra. V Epištole Římanům svatý Ignatios z Antiochie podává následující mrazivé svědectví:

Čelil jsem lidským šelmám na moři i na zemi, ve dne v noci, po celou cestu ze Sýrie do Říma, připoután k půltuctu zdivočelých leopardů [míněna vojenská posádka], kteří se chovali o to nestoudněji, oč větší úplatek dostali...

Jak se těším na skutečné lvy, kteří se na mě jistě už chystají! Modlím se jen, aby byli rychlí. Přistoupím k nim tak, aby mě strávili bez zbytečných průtahů, ne jako jiní ubožáci, jež se jich bojí dotknout. Pokud se nebudou mít k činu, pokusím se je přinutit... Oheň, kříže, zápasy s šelmami, čtvrcení na kusy, drcení kostí, trhání údů - nechť mě stihnou všechny tyto hrůzy, jen když mě navedou na cestu k Ježíši Kristu!

Biskup Polykarpos ze Smyrny byl roku 155 n. l. upálen v cirku svého rodného města a jeho souvěrci předhozeni šelmám. Očitý svědek události podrobně zaznamenal; čím museli mučedníci projít, než je stihla milosrdná smrt. Polykarpos byl nejprve odveden k římskému místodržiteli, který mu nabídl milost, zřekne-li se křesťanství a vykoná-li oběť před sochou císaře.

Poté mu místodržitel sdělil: "Chovám zde divé šelmy, jestli hodláš nadále trvat na svých bludech, budeš jim předhozen."

Leč Polykarpos odvětil: "Pak je dej přivést, neboť nemohu sménit pravou víru za špatnou, ušlechtilé by bylo pouze, kdybych přešel od špatného k dobrému." Tu římský správce opět promluvil: "Divá zvěř v tobě nevzbuzuje strach, nezřekneš-li se své víry, dám tě tedy zaživa upálit."

Tehdy Polykarpos odpověděl: "Oheň, jímž mi hrozíš, nebude hořet věčně, po čase pomine. Ty však nic netušíš o výhni soudů budoucích ani o nekonečném utrpení, jež je souzeno nehodným. Nuže, proč ztrácet čas, nechť mě stihne vše, co ti vytane na mysli."

Dav shromážděný v cirku si žádal Polykarpovo předhození lvům. Výroční hry však právě končily a rozsudek ad bestias proto mohl být považován za nezákonný. Jakmile na to pořadatelé diváky upozornili, lůza se spokojila s Polykarpovým upálením.

A tak byl spatřen vprostřed plamenů, již ne coby lidská bytost, ale co pecen chleba, jenž dozrává v peci, co zlatý nebo stříbrný ingot, jenž teprve v přímém žáru dosahuje nejlepších vlastností. Z hranice se pak nesla libá vůně připomínající kadidlo nebo jiné vzácné pryskyřice...

Ona libá vůně údajně v nejmenším nepřipomínala dusivě čpavý zápach obvykle spojovaný s páleným lidským masem. Zdálo se, že Polykarpovo tělo v ohni nepodléhá zkáze, proto jej jeho mučitelé pro jistotu ještě ubodali.

Krutost hromadných římských poprav skutečně neznala mezí. Jako nejzavilejší pronásledovatel křesťanů proslul římský císař Nero, který se mimo jiné pokusil obvinít je ze založení velkého požáru Říma roku 64 n. l.

Krutost a zhýralost

Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus (37-68 n. l.) byl pátým římským císařem a posledním představitelem iuliovsko-claudiovské dynastie. Narodil se v Antiu jako Ludus Domitius Ahenobarbus, byl totiž synem konzula Gnaea Domitia Ahenobarba a Agrippiny Mladší, pravnučky císaře Augusta. Agrippina se, jak víme, nakonec provdala za svého strýce císaře Claudia a přesvědčila jej, aby jejího syna Lucia přijal za svého. Adopcí získal jméno, pod nímž vešel do dějin jako císař Nero.

Claudius Neronu oženil se svou dcerou Octavií a jmenoval ho dědicem trůnu místo vlastního syna Britannika. Po Claudiově smrti v roce 54 n. l. proto pretoriáni prohlásili Neronu v pouhých sedmnácti letech císařem.

V prvních pěti letech vlády se Nero v příkrém kontrastu s pozdějšími lety i přes příležitostné varovné výstřelky, jako bylo otrávení potenciálního rivala Britannika, projevoval jako umírněný a velkodušný panovník. Svůj nesporný podíl na tom nepochybně měli jeho vychovatelé - známý filozof Seneca a prefekt pretoriánů Sextus Afranius Burrus. Také Neronova matka Agrippina měla na synův úsudek vždy značný vliv, když však dávala příliš hlasitě najevo nespokojenost s jeho milenkou Poppaeou Sabinou, dal ji roku 59 n. l. sprovodit ze světa. O tři roky později se rozvedl s Octavií, dal ji rovněž popravít a s Poppaeou se oženil.

Nero byl krutý, do sebe zahleděný, zvrácený ničema. Při nástupu na trůn tvrdil, že půjde ve šlépějích svého slavného předka, božského Augusta. Jeho předsevzetí se mu nikdy nepodařilo naplnit. Jak poznamenává autor Neronovy biografie Michael Grant, mnohem víc ho spojovalo se sadomasochistickým Tiberiem nebo s nepřítelkým Caligulou. Noci trávil sexuálními orgiemi, dny na závodech čtyřspřeží, popřípadě provozoval zpěv a recitaci, činnosti pro císaře zcela nepřiměřené. Pěči o hlas věnoval skutečně velkou pozornost, nevynechal žádnou tehdy známou proceduru, která měla jeho hlasový rejstřík udržet patřičně na úrovni; vleže na zádech si dával zatížit hrud' olověným závažím, váhu si udržoval pomocí pravidelných klystýrů, a protože podle tehdejších lékařských rad svědčila hlasu zejména cibulová zelenina, konzumoval ji v hojném množství. Michael Grant k tomu uštěpačně dodává: "Suetonius také tvrdí, že Nero trpěl nadměrným tělesným pachem. Snad proto se sluší podotknout, že se císař nejen koupal v parfémované vodě, ale vonné směsi nanášel i na dlaně a na chodidla."

Za noci se Nero rád vydával na dobrodružné výpravy do římských ulic, divoce pil, vyvolával šarvátky a užíval si s ženami i s mladými chlapci. Jednoho večera natrefil na senátora jménem Montanus. Ušetřil mu ránu, kterou Montanus pohotově opětoval, ale hned vzápětí se omluvil. To byla osudová chyba, protože tak dal najevo, že císaře poznal. Nero donutil senátora spáchat sebevraždu a od té doby si na svá noční tažení bral tělesné strážce a gladiátory. Kdykoli vyprovokoval bitku, jeho ostří hoši včas zasáhli.

Tacitus o Neronových nočních toulkách soudí následující:

Také nevázanost v divadle a spory citelů herců proměnil beztrestností a odměnami takřka v bitvy, sám přihlížel potají, častěji však veřejně, až konečně proti rozeštvanému lidu a v obavě před vážnějšími nepokoji nebylo možno nalézt jiný prostředek, než aby byli herd z Itálie vypovězeni a vojsko zase konalo v divadle stráž.

(přel. A. Minařík)

Nero proslul sexuální neřízeností a stejné sklony dokázal ocenit u druhých. Podle Suetonia "byl pevně přesvědčen, že žádný člověk není cudný, aniž na kterékoliv části těla čistý, nýbrž většina lidí jenom zatajuje neřest a vychytrale ji zakrývá. Proto také těm, kteří se mu přiznali k nestydatosti, leckdy prominul ostatní provinění." Tento postoj se ostatně v tehdejší Římě těšil značné popularitě; společnost za císaře Neronu byla v tomto směru natolik shovívavá, že by hravě zastínila šedesátá léta minulého století, přičemž císařovy výstřelky nebyly ve své době ničím ojedinělým. Zákonná manželka Octavia Neronu vůbec nepřitahovala, zato je podezříván z krvesmilného poměru s vlastní matkou, udržoval důvěrné styky s muži i s chlapci, s otroky i se svobodnými občany.

Při jedné příležitosti Nero vstoupil do řádného svazku se svým řeckým sluhou jménem Pythagoras. Tacitus obřad popisuje sarkasticky: "Císař měl přehozen svatební závoj, dostavili se svědkové, nechybělo věno, manželské lože, zasnubní pochodně a vůbec bylo možno sledovat vše, co jinak při slušném sňatku zastírá noc." O své svatební noci prý Nero "napodoboval vzlykání a výkřiky znásilňovaných panen." Podle Suetonia také provozoval obzvlášť zvrácené animální hrátky, při nichž se oděl do zvířecích kůží a dal se zavít do klece. Na jeho pokyn jej z klece vypustili a poté prováděl orální sex na ohanbí nahých mužů a žen, připoutaných pro jeho povyražení ke kůlům.

Neronova vláda je neodmyslitelně spjata s velkým požárem Říma, který město zachvátil v létě roku 64 n. l. Nero právě pobýval v Antiui oheň zachvátil nejprve Circus Maximus a potom pustošil Řím celých devět dní a ze dvou třetin jej srovnal se zemí. Nero se hned po svém návratu nadšeně pustil do velkorysých přestaveb a snad právě tato skutečnost zavedla příčinu k podezření, že město vzplanulo na jeho pokyn: chtěl prý získat prostor pro stavbu velkolepého paláce, později nazvaného Zlatý dům (Domus aurea). Pravděpodobnost těchto spekulací je ovšem dost nízká, už proto, že ohnisko požáru bylo příliš daleko od místa, kde Nero zamýšlel stavbu nové rezidence, a živel zničil dokonce i jeden ze starších císařských paláců na Palatinu.

Aby odpoutal pozornost veřejnosti od nebezpečných nařčení, Nero se pokusil svést vinu za požár na neoblíbenou a tedy nejzranitelnější skupinu římských obyvatel: na křesťany. Nejspíš je sám za skutečné žháře nepovažoval, nicméně jako ideální obětní beránek se přímo nabízeli, proto měli za své 'zločiny' nelidsky trpět. Tacitus píše:

Aby tedy potlačil tu pověst, nastrčil Nero jako viníky a potrestal nejvybranějšími tresty ty, jež lid pro neřestný život nenáviděl a nazýval Chrestiani... Byli tedy nejprve pochyťáni ti, kteří se přiznávali, později však na jejich udání bylo jich pře veliké množství usvědčeno, ne tak ze zločinu žhářství, jako spíše z nenávisti k lidskému pokolení. A ještě když umírali, tropili si z nich posměch tak, že jsou pokryti kožemi divokých zvířat, byli rváni od psů a tak hynuli, nebo byli přibíti na kříže nebo určeni plamenům, a když se setmělo, pálení k nočnímu osvětlení. Nero propůjčil k tomuto divadlu své sady a pořádal hry v cirku, při nichž se v obleku vozataje míchal mezi lid nebo stál na voze.

(přel. A. Minařík)

Neronova krutovláda umocněná jeho státnickou i vojenskou nezpůsobilostí zavdala podnět k takzvanému Pisonovu spiknutí. Skupina senátorů tehdy naplánovala císařovo zavraždění s cílem dosadit na jeho místo příhodnějšího Calpurnia Pisona. Po odhalení vražedné intriky čekal její skutečné i domnělé strůjce krutý osud. Na nevybíravé čistky doplatil nepohodlný Seneca i jeho synovec, epický básník Lucanus, jehož talent byl už dávno císaři trnem v oku. Těhotnou manželku Poppaeu připravilo život zřejmě nechtěně, když ji během jakési hádky surově kopl. Poté se oženil se Statilií Messalinou, ovšem nejprve se zbavil jejího manžela, kterého dal popravit.

V roce 68 n. l. se proti Neronovi vzbouřily legie v Galii a v Hispánii, nato se k povstalcům připojila pretoriánská garda, takže císař zbaběle prchl z hlavního města. Téhož roku jej senát prohlásil za nepřitele všeho národa a Nero si téhož roku vzal život.

Zrůdná dramata

Odsouzenec v aréně očekávala strašlivá, mnohdy úděsně vynalézavá smrt. Neozbrojený bestiarius byl například bičem a rozpáleným značkovacím železem donucen oddělit pomocí tyče s hákem býka a medvěda, spojené řetězem. Dokud byla zvířata připoutána k sobě, útočila na sebe navzájem, avšak jakmile se osvobodila, vrhla se zpravidla na člověka. Jiní zločinci ukončili svůj život připoutaní ke kůlu, nebo byli do arény přivezeni na menších vozech a ponecháni divě zvíři napospas. Další z možností, jak připravit odsouzené o život, byl souboj muže proti muži. Soupeři bez zbroje byli vybaveni meči a vítězný šermíř musel čelit dalším protivníkům tak dlouho, dokud sám nepodlehne – potom se situace opakovala. Štvanice spojovala mrazivou zábavu s krutým završením spravedlnosti, již nebylo možné uniknout. Seneca přesto zmiňuje případ muže, jemuž se podařilo krvelačný dav přelstít:

Germán, jenž byl na seznamu zápasníků s šelmami, měl vystoupit během dopoledních klání. Vymluvil se, že si potřebuje ulevit, což byla jediná činnost, kterou odsouzení vykonávali v nepřítomnosti stráží. Na oné místnosti se nacházela hůlka, na konci opatřená houbou k utírání výkalů. Nešťastník si ten nedůstojný nástroj vrazil do hrdla a udušil se jím... Nepřilíš ušlechtilá smrt, pravda, ale jde-li někomu o rychlé opuštění vezdejšího světa, není zbytečná háklivost na místě. Byl to statečný muž!

Nad divokou a krutou představitostí starověkých Římanů, jimž se ani smrt upálením či v drápech divoké šelmy nezdála dost zajímavá, lze vyjádřit jen zdrženlivý úžas. Jejich zhýčkaný vkus si žádal výpravnou dramatizaci, která poskytovala brutálnímu završení spravedlnosti pikantní rámec a dramatický rozměr.

Ukrutná divadelní představení, v nichž odsouzení vystupovali jako postavy z antické mytologie, se od Neronových časů stala součástí veřejných poprav, stejnému účelu však dokázaly posloužit i tradiční mimy (improvizované realisticky pojaté scénky ze života). V Liber spectaculorum, díle připisovaném básníku Martialovi, nalezneme následující popis exekuce, v níž odsouzenec dobrovolně sehrál roli legendárního loupežníka Laureola:

Stejně jako Prométheus skýtal nekonečný zdroj potravy supům, přikován ke skythské skále, Laureolovy vnitřnosti strávil kaledónský kanec, zatímco byl upevněn ke kříži, jenž tentokrát nebyl pouhou divadelní kulisou. Přestože jej celého zalévala krev a z lidských údů zbývalo jen málo, v jeho těle stále doutnal život.

Nakonec ho stihl zasloužený trest. Vždyť ten bidák podřízl mečem svého patrona či pána, vyplenil chrám a zmocnil se zlata, které se těšilo božské ochraně. Neváhal založit oheň ani v tobě, skvostný Říme. Jeho skutečné zločiny překonaly dokonce i příběh z dávných dob, v němž pak z trestu sehrál hlavní roli.

Historikové nejsou zcela zajedno v otázce symbolického významu divadelních představení, kdy v drastických scénách vybraných mimů přicházeli o život skuteční zločinci. Podle některých k nim pořadatelé her přistupovali proto, aby divadelní scény působily realističtěji, podle jiných tomu bylo právě naopak a dramatické exekuce typické pro období císařství měly odrážet absurditu a nereálnost veřejného života, který předstíral republikánské svobody, jimž byla realita císařství na hony vzdálena. Zajímavé je, že lpění na detailech při divadelních popravách vlastně podporuje obě teorie. Aréna se podle potřeby mohla proměnit v hájku a mýtiny, v nichž se zelenala skutečná tráva a rostly opravdové stromy. Opět v tom můžeme spatřovat pokus o dosažení realistické divadelní výpravy, stejně jako iluzi svobody plynoucí z rozdílu mezi republikou a mocí soustředěnou v rukou jednotlivce za císařství. Thomas Wiedermann přišel s dalším, snad méně vzletným, zato pravděpodobnějším zdůvodněním, podle něhož se pořadatelé her prostě jen snažili udržet pozornost vrtkavého publika. A co mohlo zmlsané diváky zaujmout víc, než nepřetržitý sled překvapivých inovací?

První zmínka o exekuci zasazené do mytologického příběhu pochází z Neronových časů. Jejím hrdinou je zloděj jménem Meniscus obviněný z krádeže tří jablek, která si údajně odnesl přímo z Neronova Zlatého domu. Podle básníka Lucillia byl odsouzený zloděj navlečen do tuniky napuštěné pryskyřicí (tunica molesta) a zapálen. Lucillius přirovnává jeho osud k Herkulovu skonu: bájný silák totiž od své manželky Deianeiry dostal plášť smočený v otrávené krvi kentaura Nessa a sotva se oděv dotkl jeho těla, působil mu jed takové bolesti, že se dal raději zaživa spálit. Narozdíl od odsouzeného zloděje však byl po smrti přijat mezi bohy.

Při jiných příležitostech inscenátoři poprav zacházeli s mytologickou inspirací poněkud volněji, jak dokazují následující dva příklady. V prvním šlo o odsouzenec, který měl představovat Orfeu, nicméně očekával smrt připoutaný ke skále. Nejprve byla do arény vpuštěna ochočená zvířata, aby to vypadalo, že si je podmanila Orfeova hra na lyru, po nich však následoval divoký medvěd, který muže rozcupoval na kusy. Jako druhý příklad může posloužit svérázné provedení mýtu o Daidalovi. Odsouzený dostal pár umělých křídel, načež jej na provaze vytáhli vysoko nad jeviště. Křídla tentokrát bájného letce neodnesla za vysněnou svobodu, odsouzenec skončil v písku arény, kde se o něj postaraly šelmy.

Nero přivedl tento druh nechutné podívané k dokonalosti předvedením mýtu o Minoově manželce Pasifae, jež se zamilovala do býka a počala s ním slavného netvora Minotaura. Odsouzenou ženu tehdy uvěznili do dřevěné krávy, načež byl do arény vpuštěn zdivočelý býk. Co následovalo, bude asi lepší nechat na čtenářově představivosti.

Když jsme se zhruba obeznámili s životem gladiátorů a s jejich postavením v římské společnosti, dopřejme si výlet

časem a prostorem a představme si, že jsme se ocitli ve starověkém Římě za vlády císaře Commoda. V příští kapitole nás čeká sled fiktivních událostí, z nichž každá se mohla skutečně odehrát. Necht' se tedy čtenář projde uličkami Říma a usedne na sedadle Kolosea...

Kapitola dvanáctá - Den na gladiátorských hrách

Zoufalý únik

Povoz náhle nadskočil a vytrhl otroka ze spánku z vyčerpání. Svítalo a on si hned po probuzení s hrůzou uvědomil, že nadcházející den bude jeho poslední. Jmenoval se Attalus a zatímco pozoroval ubíhající venkovskou krajinu, jejíž poklid narušovalo jen rachocení obrovských kol na udusané silnici, znovu a znovu jako snad už stokrát v duchu přemýšlel nad vším, co ho přiblížilo tomuto osudnému dni.

Attalův pán byl krutý a mstivý člověk. Seběmenší prohrěšek mu zavalil důvod k výprasku a bičování a navíc, což bylo ještě horší, nikdy neopomněl vyličit Attalovi jeho temnou budoucnost. Sliboval mu, že jednoho dne stejně skončí v aréně, i kdyby se překonával v poslušnosti a hlasitě se zapřísahal oddaností, kdykoli mu dūtky trhají ze zad krvavé kusy kůže. S neskrývaným potěšením Attalovi zdůrazňoval, že z jeho - pánovy - vůle jej čeká jenom strach, bolest a utrpení a že život nakonec završí v písku rozžhaveném poledním žářem za zdivočelého pokřiku tisíců hrdel.

Attalus surové zacházení dlouhá léta trpělivě snášel. Dobře věděl, co potkalo otroky, jimž se podařilo vzbudit pánovu nelibost. V lepším případě je prodali do gladiátorských škol, kde se z nich za nepřetržitého bití stávali nájemní bojovníci. Ze všech způsobů, kterými mohl odsouzený otrok přijít o život, se ovšem právě tento zdál nejsnesitelnější: jedna rána mečem, vytrysknutí krve, a pak milosrdné zapomenutí. Jiní na tom byli hůř. Čekala je tunica molesta napuštěná pryskyřicí, která po zapálení učinila z lidského tvora živou pochodň a připravila své oběti pomalou smrt ve strašných bolestech. Nebo je odsoudili ad bestias a nebožáci vyzbrojení pouze touhou po rychlém konci byli zcela vydáni napospas šelmám. Nemenší hrůzu vzbuzovala představa ukřižování, při němž svaly na krku postupně ochabují, hlava klesá k hrudi a uzavírá průdušnici, takže se odsouzenec pozvolna udusí a visí na kříži jako hniijící mrtvola...

Podobné představy pronásledovaly Attala i ve spánku, honily se mu nepokojnou myslí s každým pánovým lícením bezútěšné budoucnosti, která byla zcela v jeho nelitostných rukou. Každý den byl balancováním nad propastí smrti, kam ho mohlo uvrhnout nejnepatrnější opomenutí.

A pak přišel neblahý večer, není to ještě ani týden, kdy bída Attalova strasti plného živoření dosáhla vrcholu. Stačila chvíle nepozornosti a z poháru zbyly střepy. Vztek, který se zaleskl pánovi v očích, vztek podbarvený divokou radostí ze záminky k trestu, v Attalovi vzbudil touhu uprchnout z venkovské villy a pustit se temným smrákáním někde do neznáma. Přál si být v tu chvíli kdekoli, jenom ne tam, kde právě byl. Namísto toho se na jeho záda sneslo bití. Dūtky se mu štiplavě zakusovaly do kůže, při každém úderu jeho tělem projížděla palčivá bolest, jako když ohnivé šlehnutí blesku rozpoltí nebesa. Přes prožívanou hrůzu si ještě stačil s údivem uvědomovat, kolik strašlivé bolesti dokáže způsobit jediná rychlá rána.

Když si Attalus myslel, že víc trpět nemůže, pánova napřažená pravice se náhle zastavila. Oba horečně lapali po dechu, oba poléval studený pot. Attalus se okamžik těšil bláhou nadějí, jakmile se však odvážil pohlédnout pánovi do tváře, zahlédl v ní něco zvířecího, nelidského. Zračilo se v ní vnuknutí, jak co nejrafinovaněji znásobit otrokovo pokoření. Pán shodil tógu a Attalus pevně přivřel oči, zatímco zakoušel nejhorší možné lidské ponížení.

Druhého dne zrána Attalus utekl. Poháněla ho vzpomínka na nevýslovnou ukrutnost, které byl předchozího večera vystaven. Neměl na vybranou, pánovi se zvrácený nápad zjevně zalíbil a jistě ho hodlal při nejbližší příležitosti zopakovat. Musel se alespoň pokusit uprchnout a potom čelit všem následkům, které mu jeho beznadějný čin přinese.

Podařilo se mu urazit slušnou vzdálenost. Z venkovské villy za jeho zády zbýval v ranním oparu jen matný bílý bod, přesto na sobě stále cítil pánův pohled prosycený divokou vášní a chtičem, které neměly nic společného s prostou tělesnou touhou. Předchozí noci byla ukojena především pánova nutková potřeba ovládat druhého tvora. Toho rána Attalus neprchal jen před tělesným utrpením, utíkal proto, aby se do konce života nemusel podívat do pánových ukrutností posedlých očí.

Attalus prchal bezhlavě a v panické hrůze, jeho spontánnímu činu nepředcházely důkladné přípravy, a protože netušil, co si se svou náhlou svobodou počít a jak ji prodloužit, už kolem poledne ho chytili. Jeho pán přesycený nedávno završeným trestem se rozhodl dostat někdejší výhrůžkám, spokojil se s Attalovým uvězněním a podnikl opatření k jeho převozu do arény.

Ted' se Attalus v myšlenkách vrátil do současnosti, do kodrcajícího povozu, který se pomalu sunul pokojnou venkovskou krajinou vstříc hrůze kruté smrti. Zaznamenal v povozu tři další otroky, své druhy v neštěstí odsouzené do arény pro neznámé zločiny, které možná žádnými zločiny nebyly. Všechny je čekal stejný osud: smrt pro pobavení římského lidu. Jen způsob, jímž se tak mělo stát, dosud nebyl určen.

Město se neodvratně přibližovalo a Attalův strach narůstal. Marně se snažil představit si utrpení, které pro něj bylo přichystáno. Cítil, jak se jeho svaly napínají, plíce trhaně nasávají vzduch, zorničky jsou rozšířené živočišnou hrůzou. Okovy kolem krku a řetězy, které ho poutaly k ostatním odsouzeným, jej tísnily jako had, který dokáže tíhou mocného těla vypudit z kořisti život. Kéž by to byla pravda, pomyslel si. Kéž by mě okovy milosrdným zázrakem dokázaly sevřít kolem krku a zbavit mě utrpení. Jeho zoufalství vzrůstalo, Řím už byl na dohled. Attala ovládla jediná myšlenka: kdybych mohl zemřít hned teď, kdybych dokázal uniknout... uniknout jednou provždy...

Přemožen skličující beznadějí, pozvedl zrak k blankytné obloze a pomaloučku klouzal očima k hrubým prkům otevřeného povozu. Vysoko na nebi lině plula mlžná mračna, příliš pomalu, aby jejich pohyb byl znatelný. Ze své pozice si byl vědom jediného pohybu, neúprosného otáčení obrovských kol vozu.

A tehdy dostal nápad, strašlivý a krásný zároveň. Jeho hrůza spočívala v tom, co musí vykonat, krása v konečném výsledku činu. Pomalu, namáhavě usedl, aby měl lepší výhled na kolo, k němuž měl nejbližší. V rotujícím dřevěném oblouku nalézal spásu, zoufalý únik před osudem, který ho čekal v amfiteátru. Bude to surová smrt, to věděl, ale také

smrt rychlá, snad dost rychlá, aby si příliš neuvědomoval bolest.

S krutou jistotou si Attalus uvědomil, že se blíží jeho poslední příležitost: povoz zpomaloval, zakrátko ho odtud vyvečou a uvrhnou do světa nepředstavitelného utrpení. Musí jednat rychle. Stačí jen sebrat odvalu a zakrátko bude po všem, pán bude připraven o potěšení z Attalovy strašlivé smrti. Jeho bída bude u konce. Jen sebrat odvalu...

Attalus se s námahou zvedl na kolena, zhluboka se nadechl a s pohledem upřeným na pravidelný pohyb kola se odhodlával k činu. Levou rukou nepatrně potáhl řetěz, jímž byl spojen s dalším otrokem, aby měl potřebnou volnost. Nastal čas činu. Mezi myšlenkou a skutkem smělo zaznít jen třicet úderů Attalova splašeného srdce. Odvaha mu nescházela, budoucnost konečně spočívala v jeho zpocených dlaních, kterými se právě křečovitě zapřelo okraj vozu. Pak se rychlým pohybem vztyčil, zavřel oči a vrazil hlavu do dřevěných loukotí otáčejícího se kola.

Chvilé odhodlání, okamžik bolesti - a bylo po všem. Pohyb kola Attalovi zlomil vaz. Nešťastníková hlava rozlomila několik přičlí, ale další pohyb vozu ji odhodil stranou. Bezvědomá se přitom oddělila od trupu a všechno kolem potřísnila jasně rudou krví. Teprve teď se vozka udiveně ohlédl přes rameno. Jakmile zjistil, co se stalo, prudce přitáhl opratě. Kůň nesouhlasně zaržal, zafřkal, ale poslušně zastavil.

Zbývající odsouzenci zaraženě sledovali, jak si kočí prohlíží znetvořené tělo i poškozený povoz a proklíná otroka za způsobenou mrzutost. Ale mrtvého už vozkovo zlostné spílání nerušilo; ocitl se mimo hrůzu a bolest vezdejšího světa, nehrozila mu ani agónie v plamenech, ani zuby a drápy divokých šelem. Ostatní otroci hleděli na jeho nehybné tělo s neskryvanou závistí.

Sjíždějí se diváci

V předvečer her Řím doslova praskal ve švech. Do města se vypravili občané z celé Itálie a k nim se přidávali zvědaví cizinci z různých koutů impéria. Při všech hlavních cestách, na stěnách hrobek i na obrubnicích oznamovaly vývěsky konání slavné události, která zaručeně přilákala lid všech vrstev a společenských poměrů. Boháči obývající přepychové venkovské villy, ubozí drobní rolníci, všichni teď mířili do Říma, aby se zúčastnili vzrušující podívané. Ve slavnostní den Řím jen stěží dokázal pojmout tisíce dychtivých návštěvníků, v ulicích vyrostly myriády stanů, takže to vypadalo, jako by město postihla přírodní katastrofa. A to všechno způsobily gladiátorské hry, jejichž zahájení se rozčilení občané nemohli dočkat.

Toho rána, kdy vozka vyprošťoval Attalovo znetvořené tělo z poškozeného povozu, se předlidské ulice Říma zvolna vyprazdňovaly a dav se prodíral k flaviovskému amfiteátru. Stranou se drželi snad jen filozofové, kteří hemžení plebejců sledovali s lehkým opovržením. Pro mudrce se Řím zakrátko proměnil v místo tiché jako hřbitov, jehož velebnost zvoucí k rozjímání jen tu a tam přeruší vzdálený řev davů či nadšené hřmění potlesku. Tehdy se filozofové budou nerušeně procházet ztichlými ulicemi a budou třít pilovat své myšlenky. Našly se jistě i oči, které sledovaly lid směřující k amfiteátru z pohnutek zcela neušlechtilých. Zatímco se totiž římské občané bavili na hrách, jejich nehlídané příbytky poskytovaly vzácnou příležitost pro zloděje, ničemy, povaleče a otrapy, o něž nebyla ve městě nikdy nouze.

Tisíce nedočkavců vstupovaly do amfiteátru po strmých schodištích, která je dovedla k řadě krytých ochozů známých jako ambulacra, odkud zbývalo do hlediště kolosální budovy už jen pár kroků. Lidé se prodírali vomitorii (vstupy), které je směřovaly do jednotlivých, navzájem oddělených částí hlediště souhrnně nazývaného cavea.

Prázdný amfiteátr by o pestrém rozvrstvení římské společnosti, kterému bylo hlediště dokonale přizpůsobeno, mnoho nenapověděl. Teprve když se jednotlivá místa postupně zaplňovala, bylo snadné rozlišit bílé tógy v prvních dvou třetinách divadla od tmavšího oděvu chudiny, již náležely zbývajícím horním řadám. Sama cavea byla třemi baltei (stěnami) rozdělena do čtyř pořadí, z toho nejvyšší se dále členilo, takže celkově hlediště sestávalo z pěti hlavních částí.

První pořadí zvané podium se nacházelo bezprostředně nad arénou a jeho důležitou součástí tvořila císařská lóže při kratší ose arény poblíž vchodu. Naproti se nacházela lóže vyhrazená konzulům, do níž se zvali také významní představitelé cizích krajin. Při vstupu do hlediště si zámožní vyslanci museli dávat dobrý pozor, aby na sebe nestrhli přílišnou pozornost diváků. Když se prý za Caligulových časů objevil na čestném místě císařův bratranec Ptolemaios, vnuk Marka Antonia a mauretánský král, oslnil publikum jasně purpurovým pláštěm. Závistivý Caligula pozdvižením kolem Ptolemaiovy osoby a jeho velkolepém entré nepřenesl přes srdce a dal bratrance namísto popraviti.

Podium z obou stran ohraničovala zeď: přední stěna se zvedala téměř čtyři metry vysoko nad arénu a zářila mramorovým obložením, zadní zeď vymežující první balteus zdobily pestré mozaiky. Na podiu měli svá stálá místa rovněž senátoři, městští úředníci a vestálky. Vznešení představitelé veřejného života potřebovali více prostoru než chátara, proto bylo první pořadí širší než ostatní části hlediště.

Jezdci, tribuni a římské občané zaujali svá místa přímo nad podiem, v první a druhé řadě (maenianum), které byly opět oddělené od dalšího pořadí. Vlhkost vzduchu a denní žár v dopoledních hodinách dosahovaly takového stupně, že i vznešení Římané se brzy začali potit a stírali šlechtěnými rukama zdobenými prsteny ze zpocených tváří nepříjemně slané krupěje. Poslední balte us umístěný mezi druhou a třetí řadou, dokonale odděloval tu část hlediště, v níž v pohodlí a komfortu hověli zhyčkaní patriciové. Nad nimi se nacházela sedadla nižších stavů, lidí bez občanství, nuzáků, otroků a žen. Když se ve vetších, potrhávaných šatech a ošlapané obuvi, pokud nějakou měli, hrnuli ke svým lavicím, poskytovali náhodným přihlížejícím skutečně truchlivý pohled.

Nepřehledný dav se zvolna prodíral ochozy (praecinctiones) a stoupal po schodištích (scalaria), která se táhla od průchodu třetím balteem až k podiu. Spokojeně usazení diváci dychtivě sledovali nově přichozí a vyměňovali si pomluvy a pikantní novinky o té či oné slavné osobnosti. Jiní se zabrali do četby programu nadcházejících her (libellus numerarius), který si předem zakoupili u pouličních prodejců, aby se informovali o gladiátorech, kteří měli toho dne vystoupit. Hlasitě a zaníceně se přeli o možný výsledek jednotlivých soubojů i o to, kdo ze zápasníků s větší pravděpodobností vyvázne živý.

Každý divák obdržel žeton s číslem příslušného pořadí a sedadla. Na jednom takovém žetonu například stálo cun VI. inferiori gradu decimo VIII., což znamenalo šestý cuineus (klín o vítě oddělení hlediště, z obou stran sevřené vertikálními schodišti), spodní desátá řada, osmé sedadlo.

Jako poslední se v hledišti obvykle objevili význační státníci, případně proslulé osobnosti, jejichž příchod provázela buď nadšený potlesk, nebo naopak pohrdavé mručení. Při císařově příchodu diváci zpravidla povstali a pozdravili imperátora hlasitým svoláním slávy.

Když tedy všichni našli své místo a pohodlně se uvelebili, podívaná mohla začít. Úvodní atrakcí dne byla divoká zvířata neboli venatio.

Dopolední štvance

Původně štvance sloužily k překlenutí mezičasu do gladiátorských zápasů, ale římské publikum si je natolik oblíbilo, že už na sklonku republiky se jejich popularita směle vyrovnala gladiátorským soubojům muže proti muži. Dav užasnými výkřiky vítal v aréně neznámé, exotické tvory, přivlečené ze vzdálené domoviny jen proto, aby skonaly v srdci největšího impéria, které kdy vládlo světu.

Pro pobavení lidu byla zvířata nucena k vzájemným soubojům. Magistri odění v prostých tunikách a vyzbrojení svazkem hořící slámy byli ve střehu, když se z vysoké obvodové zdi podia vynořily dvě klece. Padací dveře se daly do pohybu a diváci s napětím ve tvářích ztichli. Jakmile však do arény vyrazil divoký býk a medvěd, hlediště opět explodovalo hlasitým křikem a povzbuzováním.

Medvěd, dvoumetrový obr s ocelovými svaly pokrytými hustým kožichem, se zaskočeně rozhlížel; nepřehledná plocha horkého písku obklopená řadami povykujících tvorů ho vyděsila. Potom na druhém konci arény zaznamenal býka a strach rázem vystřídal nepřítel vzték. Konečně něco, čemu rozuměl, mocný a nebezpečný nepřítel, který si ho měří temnými, slepě nenávisnými očima.

Ale to už se býk bez varování proti medvědovi rozběhl. Rohy ostré jako dvě dýky mířily vpřed, za jeho dusajícími kopyty se zvedala oblaka prachu. Býk už byl několik metrů před nepřítelem, ovšem ani medvěd nezahálal a také vyrazil do útoku. Diváci jeho počínání odměnili hlasitým pochvalným křikem, někteří mezitím stačili uzavřít sázky na vítězné zvíře. Na poslední chvíli medvěd změnil směr. Právě včas, aby unikl dosahu smrtících rohů. Býk zuřivě zabrzdil, odfrkl a ztěžka nasál vzduch. Medvěd však už byl ti něj, drápy se zaryly do masa a mocnou medvědí tlamu zbarvil proud horké krve z býkovy široké šíje.

Pohled na šarlatový gejzír prýstící vlhkým vzduchem přivedl publikum do varu. První krveprolití těchto her podnítilo touhu po dalších, ještě krvavějších jatkách. Stejně jako touhu v milenci, jemuž bylo dopřáno letmo spočinout znakem na křivkách své milované, vyvolal rudý náznak v římském lidu nepřítel vzték a volání po další a další krvi.

Bolest podnítila býkův slepý vzték. Jeho svaly pod zpocenou kůži zřetelně ochabovaly, když však přihlízející napjatě natahovali krky v očekávání býkova skonu, zvíře se vzepjalo k odvetě. Zatímco medvěd znovu a znovu drásal jeho zubožené tělo, býk napjal přední nohy, prohnul se v zádech a neodbytnou šelmu shodil. Potom se namísto otočil, vyrazil proti medvědovi, nabral ho býčí šíjí na rohy a mřtil jím na stranu. Diváci šileli nadšením. Medvěd ztěžka dopadl a prudký náraz vyslal do vzduchu spršku písku smíšeného s krví z dlouhé a hluboké rány na boku. Zaskočen náhlým zvratem situace medvěd malátně vstal. Předchozí vzepětí sil jeho ztěžka odřukujícího protivníka nejspíš vyčerpalo, protože se vzápětí složil na všechny čtyři. Obě raněná zvířata teď byla oslabená podobně, jako si předtím nezačala v ničivé tělesné síle. Medvěd a býk si jeden druhého nerozhodně měřili, ztěžka dýchali, namáhavě lapali po dechu a s unikající krví jim v žilách pulsoval pud sebezáchovy.

První se k novému útoku odhodlal býk. Vyrazil proti soupeři, avšak neměl dost prostoru k vyvinutí potřebné rychlosti. Medvěd se po něm okamžitě ohnal, vrhl se přímo mezi dvojici smrtících rohů a mohutnými předními tlapy stiskl býkovu šíji. A opět drásal živou tkáň, zatímco býk nepřítel vzték se zmítal ze strany na stranu, nabíral rychlost a zprudka se zastavoval v zoufalé snaze shodit ze sebe běsnícího útočníka.

Žádostivé oči diváků bez dechu přihlížely souboji titánů, mnozí zadržovali dech s každým pohybem zvířat; nevedl je k tomu soucit, spíš očekávání dalšího přídělu krve.

V tomto ohledu nebylo publikum zklamáno. Zuřivé pohyby konečně býkovi pomohly medvěda setřást. Obrovská šelma přepadla vpřed, přímo mezi býčí rohy, a řvala při tom zuřivostí a hrůzou. Přední tlapy křečovitě svíraly protivníkovy rohy, medvěd se krčil v horkém písku doslova tváří v tvář nepříteli. Na prchavý okamžik se oči obou zvířat setkaly a problesklo mezi nimi cosi neuchopitelného. Snad beznaděj, snad instinktivní poznání, že zatímco jeden zaslepeně útočí na druhého, smrt je nakonec dostihne oba.

Varéně se rozhostilo ticho plné napětí a očekávání, potom medvěd udeřil. Jeho hlava rychlostí blesku vystřelila a mocné čelisti se semkly kolem býkova zpěněného čenichu. Zažloutlé zuby pronikly živým masem a drtily ho v bezvarou, krvavou masu. Býk se za bolestného bučení snažil zbavit strašlivé 'trýzné' a předváděl jásajícímu davu jakýsi křečovitě vrávoravý smrtelný tanec.

Medvěd vycítil, že se blíží protivníkův konec, proto ze všech sil znovu zaútočil. Býk však v posledním zoufalém hnutí mysli sklonil hlavu na stranu a nastavil útočícímu medvědovi jeden z rohů. Medvěd poháněný vražednou setrvačností nestačil včas zastavit, nabodl se plnou vahou svého obrovského těla na roh, bolestně zařval a sesul se na stranu. Ostří býkova rohu rozpáralo medvědovo břicho, na písek vyhrězly vnitřnosti a kolos se z posledních sil potácel arénou, potom klesl na zem a bez hnutí dodýchal.

Býk padl bokem do rudě potřísněného písku a také v něm dohořoval život. Na onen svět jej provázelo svolávání slávy, jímž diváci vzdávali hold velkolepé bitvě. Potom občané přihlíželi nástupu dvou confectores vyzbrojených meči. Jeden přistoupil k medvědovi, druhý si vzal na starost dokonávajícího býka, a s jistotou danou letitou praxí zbavili jedinou ranou do hlavy obě zvířata trápení. Titánský zápas byl ovšem pouhým předkrmem k hostině, která měla následovat, předkrmem, který měl navodit atmosféru a povzbudit chuť diváků, jejichž zrychlený dech teď připomínal

běsnění bojujících zvířat a jejichž tváře hyzdil škleb, jakého jsou schopny jen lidské bytosti. Sluhové odklidili mršiny býka i medvěda a připravili arénu na další výstup v programu dopoledního venatia.

Dav radostně uvítal padesát venatores, profesionálních lovců cvičených k boji s divou zvěří. Byli oděni v úzkých tunikách a zatímco jednomu za zbraň sloužilo kopí s železným hrotem zvaným venabulum, jiní zvolili luk a toulec plný šípů, ještě další, vybavení meči, se jistili náprsním pancířem a chrániči ramen.

Pomocníci přivlekli doprostřed arény zařízení zvané cochlea a usadili jeho plochou dřevěnou základnu pevně do písku. Důmyslné otočné zařízení zhruba o výšce dvou mužů mělo v případě nouze zmást nebezpečnou šelmu či odpoutat její pozornost a v mnoha případech možná zachránit venatorův život.

Padací vrata ve vysoké obvodové zdi padla se vysunula směrem vzhůru a do arény nejspíše vstupovala smečka roztočivých zvířat, která měla společný pouze osud. Byli mezi nimi sloni i nosorožci, lvi, tygři, levharti, gazely, srnci a antilopy, býci i medvědi. Mezi nepřehlednou a pestrá směsicí zvířat pobíhali psi, kteří lovcům pomohou završit krvavé představení.

Scéna, odehrávající se nyní před očima uchvácených diváků, ztělesňovala chaos, v němž krveprolití mělo ve světě vymezeném úhlednou elipsou arény nastolit řád skutečnější než skutečnost sama. V opuštěných městských ulicích zatím bloumali filozofové a zloději a každý z nich se poklidně věnoval své profesi. Jen první jmenovaní vrhli čas od času znepokojený pohled ve směru kolosální travertinové stavby, vytržení z pohroužení do vlastního nitra vzdáleným vytím lůzy, která tak dávala najevo radost nad zvláště povedeným bestiálním kouskem.

V aréně zatím lovecký pes uštlval gazelu, skočil jí po šíji a skolil ji do písku; přidali se k němu další, vrhli se na ustrašené zvíře a rozcupovali je na kusy. Opodál venator napjal luk a vyslal šíp přímo mezi oči blížícího se lva. Z ušlechtilé šelmy se v zlomku vteřiny stala bezvládná mršina, jejíž plavé tělo kleslo do písku. Přes mrtvého lva se ladným skokem s dokonalou hrou svalů a šlach přenesl levhart pronásledovaný dalším lovcem, který po něm vrhnul oštěp. Minul však a levhart se s hravou lehkostí pustil za prchajícím mužem, strhl jej k zemi a hrozivou mordou se mu zahryzl do tváře. Zvrat událostí upoutal zájem diváků v té části hlediště, která mu byla nejbližší, lidé fascinovaně sledovali šelmu neúnavně drásající svou oběť a někteří se vzrušeně zajímali, zda napadený muž ještě jeví známky života. Zkušenější diváci jim se smíchem odpovídali, že člověk bez hlavy může být sotva živý, a vzápětí ochotně a s přehledem lidí uvyklých podobné podívané vysvětlovali, že zdání pohybu způsobují křečovitě záchvěvy rozsápaného těla.

Na jiném místě se jako variace na první utkání dne objevili býk s medvědem, řetězem připoutaní k sobě, Toto opatření mělo vystupňovat jejich živočišnou hrůzu a znásobit ukrutnost souboje, neboť ani jedno zvíře nemohlo ustoupit nebo se vyhnout útoku zvířete druhého, Publikum hlasitými projevy uznání hodnotilo zuřivost medvěda, který trhal z protivníka kusy živého masa tak dlouho, dokud mu bykův roh neprorval jeho spodní čelist a na místě ho neusmrtil.

Uprostřed arény zatím jiný medvěd dohnaný k nepřičetnosti zuřivými útoky loveckého psa uchopil dotírající zvíře za šíji a zatřásl jím tak mocně, až se hlava oddělila od trupu a proletěla vzduchem. S tím se ovšem medvěd nespokojil, zuby a drápy se zběsile pustil do torza psiho mučitele a okolní písek zbarvila jasně rudá krvavá sprška.

Když z psiho těla zbývala jen beztvará hmota, zaujala medvěda cochlea, kterou vellator roztočil ve snaze vyhnout se drápům útočícího tygra. Medvěd zaskočený pohybem podivného zařízení couvl, zahlédl však cosi, co v něm vzbudilo další záchvěv zběsilého vzteku. Blížil se k němu nosorožec, zvíře přirozeně mírné povahy, přivedené však důtkami a zapálenými svazky slámy k slepé zuřivosti. Nosorožec právě prudkým pohybem hlavy nabral na roh jednoho z lidských nepřátel a mrštil jím proti mramorovému obložení podla. Praskající lebka a smrtelné chroptění vyvolaly v řadách nejbližších diváků vlnu radostného vzrušení.

Od útoku na dalšího muže odradil nosorožce pohled na rozlíceného medvěda, který se k němu blížil rychlými přiskyky a za mohutného řevu. Někteří diváci jen pohrdavě mávli rukou, neboť je zkušenost z předchozích štvanic naučila, že medvěd pro nosorožce není rovnocenný protivník, neboť nad obrovským supícím strojem zkázy může jen ztěžší získat vrch. Výsledek souboje byl předem jasný, publikum tedy s pokrčením ramen přihlíželo nevyhnutelnému. Nosorožec vyrazil proti rozběhnutému medvědovi a vzápětí ho odmrštil jako slaměnou loutku. Při tvrdém nárazu v šelmě za praskaly kosti a nezbylo jí ani tolik síly, aby se pokusila čelit nosorožcovu dalšímu útoku a nenechala si jediným pohybem rohu rozpárat břicho. Diváci přijali záplavu krve a hřeznoucích vnitřností jen vlažně, nestalo se nic překvapivého. Nosorožcův roh zdobily cáry medvědova těla jako děsivá trofej.

Nadšení davu opět vzrostlo, jakmile si diváci uvědomili, že nosorožec si nehodlá vydechnout. Namířil přímo k muži v helmě, který k němu byl v tu chvíli zády, protože se právě snažil zasáhnout mečem bok slona. V následujících několika vteřinách se nosorožec k nic netušícímu lovcovi nebezpečně blížil a publikum tajilo dech, vychutnávající si každou chvíli napětí jako doušek lahodného vína.

Slon couvl, protože narazil od venatora včas zahlédl supící nebezpečí. V tomtéž okamžiku si i lovec uvědomil hrozivé rachocení za svými zády. Zkušenosti mu nescházely, proto ihned věděl, že těžký dusot v písku nepatří lehkonožé gizele a že se k němu blíží smrt.

Nestačil se k nepříteli ani otočit tvář, nosorožec byl rychlejší. Plnou vahou vrazil do lovcova hřbetu a rozpoltil mu páteř, jejíž úlomky prorazily mužův hrudní koš. Teprve teď se vyčerpaný a krví zbrocený nosorožec zastavil. Nadšení diváci se ze svých míst bouřlivě dožadovali, aby zbylí venatores nebezpečné zvíře sprovodili ze světa.

Avšak lovci, kterým se ještě podařilo přežít, měli plné ruce práce. Jeden z nich vybavený ochrannou zbrojí právě klečel v písku před císařskou lóží a od smrtícího stisku útočícího lva jej dělil jenom štít. Commodus potěšeně sledoval, jak drápy šelmy rvou za štítu dřevěné třísky a kusy kůže. Císařskou tvář hyzdil spokojený úsměšek. Venator překoceny naznak se v náporu beznaděje chopil meče a hledal na lvím břiše zranitelné místo. Zažloutlé tesáky chňapaly. blíž a blíž zápasníkovi tváře uvězněné v helmě. Commodus se zvědavě naklonil, aby lépe viděl, až se lví morda obemkne kolem mužovy hlavy a jediným škubnutím ji oddělí od trupu. V mužových rysech však byla znát neohroženost a odhodlání,

císař se tedy spokojeně obrátil ke svým společníkům a pochvalně se vyjádřil o jeho nebojácnosti. Venatores, stejně jako gladiátoři, byli cvičeni k pohrdání smrtí, byť by byla sebeukrutnější.

Konečně se mohutná hlava lva vypořádala se štítem a chystala se k smrtícímu úderu. Horký dech šelmy zasáhl lovcovo orosené čelo, jeho meč však na poslední chvíli našel cíl a zabořil se hluboko do hrudi útočícího zvířete. Lev se prohnul v zádech, prskal a řval bolestí, zápasník se rychle překulil dál od zmítající se šelmy a znovu ponořil meč do jejího hrdla.

Jakmile ze zkrvavené lvi mordy unikl poslední trhaný výdech, zápasník se hrdě vztyčil a vítězně pohlédl na svého císaře. Mužovo počínání však nebylo prozíravé, neboť Commodus se příliš těšil na okamžik, kdy lev rozdrtí jeho hlavu. Commodus zahlédl ve tváři vítěze zpupný úsměv a jeho zklamání se proměnilo v hněv. Venator si svou chybu ihned uvědomil, ale bylo už pozdě. Commodus sáhl po luku, v plném toulci nahmatal šíp, zamířil, vystřelil a šíp přesnou ranou proťal lovcovu krk, takže byl namísto mrtev. Nato císař zbraň znechuceně odhodil, vrátil se do křesla a pokusil se soustředit na zbytek štvance. Dobrá nálada se mu však nevrátila, v duchu stále viděl troufalý úsměv udatného zápasníka. Blížilo se poledne, což císařovu rozmrzelost ještě prohloubilo. Chvilí zadoufal, že při poledních popravách pookřeje, ale nakonec dospěl k rozhodnutí, že bude muset osobně vstoupit do arény. Když vlastní rukou pozabíjí pár mužů, podaří se mu možná špatný rozmar zplástit.

Štvance zatím zdárně pokračovala. Aréna se barvila do krvava, venatores pronásledovali svou kořist tak horlivě, až jim od nohou odletovaly gejzíry vlhkého písku, jejich těla pokrývala směs krve a potu a pod kůží se rýsovaly svaly napínané jako lodní provazy. V pokročilém dopoledni se muži stávali ostražitějšími, jakoby se stále víc podobali šelmám a vzpínajícím se býkům, s nimiž sdíleli arénu. Mrštnost jejich pohybů s nadšením vychutnávaly urozené Římanky, jejichž žádostivost, zatím jen lehce podnícená, si přijde na své především odpoledne, až před jejich chtivými zraky budou poměřovat své síly urostlí gladiátoři.

Z moře okrového písku vystupovala jako bizarní ostrovy nehybná těla ubitých slonů a nosorožců. Gazely a antilopy dávno doplately na svou zranitelnost a jejich mršiny vláčeli po zvolna utichající aréně přeživší psi. Porůznu leželi bez hnutí lvi a levharti a jejich skvostné kožešiny mokvaly z ran zasazených mečem, kopím nebo šípem.

Venatio však ještě nekončilo, publikum si žádalo přidavky a mělo je dostat. Padací dveře v podiu začaly chrlit další přiděl kočkovitých šelem, býků, medvědů, slonů a bezbranných antilop. V jednu chvíli do arény neochotně vkráčelo pět lvů, kteří okamžitě ulehli do písku a odmítli bojovat, za což je diváci odměnili pohrdavým smíchem. Za pootevřenými padacími dveřmi byly patrné obrysy dalších nerozhodných šelem, které nehodlaly vyjít na světlo. Situace zbylé venatores zmátla, přesto malátné lvy s jistou nechutí pozabíjeli a šelmy skryté v tmavém kotci usmrtili střelbou z luku. Z rozkuráženého davu se ozývalo posměšné vtipkování.

Mezitím si jednoho ze zápasníků vyhlédl rozlícený tygr a rychlými skoky k němu vyrazil. Venator vyzbrojený lukem již vystřelil všechny šípy, takže se ocitl v nezáviděníhodném postavení. Horečně se rozhlédl. Několik kroků od něj se tyčila cochlea před malou chvílí rozkmitaná jiným lovcem, takže se dosud ze setrvačnosti otáčela. Muž patrně ucítil tygrův smrdutý dech, proto vyrazil vstříc jedině záchraně, která se mu v tu chvíli nabízela. Sotva ke cochleee doběhl, samou horlivostí zakopl a zabořil se obličejem do písku. Za chrčivého prskání a vyplivování zoufale a z posledních sil dřevěnou pomůcku prudce roztočil.

Tygr se zarazil, podrážděně zamrskal ocasem a v tlamě se mu zaleskly sliny. Lidská kořist se vytratila z jeho zorného úhlu, místo ní měl před sebou divnou rotující věc. Mohla být nebezpečná? Nebo by se naopak dala sežrat? Mocný predátor nejistě pobíhal před cochleou, nedůvěřivě si ji měřil a nevěnoval pozornost vrcholícím jatškám za svými zády. Neviděl, že jiný venator zocelený loveckými úspěchy a ozbrojený venabulem svíraným v obou rukou se proti němu s hrozivým bojovým pokřikem rozeběhl. Tygr se otočil po zvuku a rozevřel tlamu. Nejprve jediným máchnutím tlapy přerazil venabulum jako párátko a potom vyrazil do útoku. Zápasník už nestačil zastavit a vběhl tygroví přímo do rány, mocné čelisti se sevřely kolem jeho hlavy a proměnily ho v jediném okamžiku v kus krvavého hadru.

První zápasník skrytý za roztočenou cochleou přihlížel druhově smrti s očima rozšířenými hrůzou a s nahlas tlukoucím srdcem. Když se tygr zbavil nečekaného nepřítele, znovu upnul pozornost k podivné otáčivé věci. Cítil blízkost další lidské kořisti a začal dřevěný stroj ladným krokem a ve velkém oblouku obcházet. K muži doléhalo z prvních řad vzrušené dohadování; v publiku převládá názor, že nebohý venator ztratil odvalu a dal se opanovat strachem. V podobných soudech se římský lid mýlil jen vzácně: pach strachu mu byl důvěrně známý z mnoha veřejných poprav, jimž přihlížel v této aréně. Váhavé pohyby, rozechvělé ruce stírající z čela štiplavý pot, rozšířené zorničky a zoufalý výraz křečovitě stažených rysů, všechny tyto příznaky publiku neomylně prozrazovaly lovcovy niterné pocity a přiváděly ho do varu. Z davu padaly na mužovu hlavu nadávky a pohrdlivé urážky, byl nazýván zbabělcem a ubohým psem, který se umí rvát jen nad zbytky rozsápané gazely.

Jakkoli zápasníka pohled na obrovského pruhovaného démona znehybňoval, pobízení publika dokázalo své. Šelma se zastavila a jejich oči se na okamžik setkaly. Okolní vřava jako by se vzdálila, přehlušovaly ji splašené údery zápasníkovy srdce a horečné pulsování krve ve spáncích. Napětí chvíle se podobalo těživě luku, člověk a tygr stáli proti sobě jako dva poslední představitelé zmasakrovaných armád. Venator si s podivem uvědomil zvláštní krásu tygřích očí, v nichž se zračila divokost a nespoutanost šelmy. Lesklé zřítelnice připomínaly opaleskující drahokamy z patricijských hrobek a zrcadlily nekonečnost smrti.

V překrásném ránu prvního dne her se nad arénou vznášela smrt jako neviditelný opar. Zápasník sklopil oči a do jeho vědomí opět proniklo provolávání publika, Z mozku mu vyšlehla jasná myšlenka: nastal můj poslední okamžik.

Mužův pohled upřený do písku upoutal nenápadný záblesk. Stočil hlavu doleva a spatřil čepel krátkého meče pod tenkou vrstvou písku. Jeho majitel byl bůhvíkdě, snad na druhém konci arény, snad mnohem dál, mimo všechno její utrpení. Lovci se vrátil pud sebezáchovy, přiměl ztuhlé svalstvo, aby se pružně napjalo a chopil se poslední příležitosti, jak dočasně zvítězit nad smrtí.

Skočil po meči. Ve stejném okamžiku se dal do pohybu také tygr, vymrštil se proti nepříteli jako živé kopí. Venator zabořil ruku do písku, nahmatal jílec opuštěné zbraně, pozdvihl ji a nakrčil se. Spokojený lid pochvalně zamručel, líbilo se mu, že zápasník znovu našel odvahu a nezemře v hanbě.

Velké zvíře plavně prolétlo vzduchem a vši vahou dopadlo na kořist. I kdyby snad tygr na poslední chvíli zahlédl napřažený meč, stejně by nedokázal změnit směr. Dokázal jen o pouhou setinu vteřiny dřív, než se mu ostří meče zabodlo hluboko do těla, těžkou tlapou zvrátit lovcovu hlavu dozadu a zlomit mu vaz. Venator na místě zemřel, odměněn jednou z nejrychlejších smrtí celého dopoledne. Meč nejspíš pronikl k tygrovu srdci, šelma hlasitě zařvala a její mohutné tělo znehybnělo vedle lovce, který svou statečností přelstil ukrutnost smrti v aréně.

Blížilo se poledne a štvanice se chýlila ke konci. Venatores neměli toho dne štěstí: více než obvykle jich dnes našlo v amfiteátru krutou smrt. Ti, jimž se podařilo přežít, milosrdně dobili zbylá zvířata, mezi nimi pár raněných lvů a žalostně naříkajícího slona, který se marně snažil zbavit se kopí vraženého do oka.

Teprve teď směli lovci za všeobecného provolávání slávy opustit kolbiště. Hned nato vběhli do arény otroci pověřeni odvezením mrtvol (lidských i zvířecích) a uhrabáním písku prosáklého krví. Když byli hotovi, působila aréna nedotčeně, jako by se tu vůbec nic neseběhlo. Horkem zmožené a žíznavé Římany zatím osvěžila sprška parfémované vody tryskající z rafinovaně propojené soustavy trubek skrytých pod hledištěm. V publiku to hučelo, římsští občané hlasitě hodnotili podívanou, již byli svědky. Očekávala je další vzrušující úmrtí, další ukrutná podívaná a další potoky krve.

Polední popravy

Venatio skončilo, neskončila však přehlídka divé zvěře: krvelačné šelmy měly toho dne vystoupit v aréně ještě jako vykonavatelé lidské spravedlnosti. Scéna se chystala pro otroky a zločince odsouzené ad bestias. Nebyl to však zdaleka jediný způsob veřejné popravy, krutost v aréně nabývala mnoha různorodých forem.

V tu chvíli někteří diváci dali přednost vydatnému obědu a opouštěli hlediště. Mnozí, většinou plebejové, naopak zůstávali usazení na bezplatných sedadlech, kvůli nimž od včerejší půlnoci stáli v nekonečné frontě, nocovali pod širým nebem a snažili se nehluchet. Kdyby totiž vyplašili koně v císařských stájích, Commodus by je dal vypráskat. Teď se svých těžce nabytých míst houževnatě drželi; pokud by je na dobu oběda opustili, nepochybně by je před odpoledními zápasy našli obsazená. Hlediště tedy zůstávalo zaplněno diváky, kterým bylo třeba do zahájení gladiátorských klání nabídnout uspokojivou podívanou.

Krvelačná lůza dobře věděla, že v podzemí amfiteátru už na svůj hrůzný osud čekají odsouzenec. Přivezly je těžké povozy, které se od časného rána pod dozorem ozbrojených stráží nemotorně prodíraly římskými ulicemi jako dlouhý pohřební průvod. Odsouzeným na smrt scházela pohotovost a odvaha otroka Attala, který opustil vezdejší svět bolestivým, ale rychlým způsobem, aby se vyhnul zvířecímu utrpení v aréně. V čele chmurného konvoje byli na povozech vezení v okovech svobodní muži odsouzení k smrti za těžké zločiny, jako byla vražda, travičství nebo ozbrojená loupež. Následovaly vozy s osobami nižšího postavení, s vojenskými zběhy, propuštěnci a s otroky. Rozsudek byl nad nimi vynesena už v domovských provinciích a z celého impéria je svázeli do Říma jenom proto, aby zde byli v písku amfiteátru ve strašlivých mukách zbaveni života před očima diváků, pro něž jejich poslední okamžiky představovaly vítané zpestření dne oddělující dopolední venatio a odpolední munus.

Předtím se ještě publikum pobavilo krátkou fraškou sehranou paegniarii, slabomyslnými ubožáky, jejichž těla chránily bandáže z rezného plátna a kteří se místo skutečných zbraní oháněli dřevěnými tyčemi, dýtkami a štíty. Jejich zápas měl pouze krotce pobavit a podle toho vypadal, idioti vrávali arénou, navzájem do sebe tloukli holemi a švihali se biči v předstírané řeži. Podobná představení většinou neprovázela ani smrtelná, ani jiná těžká zranění.

Snad právě proto nesměla humorná mezihra trvat příliš dlouho. Diváci netrpělivě očekávali další příděl krve, odchod paegniariů provázel jen vlažný potlesk a zanedlouho se v aréně ocitli první odsouzenec. V podzemních kobkách amfiteátru jich na své poslední vystoupení čekaly celé tucty, ale pro začátek se objevili na scéně pouze dva muži, takzvaní noxii ad gladium lidí daní Římu, ti, kteří směli zemřít ostřím meče. Patřili ke svobodným občanům, kteří se dali na zločineckou dráhu z nouze či z nerozumu, a s přihlédnutím ke svému stavu směli sejít ze světa ušlechtilou zbraní.

Dvojice prvních odsouzenců stála proti sobě čelem. Ani jeden z nich neprošel gladiátorským výcvikem, ani jednoho nechránila zbroj a jen jeden třímal v ruce dýku. Zdálo se víc než jisté, že ozbrojený muž svého soka zabije. Nepochybovali o tom ani sami odsouzení, proto se neozbrojený zločinec hnáný pudem sebezáchovy rozhodl pro rychlý útěk. Prchal vyhrátým pískem arény před svým protivníkem a z obecnstva provázely jeho úprk nesouhlasné, pohrdavé výkřiky.

Téměř současně se do arény vřítli sluhové, nesmlouvavě odsouzeného obklopili a dýtkami a rozžhaveným značkovacím železem ho nutili k boji. Zvuk praskajících dýtek a pach sežehnutého masa nespokojené diváky uchlácholil. Neozbrojený muž si tiskl popálenou paži k tělu, záda mu křížovaly krvavé šrámy a bez vůle se obrátil vstříc svému soupeři. Bitva rychle skončila, muž s dýkou vnořil zbraň do protivníkových prsou a rozpoltil mu hrudní kost, nebožák padl bez hlesu k zemi. Jeho tělo zřizenci odvěkli pomocí dlouhé tyče ukončené hákem, který zrůzněné tělo dodatečně zohavil.

Do arény byl vehnán další odsouzenec. Vítěz předchozího klání mu musel předat zbraň, takže teď on se stal bezbrannou lovnou zvěří. Netrvalo dlouho a ležel naznak v písku, z rány na hrdle mu crčela krev. Celý postup se mnohokrát opakoval, vítězi se vzdávali zbraně ve prospěch příchozích a následoval nerovný a rychlý souboj. Tentokrát však zaváhal ten, který měl útočit. Snad svého soupeře znal, snad se mu přičilo vzít život jinému člověku, možná se zoufale pokoušel o pár prchavých okamžiků prodloužit svou bídnou existenci - vítězství mu nemělo přinést nic než neodvratnou zkázu.

Ať tomu bylo jakkoli, muž v aréně odmítal zasadit rozhodující úder. Lůza podobně zoufalou taktiku důvěrně znala, proto se nespokojený dav dal znovu do pohrdavého vytí a zahrnul váhavce záplavou jedovatých nadávek. Sluhové

drásali jeho záda dűtkami a poháněli ho rozžhaveným železem. V odsouzenecově tváři se leskly slzy strachu, bolesti a utrpení, když konečně vykonal, co se po něm žádalo, a zprudka zaútočil na svého protivníka. Nebylo v tom nic ze zručnosti cvičených zápasníků, jen zoufalá divokost vyvolaná nutností rychle zabít, než bude sám zabít.

Nůž se zabodl do protivníkova břicha a dav s nadšením aplaudoval, neboť z otevřené rány vyhrězly vnitřnosti. Umírající přepadl na kolena a zahleděl se na svého vraha zděšeného spáchaným činem, který bude zakrátko vykonán i na něm. Pokusil se o úsměv, vždyť pro něj nastává konec utrpení, hrůza a bolest provždy pomínou, čeká ho jenom věčný mír. Muž zavrával a mrtev padl do kaluže vlastní krve.

Exekuce se nějakou dobu nesla ve stejném duchu až do posledního zločince. Jelikož neměl komu předat dýku, vztyčil se za ním jeden z confectorů, kteří při štvanci dobíjeli raněná zvířata, a zezadu mu protal hrdlo. Skončil první bod veřejných poprav.

Následovaly popravy zločinců, jejichž nízké postavení vylučovalo důstojný způsob smrti. Do arény je přiváděli jednoho po druhém. Nejprve přišel na řadu otrok, který podřizl svého spícího pána. Pro polední představení jej přivázali k dřevěnému kůlu na nízkém voze a dva sluhové jej dovlekli doprostřed arény. Otrok, až na bederní roušku úplně nahý, se nejistě rozhlížel, rozšířené zorničky sálaly děsem, do uší ho bodaly nadávky a pohrdavé výkřiky obecnosti. Pohledem zabloudil k padacím dveřím v podiu a diváci jízlivě zaznamenali, že správně hádá, odkud přijde smrt.

Odpověď na sebe nedala dlouho čekat. Padací mříž po odsouzenecově pravici se zvedla a do arény líně vkrácel lev. Když zaznamenal běsnící dav, jeho oči na chvíli připomínaly zločincův vystrašený pohled. Sluhové se rychle uklidili do bezpečné vzdálenosti, provinilec zůstal sám vydán napospas neodvratné zhoubě, která na sebe vzala podobu ušlechtilé šelmy. Zvíře postupovalo vpřed pomalou, nejistou chůzí a zřizenci oděni jen do prostých tunik zřejmě zvažovali, zda by je neměli bičem popohnat k útoku.

Šelma se však pomalu ale jistě blížila k cíli. Těžko si představit, na co myslí odsouzenec tváří v tvář smrti přetvářeně do nepřemožitelného zvířete. Živočišný strach jej možná ovládl natolik, že ani myslet nedokázal. Snad některý z filozofů v opuštěných ulicích Říma by dovedl pochopit stav jeho mysli, diváky ale zajímalo jediné: trest a spravedlivá odplata za spáchané zločiny, ať stihne tohoto člověka, nic víc, nic méně.

Když se lev přiblížil k vozu na třicet kroků, zařval a zprudka vyrazil vpřed. Skočil po připoutané kořisti a vahou svalnatého těla ji i s kůlem strhl pod sebe. K tomu, aby byl odsouzenec namísto mrtev, to bohužel nestačilo. Oba se zřítili na vozík, který se nárazem roztržil na stovky špičatých úlomků bolestivě se zabodávajících do mužových zad. Lev rozevřel obrovskou mordu, trhnul hlavou ze strany na stranu a jeho plavá hřívka zavířila vzduchem. V těle oběti zely hluboké tržné rány, krvavé maso připomínalo rozpuklé rudé květy, jejichž okvětimí bledě prosvítají obnažené šlachy.

Zatímco jedni sluhové nahnali lva švazky zapálené slámy a bičí zpět k podiu, jiní zručně odklidili zbytky rozsápaného trestance a římský lid se chystal na další podívanou.

Oči diváků se svorně upřely k posuvným dveřím v aréně, které odhalily tmavý, hrozivý otvor propadla podobný propasti černé beznaděje. Těžká soustava řetězů a kladek s řinčením táhla na světlo plošinu, na které se tyčil dřevěný rám sbitý ze dvou svislých a dvou příčných trámů. Z příčného trámu visel hlavou dolů muž, až na špinavou bederní roušku zcela nahý. Hrubé provazy se mu zařezávaly do kotníků, takže mu po stehnech klouzaly pramínky krve, a čím zoufaleji se snažil nohy osvobodit, tím ošklivější zranění si působil. Napjaté svaly paží pevně svázaných za zády se v sálajícím poledním slunci leskly potem a špinou. Uniknout bylo zhola nemožné, přesto bojoval s provazy v puďu sebezáchovy, který přehlušil každou soudnou myšlenku. Čekal ho trest za loupežnické řádění na římském venkově. Svého času přivodil bolest a utrpení jiným, dnes se mu jeho činy vrátí i s úroky.

Divoce sebou zamrskal ve snaze prohlédnout skrze pramínky potu, které se mu draly do očí, a horečně pošukával hlavou. Z polohy, v níž byl zavěšen, mu amfiteátr s nekonečnými řadami dychtivých tváří hlasitě volajících po krvi mohl připomínat podsvětí a obrovská plachta, která stínila modré nebe, se na něj šklebila jako ústa samotné smrti. Když očima zabloudil k vratům v podiu, modlil se, aby se stal zázrak, provazy povolily a on se vznesl do jasně modrého kruhu nad sebou vstříc věčné svobodě...

Lůza se dala do zběsilého vytí. Lupič pochopil, že jeho poslední chvíle se přiblížily a že to mají být nejdelší chvíle jeho života. Bojoval s instinktivním nutkáním pevně zavřít oči před hrůzou, která už byla na dosah.

Přišla ze tří směrů náraz: pozvedly se troje padací mříže a v nich se jako ztělesnění temnot objevili tři černí panterí. Svou kořist zaznamenali okamžitě, a protože je zřizenci drželi několik dní o hladu, bez zaváhání se na spoutanou oběť vrhli. Čelisti prvního pantera se sevřely kolem lupičovy levé paže a vyrvaly ji z kloubu s lehkostí, s jakou labužník oddělí stehýnko z propečeného kuřete. Zvíře se pokusilo uklidit s úlovkem do ústraní, ruka však byla provazem připoutaná k pravačce. Šelma vztekla pohodila hlavou, napjala svaly předních nohou a vši silou trhla. Zločinec se tím škubnutím pootočil v bocích, pravice se oddělila v rameni, kosti zapraskaly. Vlhkým vzduchem amfiteátru se neslo jeho nelidské vytí provážené hlasitým jásotem publika, jeden hlas proti tisícíhlavému davu.

Ze dvou otevřených ran v zločincově trupu crčely potoky krve. Zbývající dva panterí chvíli zvažovali, zda se nemají s vítěznou šelmou o úlovek poprat, jistější však bylo vrhnout se na skučící zvíře zavěšené na dřevěném kříži.

Lupičův vriskot zazněl takovou silou, až mu selhaly hlasivky, takže se další nářek změnil v syčivý, sotva zřetelný zvuk, což zvířecí katy na vteřinu zmátlo. Potom mu jeden panter bez dalšího zdráhání rozsápal břicho, druhý se mu vrhl na hlavu. To, co z nešťastníka zbývalo, šelmy zakrátko hladově servalý z dřevěného kříže a pozřely.

Dav nadšeně aplaudoval, zřizenci nahnali syté pantery zpět do průchodů v podiu a dřevěnou mříž zakryl krví potřísněný písek arény.

Následující podívanou lůza chovala ve velké oblibě, neboť při ní měl odsouzený možnost prokázat jistou pohotovost a celé představení bylo o to peprnější, že je přese všechno završila trestancova strašlivá smrt.

Do arény byl dűtkami a značkovacím železem veňán další odsouzenec. Také tento muž se do arény dostal za svou

loupežnickou minulost. Stejně jako jeho předchůdce jej halila prostá bederní rouška, v rukou však třímal dlouhou dřevěnou tyč zakončeno u hákem. Stál vprostřed arény a horečně těkal pohledem od jedné padací dveří ke druhým a odhadoval, ze kterých vyrazí smrt. Pořadatelé jej dlouho nenapínali, V portále přímo pod císařskou lóží probleskly obrysy dvou mohutných tmavých těl, ozýval se odtud zuřivý řev a zlostné odfrkování. Odsouzenec zpočátku rozeznal jen změt končetin a dvojici temných trupů, potom se mříž s rachocením zvedla a vpustila do arény dva obry.

Býk a medvěd k sobě byli připoutáni deset stop dlouhým řetězem. Zuřivě do sebe naráželi, marné pokusy uniknout jeden druhému zvyšovaly jejich nepřítelství. Těžký řetěz odmítal povolit a zbavit je děsivého protivníka. Zločincovým úkolem bylo dosáhnout tyčí ke kovovému obojku nebezpečných tvorů a uvolnit řetěz, který je spojoval.

V nejhlubším zoufalství a za nevybíravého povzbuzování davu se odvážil k nesourodé dvojici přiblížit. Propletenec dvou zvířecích svalnatých těl mu to nijak neusnadňoval, pokud si nepřál, aby ho nepřítelství zvířata namísto nesprovidila ze světa. Rozechvělý ubožák se k běsnícímu páru zkusmo přibližoval a vzápětí zase couval dál od něj. Býk a medvěd byli zcela zaujati svým titánským soubojem a pro tu chvíli jej zcela přehlíželi.

Nemohlo to trvat věčně a publikum se přechodně spokojilo sledováním bitvy obrovských tvorů, příležitostnými nadávkami pobízelo váhavého odsouzence k činu a čekalo, až se zvířata zklidní. Pak bude mít zločinec příležitost přiblížit se k bestiím o pár kroků blíž, na dosah tyče opatřené hákem...

Zakrátko skutečně marný boj zvířecí protivníky unavil, napínané svaly ochably, ukrutnost jejich souboje polevila, vzdálili se od sebe na délku řetězu a spokojili se s výměnou vzteklych, nenávislných pohledů. Odsouzenec rychle vyrazil směrem k medvědovi, který se mu zdál méně nebezpečný než býk. Dosáhl holí ke kovovému kroužku na medvědově širokém obojku, zvíře však po opovážlivci seklo mohutnou přední tlapou. Odsouzenec se taktak podařilo uskočit do bezpečí, k velké nelibosti diváků, kteří mu z hlediště hlasitě spílali do zbabělci.

Medvědův prudký pohyb býka opět rozdráždil, proto proti němu vyrazil ze všech sil. Zvířata se do sebe zaklesla, jejich zmitající se končetiny předváděly urputný tanec a zvedaly mraky písku, mordy se zpěnlivě šíleným vztekem. Urputnost souboje je přenesla na druhou stranu arény, osamělá postava odsouzeného zločince uhýbala před jejich divokým běsněním. Znovu a znovu se bezvysledně pokoušel uvolnit hákem řetěz, který k sobě zvířata poutal; jedinou alternativou strašné smrti byla smrt způsobená dťkami a rozžhaveným železem.

Po tvářích se mu řinuly slzy bezmoci a beznaděje, razily si cestičku vrstvami potu, smíšeného s krví a slinami běsnících zvířat. Po jisté době odsouzenec odevzdaně padl do prachu. Nespokojení diváci se nemínili s tak okázalým nedostatkem odhodlání smířit a hněvivě hrozili z tribun nataženými rukama zaťatými v pěst. Zřizenci neztráceli čas, dťky a rozpálené železo ubožáka přiměly raději pokračovat v boji,

Záda měl rozrytá krvavými šrámy, levou paži zčernalou zásahem rozžhaveného kovu, přesto se vyškřábal na nohy a s vypětím sil zamířil hák na býkův obojek. Přihlízející lůza to považovala za šťastný tah. Odsouzenec se zoufale plazil pískem vpřed, konečně se mu podařilo nabrat kroužek v býkové obojku, řetěz odpadl stranou a zlostně odfrkující tvor byl volný.

Z publika se ozval zlověstný jásot, zločinec doslova ochrnutý živočišnou hrůzou sledoval, jak se obrovská zvířata odpoutávají od sebe. Dobře věděl, co bude následovat. Zřizenci se bleskově uklidili z dosahu a pozornost rozružených obrů se soustředila na titěrnou bytost, která se tak rušivě pohybovala arénou a opovážlivě do nich strkala hákem. Zvířata ve vzájemném boji utržila vážná zranění, nebyla však tak těžká, aby jim bránila v útoku na vyděšenou oběť.

Medvěd nejprve usedl do horkého písku, aby popadl dech, býk se však okamžitě rozeběhl, nabral odsouzeného na rohy a mřtil jím do vzduchu. Když zločinec dopadl na záda, bylo slyšet praskající žebra a lapání po dechu, krev z prorvaných plic se mu nahrnula do úst a jeho duše opouštěla tělo.

Zatímco býk se chystal k novému útoku, medvěd se vzchopil. Pustil se do bezbranné bytosti v písku zuby i drápy a sápal ji na cucky, potrháná krvavá tkáň létala vzduchem. Býk zaútočil a zápolení obou raněných zvířat pokračovalo mezi změtí z odsouzenecovy potrháné kůže, masa a kostí. Nakonec se zvířata vyčerpala natolik, že nastal čas na ránu z milosti.

K potěšení publika, jež se neostýchalo dávat touhu po krvi hlasitě najevo, další poprava následovala hned vzápětí. Za radostných výkřiků a nadšeného potlesku se do arény vřítel další býk, k jehož hřbetu byla připoutána cizoložná žena zahalená bederní rouškou a s rukama svázanými za zády.

Ženiny srdceryvné stony vyvolané prudkou bolestí působenou otřesy býčího těla odměnilo publikum pohrdavým smíchem. Jednu chvíli sebou zvíře prudce cuklo ve snaze shodit obtížné břemeno a nenadálý pohyb smýkl ženou vpřed, takže vrazila hlavou do svalnatého býčího hřbetu. Z rozpolceného nosu se jí vyhnula krev, krvácela i ústa s vyraženými zuby a hlava jí bezvládně klesla mezi ramena.

Býk, jehož zuřivost každým okamžikem rostla, zběsilou rychlostí křižoval arénu, vyskakoval a divoce kolem sebe kopal. Zkrvavené tělo zmitané ze strany na stranu přestalo vydávat jakékoli zvuky, žena měla nejspíš vyražený dech.

Dav zavyl divoškou radostí, kdykoli se po její zrůzněné tváři rozlily další potoky krve a zalévaly šíji rozvášněného býka. Tanec smrti pokračoval ještě několik dlouhých minut, pak se jedno z kožených pout, jimiž byla cizoložnice k býkovi připoutána, sesmeklo a nešťastnice přepadla na stranu. K osvobození to nestačilo, zbývající pouta držela pevně.

Býk pokračoval ve zdivočelém tanci a rozlámané údy nebohé ženy bezvládně vlály vzduchem, hlava narážela do písku a klouzala tu pod zadní, tu pod přední kopyta. Neviditelná zátěž činila býka ještě nepřítelštějším. Potom ho napadlo zastavit se a couvnout. Polomrtvá žena mu při zpětném pohybu přepadla přes hlavu a rozprostřela se v prachu přímo před jeho očima. Její tělo mokvalo krví a pokrývaly je fialové podlitiny, vykloubené ruce a nohy visely v bizarních, nepřírozených úhlech. Býk zuřivě zasápal, sklonil hlavu a za radostného povzbuzování publika její tělo doslova rozcupoval svými rohy.

Zanedlouho mohli zřizenci arénu opět vyklidit a přichystat k uvedení poslední veřejné popravy onoho pestrého poledne. Jakmile občanstvo zahlédlo, co se chystá tentokrát, propuklo v hlasitý jásot. Propadla v aréně se zvolna otevřela a před zraky diváků se z nich pomalu zvedaly čtyři plošiny.

Uprostřed každé plošiny se tyčil dřevěný kříž s připoutaným odsouzcencem. Tentokrát šlo o žháře, kteří své hanebné činy spáchali v jižním Brundisiu, v Capui nebo v severní Aquileii. Byli zahaleni černou řízou, která se na slunci leskla; nebyla to obyčejná tunika, nýbrž tunica molesta z tkaniny napuštěné pryskyřicí. Vzhledem ke spáchaným zločinům čekalo žháře upálení zaživa, ortel zněl ad flammās.

Jakmile zločinci zahlédli čtyři blízcí se confectores s hořícími loučemi, spustili zoufalý křik, usedavě naříkali a žadonili o smilování. Diváci jim odpovídali hlasitým ostouzením. Muži obrátili tváře zkřivené děsem k císaři, Commodus se však jen usmál, laskavě jim pokynul rukou a dál pohodlně trůnil ve své lóži.

Dva zločinci ztratili vládu nad střevy. Sotva si této okolnosti Commodus povšiml, se shovívavým úsměvem na rtech se natočil k nejbližším divákům, jako by s nimi sdílel vtipnou scénku při nevinném divadelním představení.

Pro odsouzence nadešel čas smrti. Pochodně se dotkly látky napuštěné pryskyřicí a vzápětí se už muži ocitli v jednom plameni. Za vzrušeného a pobaveného přihlížení diváků se těla odsouzených v náporu nelidské trýzně nepřírozně zmítala, žalostný křik a úpění nabíraly na síle, nad arénou se vznášely čtyři sloupy zčernalého dýmu. Záhy sálající žár rozpálil lebky obětí, tlak smrtícího plynu otevřel jejich vydutá břicha a plameny vše milosrdně likvidovaly. Hlediště naplnil odpudivý zápach spáleniny, zoufalé výkřiky dávno ustaly, k dychtivým uším plebejců doléhalo už jen praskání stravujících plamenů.

Odpolední souboje

Štvanice i veřejné popravy sice patřily k oblíbeným kratochvilím, pro většinu diváků však vyvrcholení celého dne představovaly gladiátorské zápasy. Zatímco skupina otroků odklízela z arény ohořelé trosky, římský lid s nestoudným zanícením vzrušeně diskutovalo nadcházející podívané.

Munus byl zahájen přehlídkou nazývanou pompa. Hlavním portálem při delší ose amfiteátru do arény nastoupili všichni gladiátoři, kteří měli toho odpoledne bojovat, odění do nádherných pestrobarevných úborů. Průvod připomínal původní posláni her, poctu významným zesnulým, procesí provázely nepřetržité ovace a výkřiky davu určené oblíbeným zápasníkům. Když gladiátoři kráčeli po celém obvodu arény, z císařské lóže sledoval bez mrknutí oka jejich slavnostní pochod císař Commodus.

Po čestném kole následovaly dva další důležité úkony. Nejprve bylo přistoupeno k tažení losů. V libellu numerariu, programu, který většina občanů třímala v rukou, sice stála jména vystupujících gladiátorů, avšak kdo s kým bude bojovat a v jakém pořadí měl určit teprve los. Jména gladiátorů byla označena pouze symbolem, který prozrazoval, jak si zápasník vedl v minulosti. Symbol V (victor) označoval vítěze, podle symbolu M (missus) diváci poznali, že gladiátor sice prohrál, ale vedl si statečně a dostal milost. Řada symbolů u některých jmen byla zakončena řeckým písmenem théta (?), jež označovalo bojovníka, který přišel o život.

Losování proběhlo pod Commodovým ostrážitým dohledem. Bylo s definitivní platností stanoveno, kteří gladiátoři budou toho odpoledne proti sobě postaveni s přihlédnutím k rozdílné úrovni jejich zkušenosti a zručnosti. Kdyby proti protřelému veteránovi s dvaceti vítěznými symboly za jménem stanul úplný nováček, následné klání by patrně nepřineslo mnoho napínavých okamžiků a pro zkušeného zápasníka by byl takový souboj nedůstojným ponížením. V Pompejích kdysi nějaký vtipálek pomaloval zeď ironickou variací na dané téma: scéna zachycovala dvojici gladiátorů, retiaria jménem Antigonus pyšníciho se dvěma tisíci sto dvanácti vítězstvími, a jeho soupeře Superba, který se mohl pochlubit jen jediným vítězstvím.

Nyní tedy bylo určeno, kdo s kým bude bojovat, a nastal čas na probatio armorum neboli prohlídku zbraní. Tentokrát se inspekce zhostil sám Commodus. Pečlivě zkoumal každý meč, trojzubec i šíp, zda jsou dostatečně ostré a spolehlivé. Diváky jeho zdoluhavé počínání kupodivu v nejmenším nenudilo, lidé dovedli ocenit, když gladiátoři bojovali nejlepšími zbraněmi a výsledek soubojů závisel jedině na jejich schopnostech.

Ostatně, zatímco se probatio armorum zvolna chýlilo ke konci, gladiátoři v aréně prováděli před očima diváků různé zahřívací cviky a uvolňovali napjaté svalstvo. Současně tak vyplňovali čas do zahájení zápasů a poskytovali davu předeheru k další podívané. Vyhazovali do vzduchu štíty a zase je chytali, ladnými oblouky metali oštěpy a kopí nebo si cvičnými meči pilovali bojovou techniku. Někdy se ke gladiátorskému předvedení v aréně přidal zanícený amatér, což vyvolávalo potlesk shovívavějších diváků a posměšné hučení ostatních.

Jakmile byl císař s prohlídkou zbraní hotov a shledal vražedné nástroje nezávadnými, cvičné atrapy byly nahrazeny opravdovými meči a kopími, amatéři spěšně opustili kolbiště a burácení trumpet ohlásilo začátek prvního souboje.

Do arény vkročila dvojice gladiátorů zdravená radostným provoláváním diváků, hlasitějším a vytrvalejším, než bylo vše, co toho dne z tribun zaznělo. Příchod muzikantů naopak proběhl takřka bez povšimnutí. Přinesli si tubu, orgatuma lituus a usedli na určené místo poblíž podia, aby se postarali o náležitý hudební doprovod k dramátům, jež měla toho odpoledne v aréně proběhnout.

První z mužů byl retiarius. Kromě sítě, která mu dala jméno a sloužila k zachycení a zneškodnění protivníka, bojoval trojzubcem. Nechránila ho žádná zbroj, zato mu volná tunika umožňovala rychlý a mrštný pohyb. Potyčkám zblízka se raději vyhýbal, mezi sítí ať a jeho sokem většinou čněl pozvednutý trojzubec. Pro svou zranitelnost směl někdy bojovat z plošiny dostupné po příkrém dřevěném můstku. Tím sice získal výškovou převahu, ovšem vzdával se své nejdůležitější zbraně: pohyblivosti. Toho odpoledne vyvýšená plošina ke slovu přijít neměla.

Retiariovým protivníkem se stal secutor, typ gladiátora do Augustových časů známý spíše jako Samnita. Secutor neboli stíhač se kryl obdélným štítem, na hlavě měl nasazenu helmu s průzory, k lýtkům si pomoci řemínků přivázal kožené chrániče a podobná výstroj obemýkala paži třímající meč. Byl to svalnatý muž masivní tělesné stavby, který se dokázal ohánět štítem a mečem, jako by nic nevážily. To, že se v gladiátorské škole učil zacházet s mnohem těžšími

zbraněmi, výrazně přispělo k zvýšení jeho vytrvalosti.

Kdo neznal zákonitosti gladiátorských zápasů, musel takové rozložení sil považovat za nerovnoměrné; elegantní, lehce ozbrojený retiarius proti nemotornému, zato obrovskému secutorovi. Stáli diváci podobný souboj viděli nesčetněkrát a dobře věděli, že není předem vyhraných bitev. A tak se po celém hledišti, zatímco soupeři zaujímalí pozice, uzavíraly sázky, zdaleka ne všechny ve stíhačův prospěch.

Klání zahájil retiarius. Zamával nad hlavou sítí a nechal ji klouzat vzduchem směrem k secutorovi. Těžkooděncem tento krok předvídal a duchapřítomně se kryl štítem dřív, než vůbec sítí retiariovi vyklouzla z ruky. Přidržel jej lehce zešíkmený na úrovni hlavy a sám se přikrčil tak, aby představoval co nejnesnadnější cíl. Sítí připomínající chapadla medúzy sklouzla po stíhačově štítu a neslyšně dopadla do písku daleko od obou zápasníků.

Hudba z orchestřiště nabrala na tempu, to když retiarius střelhitě vyrazil od těžkooděného secutora. Návštěvník z dalekých krajů, který na gladiátorské hry toho dne zavítal poprvé, by opět očekával, že diváci prchajícího zahrnou pohrdavým křikem a nadávkami. Nestalo se, sítí ať za souhlasného mručení davu používal jeden z povolených obranných prostředků, kterým byla v jeho případě rychlost. Někteří diváci dokonce pochvalně pokyvovali a tleskali, zatímco muž prchající horkým pískem zjevně přemýšlel, jak se bez úhony a co nejrychleji dostat k sítí odhozené secutorem.

Pozice retiaria nebyla záviděníhodná. Secutor se nezdržoval jeho pronásledováním, prostě se vydal k sítí s jasným záměrem počkat si tam na svého soupeře. Čekání však nesmělo trvat dlouho, dav se totiž váhavou nečinností rychle nasytil. Dříve či později se sítí ať musel přiblížit.

Retiarius tedy oběma rukama pevně stiskl trojzubec a vykročil vstříc protivníkovi. Ve zpoceně tváři se mu zračilo nezlomné odhodlání. Secutorovy rysy sice skrývala hladká helma, nebylo však pochyb, že z nich číší stejná nesmiřitelnost.

Retiariův trojzubec se mihl vzduchem, zřejmě s cílem proniknout za sokův štít, ale secutoriův meč nezahálel a opsal krátký vražedný oblouk. Ve zlomku vteřiny sítí ať švihl trojzubcem doprava a zároveň stočil trup tak, aby unikl ráně mečem, učinil ovšem osudovou chybu, když neuskočil celým tělem, takže mu stíhačův meč zasadil ránu do levého stehna.

Při pronikání ostré čepele do svalů retiarius pocítil jen lehké trnutí, ale zkušenost mu velela poranění okamžitě prohlédnout a odhadnout následky. Rázem poklesl na duchu: rána nebyla dost hluboká na doživotní zmrazení, meč zajel do masa čistým řezem. Nepotrvá dlouho a ztráta krve přivodí gladiátorovi nebezpečnou zemdlenost. Když opět uskakoval z dosahu rozmáchnutého meče, uvědomoval si, že musí jednat co nejrychleji.

Secutor spokojený s dosavadním průběhem souboje se rozhodl pro vyčkávací taktiku. Doufal, že si retiarius pravidelným napřahováním trojzubce přivodí vážnou ztrátu krve, která ho zbaví sil. Diváci jeho úmysl bystře odhalili a začali jej často vat nadávkami. Muž má bojovat a neschovávat se zbaběle za štítem. Kde je tvá odvaha, pse, křičeli na mohutného gladiátora a celé hlediště skandovalo: "Bojuj!" a "Bij se!"

Secutor nemohl vzhledem k rozpoložení publika další krok oddalovat, a tak vyrazil vpřed se štítem napřaženým před sebe. Chtěl jím retiaria udeřit a zbavit rovnováhy. Střídavými výpady meče a štítu zvolna postupoval vpřed, zatímco jeho protivník v sebeobraně couval a oháněl se trojzubcem. Tímto způsobem překlenuli kratší osu arény.

Sympatie větší části davu se nachýlila na stranu sítí ať, secutor se hanebnými okolký připravilo nezanedbatelné množství příznivců. Série dalších výpadů a krytí konečně oba zápasníky dovedla až k mramorovému obložení podia. Retiarius se zadíval na poraněno u nohu, nepochybně si přitom přál, aby se zázračně zacelila. Místo toho však vytrvale krvácel, stehno i lýtko potřísnila zasychající krev. Kdykoli uhýbal protivníkovi meči nebo sám útočil, vnikal mu do rány slaný pot a působil mu palčivou bolest.

Z hlasitosti povzbudivých výkřiků retiarius usoudil, že se ocitl blízko podia. Zamířil doprava, aby měl větší prostor, a vyrazil. Natáhl se do výšky a naznačil útok shora. Zatímco si jeho protivník kryl hlavu, sítí ať se nakrčil a udělal neúspěšný výpad trojzubcem pod sokův štít. Tento manévř jej stál obrovskou energii, rána při prudkém pohybu vydatněji krvácela, nicméně neměl na vybranou. Ztráta krve se na něm začínala podepisovat a naděje na přežití spočívala jenom v secutorově porážce. Stíhač sice ztratil předchozí vyčkávací taktikou přízeň většiny diváků, ale poslední slovo bude mít císař Commodus. Retiarius ze všech sil znovu zaútočil.

Bitva nějakou dobu pokračovala ve stejném duchu. Sítí ať doufal, že secutora neustálé cvičení se štítem a mečem unaví a bude znovu nucen změnit způsob boje - zatím se z obou stran kryl před náporu trojzubce a marně se snažil postihnout správný okamžik pro čelný útok mečem.

Po chvíli se rychlý pohyb štítu nahoru a dolů skutečně zpomalil, dotírající trojzubec v retiariově mrštné ruce kolem něj proklouzl a tři ostré hroty se zasekly do secutorova levého ramene. Sítí ať si představil výraz bolesti na soupeřově tváři zakryté helmou a pokračoval ve svých výpadech. Při každém ochabujícím pohybu štítu si všiml proudu krve prýstícího z protivníkova ramene. Pokud teď dokáže důrazněji zaútočit, možná secutora skutečně porazí...

Retiariovým stehnem však pulsovala divoká bolest pronikající do morku kostí. Cítil, jak ho zvolna opouštějí síly, navíc si uvědomoval, že soupeře sice zle ranil do levého ramene, avšak ten ozbrojenou pravicí vládne nezmenšenou silou. Meč mohl během několika sekund získat nad trojzubcem vrch.

Retiarius přizpůsobil tomuto závěru své počínání. Mrštně uhnul dalšímu útoku, otočil se a dal se na útěk směrem k sítí, která bez povšimnutí ležela v protilehlé části arény. Secutorsi okamžitě uvědomil nebezpečí a pustil se do beznadějně těžkopádného pokusu, přičemž neprozřetelně odhodil těžký štít.

Retiariovy myšlenky se pohybovaly vpřed se stejnou horečností jako pádící nohy. Ovládl jej mocný pud sebezáchovy. Za zády cítil secutorovo supění násobené velkou kovovou helmicí. Neodvážil se ohlédnout, ze stehna mu crčela krev, z varovného potůčku se postupně stával mocný proud živený okolními žilkami, které při namáhavých pohybech popraskaly. Když se divoce vrhl po sítí, tunika skrz naskrz prosáklá krví a potom mu bezmála sklouzla z těla.

Obecenstvo nevydrželo napětí a jako jeden muž vzrušeně povstalo. Retiarius se totiž úspěšně zmocnil sítě, rozmáchl se a vrhl ji po dobíhajícím secutorovi. Stíhač napráhl ruce k obraně, ale moc si tím nepomohl, síť se mu obemkla kolem nohou a pasu, zavrával a skácel se k zemi. Padesát tisíc hrdel provázelo jeho pád vítězným ržáním a jekotem, zatímco síť ať, sám téměř polomrtvý, zvedl nad hlavu trojzubec a chystal se k poslednímu úderu na soupeřovo hrdlo.

V též okamžiku secutorvztyčil ukazovák levé paže. Žádal tak retiaria, diváky a především císaře o milost. Prosil o příležitost, aby směl opustit arénu živý a napravit svou zápasnickou reputaci v některém z příštích soubojů.

Retiariův trojzubec klesl do písku, gladiátor poodstoupil a čekal na ortel davu. Protivníkovo postavení nebylo příznivé. O náklonnost publika se připravil, když se vyhýbal přímému boji s raněným soupeřem, a verdikt zněl jednoznačně: dav si žádal jeho smrt. Síť ať tedy vzhlédl k císařské lóži. Commodus ho nevnímal, skelnýma očima si měřil poraženého gladiátora a konečně s krutým úsměskem vydal pokyn k jeho usmrcení.

Secutor mohl udělat jen jedinou věc, znovu si vydobýt tvář v tvář smrti čest, o níž se tak marnotratně připravil na počátku souboje, kdy to vypadalo, že jeho vítězství nestojí nic v cestě.

Pomalů uvolnil síť, jež mu poutala nohy, a poklekl na jedno koleno. Retiarius se chopil stíhačova meče a přistoupil těsně k němu. Nato secutor obemkl vítězovo stehno rukama, retiarius si levačkou přidržel jeho hlavu krytou helmicí a pravou rukou mu vrazil ostří přímo do hrdla. Stíhač zemřel hrdě, jak se na poraženého gladiátora sluší, nevzpíral se a nevydal ani hlásku.

Nato vešel do arény sluha přestrojený za Charona, přistoupil k mrtvému secutorovi a udeřil jej holí. Od té chvíle nebožtík propadl chmurnému podsvětímu světu. Charona vystřídal zřízenec v šatu boha Merkura, průvodce duší mrtvých. V ruce třímá berlu zvanou caduceus, v tomto případě značkovací železo rozžhavené doběla, kterým se těla zkusmo dotkl. Potom vběhl do arény sluhové s nosítky a odnesli mrtvého Libitininou branou do spoliaria, kde byli zabíjí gladiátoři zbavováni zbroje.

Vítěz namířil k císařské lóži pro odměnu. Commodus mu věnoval palmovou ratolest, tradiční symbol vítězství, a k tomu několik zlatých mincí. Poté retiarius za oslavného provolávání diváků vykonal čestné kolo podél arény a směl opustit bojiště. Na několik měsíců si od zápasů odpočine.

Ani příchod další dvojice gladiátorů nedokázal zažehnat Commodovu rozmrzelost. Ať dělal, co dělal, marně se snažil zaplašit tíseň zažehnutou troufalcem, který se na něho to dopoledne odvážil usmát. Všechny pozdější bitvy a souboje sledoval jen s mizivým zájmem. Nerozptýlili jej dimacheriové vládnoucí dvěma krátkými meči, ani těžkooděnci zvaní hoplomachové, ani essedariové, kteří bojovali z válečných vozů. Laqueariové se svými smrticemi lasy se bez úspěchu snažili zvednout imperátorovu náladu. Když murmillo jedinou ranou rozpoltil lebku svému soupeři, jímž byl shodou okolností retiarius, císař jen znuďeně zívá. Když sagittarius zručně ovládaným lukem složil Samitu, Commodus ztěžka vzdychl. Mnohem víc ho zřejmě zajímaly vlastní nehty.

Císař náhle pochopil, že se jeho rozpolezení nezlepší, dokud do arény nevstoupí osobně. Z císařské lóže bylo k bezprostřednímu prožitku cizí smrti, ke krvi a k divokým soubojům přece jen příliš daleko. Vzhledem k mizernému rozmaru císaři nezbyvalo než vlastní rukou pozabít pár gladiátorů a vychutnat si následné pochlebování lůzy. Jakmile Commodus dospěl k definitivnímu rozhodnutí, cítil se o poznání lépe, dokonce projevil jistý zájem o dění před sebou. Zkrátka povstal a opustil císařskou lóži.

Většina diváků okamžitě věděla, co to znamená. Zpráva se nesla od úst k ústům, záhy i Římané, jímž pro drama v aréně vývoj situace unikl, včas věděli, že se vládce chystá k veřejnému vystoupení. V podzemní části amfiteátru, v nepřehledném labyrintu kobek navzájem propojených chodbami, však zbývající gladiátoři poklesli na duchu. Muži vybraní pro souboj s císařem totiž nikdy nezápasili skutečnou zbraní, pouze dřevěným mečem zvaným rudis, neškodnou hračkou, která nebyla ničím víc než propustkou na věčnost.

Jakmile bylo klání, které v tu chvíli v aréně zuřilo, u konce, pověření otroci odklidili vše, co po něm zbylo, a uhrabali zkrvavený písek. Pak se v portále při delší ose amfiteátru objevil císař. Hudebníci spustili oslavnou fanfáru a dav se předháněl v ohlušujícím provolávání slávy. Commodus vykročil doprostřed arény a potěšeně divákům kynul. Přenádherný imperátorský háv vyměnil za prostou tuniku a vyzbrojil se jediným mečem, nic víc nepotřeboval. U podia na něj čekal arzenál dalších zbraní, kdyby ho monotónní zápas mečem omrzl.

Představitelé jezdeckta a senátoři dobře věděli, co se teď po nich žádá; nebylo to Commodovo první vystoupení. Jakmile se tedy císař vrhl na prvního protivníka, jímž byl dimachaerus vyzbrojený dvojicí dřevěných mečů, a vši silou mu vrazil ostří svého meče do hrudi, ozval se z řad urozeného publika dobře secvičený paján: "Tys vládce, první mezi všemi, tys vyvolenec Štěstěny. Jsi vítězem a vítězem zůstaneš, udatný bojovníku, tvá vítězství přetrvávají věky!"

Opakované provolávání slávy se mísilo s jekotem rozkurážené lůzy i s chroptěním umírajících. Commodus neohroženě kráčel z jednoho konce arény na druhý, oháněl se mečem, zbavoval bezmocné gladiátory hlava paží, sekal je do nohou či do trupu a šířil kolem sebe smrt, utrpení a zkázu. Bez ohledu na výcvik, výzbroj a zručnost, před císařovým mečem si gladiátoři byli rovni a za vladařovými zády se vršila jejich mrtvá těla. Když Commoda zhruba po hodině krvavé dílo příjemně unavilo, opřel se o svůj gladius a pokynul otrokyni čekající před podiem na jeho rozkazy. Pospíšila k němu se zlatou číši ve tvaru rozvitého květu plnou lahodného vína dochuceného medem, jímž se Commodus s chutí posilnil.

Vzápětí se dal znovu do práce. Následovala další jatka provázená nacvičenou chválou a ovacemi publika, další potoky krve. V jednu chvíli si Commodus povšíml jezdce, který ho neoslavoval s patřičným zanícením. Vztekle odhodil meč, vydal se arénou k podiu, chopil se luku, zamířil a jedinou ranou sprovedil opovážlivce ze světa. Jeho druhové teď projevovali svůj obdiv k císařovu bojovnickému umu s ještě větším úsilím a dvojnásob hlasitě, aniž věnovali bezduchému tělu jediný pohled.

Slunce se dotklo západního obzoru a císařův hlad po krvi byl konečně ukojen. Hry se toho dne chýlily k závěru a

publikum čekala poslední bitva, která s gladiátory a divokými šelmami neměla nic společného. Mnozí diváci se v tu chvíli rozhodli svá sedadla raději opustit a dát amfiteátru vale, na to, co mělo přijít, jim scházela síla a možná i žaludek: nastal čas pro sparsio. Ovace lůzy ustaly, dav usedl a vzorně vyčkával, až se v aréně objeví stroj podobný katapultu nazývaný linea.

Tento mechanismus metal do publika poukázky na výhry, jejichž hodnota bývala skutečně různorodá, svazkem koroptví počínaje a venkovským domem konče. Byly to císařovy dary římskému lidu.

Boje, které propukly, když se mezi diváky snesly první poukázky, si brutalitou nezadaly s gladiátorským kláním. Bitky v publiku měly jednoduché opodstatnění, mnozí plebejci si vypůjčili peníze oproti výhře, které se hodlali zmocnit, jiní si nechali od nejrozumnějších spekulantů předem vyplatit za žeton pevně stanovenou částku, bez ohledu na jeho hodnotu.

Commodus se mezitím vrátil do císařské lóže a pobaveně přihlížel rvačkám zdivočelé lůzy. Lidé do sebe kopali, strkali se, sráželi na zem, tahali se za vlasy, někteří se zoufale natahovali po unikající výhře. Klopýtali přes prázdná sedadla, drali se dopředu jako vyhladovělí psi, nedbali zlomených nosů či rukou, kořist stála za všechno podstoupené nepohodlí. Takové bylo poslední dějství dne na gladiátorských hrách. Nedůstojné šarvátky přešly z arény do hlediště, násilí se zmocnilo celého amfiteátru.

Kapitola třináctá - Konec kruté éry

Úplného zákazu gladiátorských her nebylo dosaženo za jediný den, ba ani za jediný rok. Předcházela mu zdoluhavý proces, v němž určující roli sehrály výnosy jednotlivých císařů, jako výraz pozvolného nárůstu odporu vůči tomuto druhu zábavy. První takový edikt vydal císař Constantinus I. Veliký.

Constantinus I. Veliký, celým jménem Flavius Valerius Constantinus, se narodil v Nis (na území bývalé Jugoslávie) asi roku 274 n. l. a vládl v letech 306-337 n. l. Byl to první římský císař, který přestoupil na křesťanství, a do dějin se mimo jiné zapsal založením Konstantinopole (dnešního Istanbulu), hlavního města Východořímské, později Byzantské říše. (Jeho otcem byl Constantius Chlorus [budoucí Constantius I.] a matkou Helena, ta Helena, která podle legendy našla kříž, na němž byl ukřižován Ježíš Kristus, za což se jí později dostalo povýšení mezi svaté.)

Mladý Constantinus si získal velkou oblibu římských legií, kterým velel za otcova tažení do Británie v roce 306 n. l. Rok po otcově smrti jej vojáci prohlásili císařem, přesto strávil ještě dlouhých dvacet let boji se svými mocenskými rivaly a teprve roku 324 n. l. mohl usednout na římský trůn jako svrchovaný vládce.

Před bitvou s uzurpátorem Maxentiem se prý Constantinovi, do té doby vyznavači pohanského slunečního kultu, zjevil Kristus a nařídil mu, aby dal štíty svých vojáků opatřit feckými iniciálami jeho jména. Následujícího dne spatřil císař na nebesích znamení kříže a slova in hoc signo vinces (v tomto znamení zvítězíš). Hned nato v rozhodujícím střetnutí u Mulvijského mostu nedaleko Říma Maxentia porazil.

Vděčný císař učinil roku 313 n. l. přítrž dalšímu pronásledování křesťanů takzvaným ediktem milánským. Jeho další státní reformy se týkaly oddělení civilní a vojenské správy, reorganizace armády a uzákonění dědičného připoutání kolónů (nevolníků) k půdě. Úspěšně sjednotil upadající impérium, upevnil dominát (poslední úsek dějin starověkého Říma, kdy vláda císařů byla otevřeně chápána jako absolutní monarchie) a položil základy pro budoucí vítězství křesťanské víry na konci 4. stol. n. l.

První z Constantinových výnosů týkajících se gladiátorských zápasů spatřil světlo světa v Bejrútu roku 325 n. l. V ediktu, v němž se císař obrací na prefekta pretoriánů Maxima, místodržícího Egypta a asijských provincií, se nařizuje toto:

V čas všeobecného klidu a míru vzbuzují krvavá veřejná představení naši nelibost. Z tohoto důvodu profesi gladiátorů zakazujeme. Ty osoby, které byly do arény odsouzeny za napáchané zločiny, nechť jsou odvedeny na nucené práce do dolů. Tak dojdou zaslouženého trestu, aniž by přitom byla prolita jejich krev.

Jediné nařízení však k okamžitému vymýcení oblíbených gladiátorských her nestačilo. Sám Constantinus udělil výjimku zástupcům kněžstva ve středoitalské Umbrii, kteří směli gladiátorské zápasy pořádat i nadále pod podmínkou, že se jejich konání omezí na etruské náboženské centrum Volsinie (dnešní Bolsena). O pár let později dal Constantinus v rozporu se svým předchozím výnosem odsuzovat do gladiátorských škol únosce:

Únosci dětí, kteří způsobili nezměrnou bolest rodičům, bývali ještě nedávno uvrženi do dolů nebo na jiné nucené práce. Každá osoba, usvědčená z tak hanebného zločinu, nechť je od nynějška při nejbližší příležitosti veřejně předložena šelmám, jde-li o otrocka, nebo předána gladiátorské škole, jde-li o svobodného občana. Kdyby se přitom odsouzenec pokusil uniknout trestu, nechť je na místě sťat.

Navzdory faktu, že učení křesťanské církve zapovídalo věřícím přímou účast na zápasech, ať už jako gladiátorům, lanistům nebo pořadatelům venatii, římstí kvestoři se ještě v roce 354 n. l., tedy po vítězství křesťanské víry, nebránili pořádání prosincových her.

Nařízení zaměřených proti gladiátorským hrám přibývalo. Roku 357 n. l. zakázal Constantius II. účast na hrách vysokým římským úředníkům. V letech 365 a 367 zase císař Valentinianus výnosem zapověděl, aby byli do gladiátorských škol odsuzováni křesťané. Ve východní části Římské říše se poslední gladiátorské zápasy uskutečnily zřejmě v roce 392 n. l. v Antiochii. O osm let později dal císař Honorius zavřít poslední gladiátorské školy v Římě.

Odpor vůči gladiátorským zápasům zpočátku nepramenil ze zásadní změny postoje k praxi, při níž byly dvě lidské bytosti donuceny bojovat na život a na smrt, případně byly předhazovány dravé zvěři. Je zajímavé, co si o této skutečnosti myslel například jeden z nejstarších latinsky píšících křesťanských autorů Tertullianus.

Quintus Septimius Florens Tertullianus (asi 160-220 n. l.) původně v Římě působil jako právník, a to až do období mezi lety 190-195 n. l. Právě tehdy zřejmě konvertoval ke křesťanství. Po návštěvě Řecka a Malé Asie se vrátil do rodného Kartága, kde v roce 197 n. l. dokonce povýšil na biskupa. Kolem roku 207 se stal vůdcem asketické sekty montanistů známé věštěním budoucnosti a mravní přísností. Nesmlouvavé stanovisky sekty vedly k prohlubujícímu se

rozkolu s představiteli tradiční křesťanské církve, což vyvrcholilo obviněním montanistů z kacířství.

Do dnešních dnů se zachovalo třicet jedna Tertullianových teologických pojednání, v nichž neúprosně stupňuje nároky na etiku, morálku a mravní kázeň. Nebýt pozdějšího příklonu k montanistům, nepochybně by byl uznán za jednoho z církevních otců. Jeho vliv na křesťanské teology byl i tak obrovský a mnohé z jeho myšlenek vešly do oficiálního římskokatolického bohosloví.

Tertullianovým nejslavnějším literárním dílem je spis *Apologeticum* (asi z roku 197 n.l.), v němž se zastává křesťanů a vyvrací tehdy oblíbená nařčení, která je vinila z nenávisti ke všemu lidstvu, z nemorálnosti, z podvrtné protistátní činnosti nebo alespoň z hospodářské neužitečnosti. Jinde ve svém díle odmítá pojem kacířství - rozhodování, co je a co není ortodoxně křesťanské, náleží podle Tertulliana pouze církvi. Rovněž nabádal věřící, aby nenavštěvovali gladiátorské zápasy či jinou podobnou podívanou.

K ostouzení gladiátorských her vypracoval vlastní metodu. Nejprve je rozdělil do tří kategorií, a to na závody spřežení, gladiátorské zápasy a divadelní představení, přičemž první označil za šílené, druhé za barbarské a třetí za nemravné. Barbarskost gladiátorských klání však pro něj nespočívala v hrůzném krveprolití, ale v tom, jak hanebně si při nich počínají diváci. V polovině 3. stol. n. l. se církevní autor Minucius Felix sice drží Tertullianova dělení, ovšem v jeho myšlenkách již spatřujeme podstatný kvalitativní posun. Gladiátorské zápasy nepovažuje jen za barbarské, vidí v nich lidská jatka; od kritiky nízkého chování publika dospěl k zavržení vlastní podstaty zápasů.

Církevní otcové se především obávali újmy, které by mohla dojít sledováním gladiátorských her duše křesťana.

V tomto ohledu se výmluvně vyjádřil zejména Augustinus. Narodil se roku 354 n. l. v numidském Thagaste (dnešní Súk Ahrás v Alžírsku) a je všeobecně považován za nejvýznamnějšího z církevních otců a nejuznávanější autoritu západokřesťanského bohosloví. Řečnické vzdělání získal v severoafrickém Thagaste, Madaure a Kartágu. Zde se také oženil a zplodil syna, jemuž dal jméno Adeodatus, "darovaný Bohem".

Pod vlivem Ciceronových spisů se Augustinus vydal na cestu hledání pravdy, která jej zvolna nasměrovala do lůna křesťanské církve. V letech 373 až 382 se řadil ke stoupencům manicheismu, který byl tou dobou v západní části Římské říše velmi oblíbený. Jednalo se o perskou dualistickou filozofii založenou na principu věčného souboje dobra se zlem, což Augustinus považoval za jedinečný základ pro vytvoření nového etického systému. Navíc jej manicheismus přitahoval proto, že netrpěl přepjatými nebo nezdravě přísnými morálními zásadami. Slavná věta "Dej mi zdrženlí. vost a střídmost, avšak nikoli hned teď" je připisována právě Augustinovi.

Kolem roku 383 n.l. se Augustinus vydal do Říma a odtud do Milána, kde se hodlal věnovat studiu novoplatonismu. Při té příležitosti se setkal s milánským biskupem Ambrosiem. Když mu vnitřní hlas velel "Polepši se a čti", vyložil si to jako pokyn ke studiu Pisma a jeho naprostý příklon ke křesťanství byl jen otázkou času.

Po návratu do severní Afriky byl roku 391 jmenován biskupem v Hippo Regiu (dnešní Bône v Tunisku), jímž zůstal až do své smrti v roce 430. Většinu času trávil rozsuzováním nesvářů mezi zastánci různých teologických doktrín, které v té době církví otřásaly, a vášnivými dogmatickými spory s heretiky, případně schismatiky. Ve dvou těchto teologických bitvách figurovali donatisté, představitelé sekty pojmenované podle kartaginského biskupa Donata, kteří odmítali svátost udělenou jiným než bezúhonným duchovním, a pelagiáni, kteří zavrhovali učení o dědičném hříchu.

Augustinovo pojetí křesťanské věrouky, ve kterém nalézáme zmínku o prvotním hříchu i božím milosrdenství a předurčení, se nacházelo někde mezi vírou pelagiánů a manicheistů. Na další vývoj křesťanství mělo nesmírný vliv, Augustinovy myšlenky se ještě po dlouhých staletích objevují u katolických i u protestantských autorů.

Augustinus byl pilný a plodný autor. Ve svém nejslavnějším spise *Confessiones* (Vyznání) z roku 400 n. l. nezvykle otevřeně popisuje vlastní vnitřní boj a duchovní vývoj až do definitivního příklonu ke křesťanství. Mimo nespornou teologickou hodnotu jde o vůbec nejstarší autobiografické dílo v evropské literatuře. Augustinus v něm letmo zmínil zhoubný vliv, jaký měla na jeho spolužáka návštěva gladiátorských her v Kartágu patrně kolem roku 360 n.

Sotva zahlédl krev, naplnila jej zvrácená, barbarská vášeň. Místo, aby se odvrátil, nemohl od kruté scény odtrhnout zrak a vychutnával si její zrůdnost, aniž by si to byl uvědomil. Liboval si v ukrutnosti boje, dal se zmámit šalebnou přitažlivostí krveprolití.

Augustinova spolužáka stihlo jakési "poblouznění mysli", které mu nedopřávalo klid, dokud se znovu nevydal do amfiteátru. Dříve jej přátelé museli k návštěvě her přemlouvat, nyní získával pro stejnou špatnost jiné a "vedl další ovce na porážku".

Augustinus považoval gladiátorské zápasy za zbytečný a nebezpečný únik od závažných skutečností materiálního i duchovního života. Pozastavoval se rovněž nad nejednoznačným přístupem Římanů ke gladiátorům, podivuhodnou směsicí povýšeného odporu a bezvýhradného zbožnění, která byla v této knize nejednou zmíněna. Augustinus zdůrazňoval absurditu tohoto postoje: skupina identifikující se s otroky a prostitutky si v jeho očích nezasluhovala vážnou pozornost.

Historik Thomas Wiedermann upozorňuje na rozporuplný vztah raných křesťanů ke gladiátorským hrám vůbec. Podotýká, že dochované literární prameny "nahlížíjí morální problém krutosti z pozice křesťana, který mohl být jejím svědkem nebo pořadatelem, nikoli však z pozice odsouzeného či gladiátora, který ji byl nucen snášet." Kolem roku 403 n. l. křesťanský básník Prudentius podrobil ostré kritice pohana Symmacha (ten se totiž nevybíravě vyjádřil o saských věznicích, kteří se raději navzájem pozabíjeli, než by vystoupili na jeho hrách) a míní, že odsuzování zločinců k nuceným soubojům v aréně nesmí být déle trpěno; nikoli ovšem z humanitních pohnutek - místo toho měli být předhazováni šelmám.

Krátce poté, kolem roku 404 n.l., došlo k incidentu, který zásadně přispěl k obratu ve vnímání gladiátorských zápasů. Maloasijský mnich jménem Telemachos tehdy vtrhl do arény, aby dvojici zápasníků zabránil vlastním tělem v dalším boji. Přihlížející dav mnichovo počínání natolik rozběsnilo, že se bláhového Telemacha zmocnil a doslova jej roztrhal na kusy. Hrůzný čin přiměl císaře Honorio k vydání zákazu gladiátorských her, který ovšem neplatil v celé říši a

nebyl striktně dodržován ani v Římě. Podle Wiedermanna šlo nejspíš o dočasné zapovězení či spíš o trestné opatření podobné tomu, které Nero uvalil po ostudných šarvátkách v roce 59 n. l. na obyvatele Pompejí. Wiedermann dodává: "Ještě ve třicátých nebo čtyřicátých letech pátého století se vydávaly contorniates, památeční medailony k počtě držitelů konzulského úřadu, na kterých byli znázorněni zápasící gladiátoři. Jeden medailon vydaný kolem roku 410 je dokonce opatřen nápisem: „Necht' se znovuzřízení her vyvíjí příznivě.“

Zmínky o profesionálních gladiátorech se postupně vytrácejí, jakkoli to pochopitelně nelze považovat za důkaz, že pořádání gladiátorských her definitivně ustalo. Divadelní představení, závody čtyřspřeží i venation es jsou zmiňovány i nadále, o gladiátorech však prameny mlčí. Wiedermann k tomu poznamenává: "Církevní koncily v pátém století už gladiátorům nehrozí exkomunikací, jak tomu bylo ještě v Augustinových časech." Veškeré zmínky o zápasech mizí rovněž ze soudobých písemných památek a z literatury, nenajdeme je ani v básních Salmasianského kodexu (Codex Salmasianus), ani v úředních dokumentech týkajících se pořádání veřejných představení, v nichž jsou zmiňovány štvaniče i závody čtyřspřeží.

Sto let po Prudentiovi zapověděl východořímský císař Anastasios I. souboje lidí se zvířaty, podívaná na vzájemná klání divokých šelem však zůstávala nadále přípustná. Ostrogótský vůdce Theodoric, který po zániku Západořímské říše ovládl Itálii, vydal roku 523 n. l. zákaz předhazování odsouzenců šelmám.

Vliv nástupu křesťanství na zrušení a zákaz gladiátorských her není zdaleka tak jednoznačný, jak bychom předpokládali. Nepříjemná krutost a pohanský původ zápasů přitom hrály překvapivě malou roli. Dejme opět slovo Thomas i Wiedermannovi:

"Křesťanská společnost pozdního starověku si už nepotřebovala dokazovat svoji převahu pořádáním krvavých soubojů, nepotřebovala munera jako symbolickou hranici oddělující příslušníky společnosti a společenské outsidersy, kteří už jimi nemuseli nutně být."

Munus nyní zcela nahradila svátost křtu. Řím navíc ztratil svoji izolovanou nadřazenost zbytku Evropy. Jakmile se oddily barbarů asimilovaly a našly uplatnění v římské armádě, ztratilo smysl dělat z nich gladiátory a nutit je k zápasům v aréně.

První staletí vlády křesťanství vykazují stejně málo smyslu pro milosrdenství a soucit jako období římského císařství. V křesťanském Římě a v Byzanci se zápasy s šelmami rychle zbavily pohanského nánosu a našly významné místo ve veřejném životě. Byzantský císař Prudentius považoval předhazování odsouzenců dravé zvěři za zcela přijatelné, ba chvályhodné. Údajně se nechal slyšet, že města, která takto postupují, prokazují svou oddanost Bohu. Od Constantinových časů se rovněž rozšířil rejstřík zločinů, za něž bylo možné odsoudit pachatele k upálení zaživa či k rozsápání dravou zvěří, je však docela dobře možné, že si císař tímto drastickým opatřením připravoval prostor k demonstrativnímu udílení milostí.

Není pochyb o tom, že prvotní křesťané netrpěli zbytečnými predsudky, pokud jde o kruté zacházení se zvířaty a konečnou také s lidskými bytostmi. Thomas Wiedermann nabízí následující důkaz:

Slonovinový diptych vytvořený na počest Areobindových konzulských her konaných roku 506 n. l. zachycuje na jedné ze svých desek dav, který v konstantinopolském cirku přihlíží akrobatům dráždicím medvědy. Na druhé jsou znázorněni čtyři bestiariové, kterak zabíjejí lvy kopím, a zaujmají při tom stejné postoje, v jakých byli zápasníci znázorňováni už o čtyři století dříve.

V pohanské myslí Římanů symbolizovala násilná smrt divokých šelem vítězství civilizace nad chaotickými silami přírody. Obdobně v křesťanském uvažování šelmy nepředstavovaly jen svět přírody podmaněný příslibem spásy, ale také nespoutané nectnosti a vášně, které v sobě musel každý věřící přemoci.

Pro křesťany tedy nespočíval zásadní problém gladiátorských zápasů v ukrutnosti a strašlivém krveprolití, jež sebou nesly; ohrožení cítili v naději na nesmrtelnou slávu, kterou hry dávaly a která nevycházela z víry v křesťanského Boha. V očích pohanských Římanů byl gladiátor navzdory všemu hlasitému obdivu příslušníkem třídy bezprávných, vyvrhel, představitel nejnižších pater společenského žebříčku. Vedl-li si v aréně chytře a statečně, mohl přesto získat uznání, úctu i bohatství. Taková spása však byla pro křesťany nepřijatelná, neboť přicházela prostřednictvím římského lidu, nikoli řízením božím. Z těchto důvodů a s přihlédnutím k principům křesťanské bratrské lásky nemohlo pořádání gladiátorských her přetrvávat.

Dnes jsou ruiny římských amfiteátrů po dlouhá staletí ztichlé. Děs a hrůza gladiátorských zápasů ustala, zápasníci i diváci se dávno obrátili v prach a v arénách, v nichž kdysi krev tekla proudem, se rozhostil klid a mír.

Glosář

ANDABATÉ - gladiátoři vybavení kompletní výzbrojí a helmou bez průzorů; bojovali poslepu a zpravidla z koňského hřbetu.

AUCTORATUS - muž, který složil gladiátorskou přísahu.

BESTIARIOVÉ - profesionální bojovníci s divou zvěří, ale také zločinci odsouzení k předhození šelmám.

CATASTA - plošina přístupná rampou, na níž někdy bojovali retiariové. CAVEA - hlediště amfiteátru.

COCHLEA - dřevěný rotující mechanismus, při venatiu (štvaniči) používaný k odpoutání pozornosti útočících šelem.

CONFECTOR - zřízenec dobíjející raněná zvířata.

DIMACHAEROVÉ - gladiátoři vyzbrojení dvěma krátkými meči.

DOCTOR - instruktor gladiátorů, který v gladiátorské škole vyučoval zápasníky bojovým technikám; doctores se specializovali na určitou zbraň a často byli sami vysloužilými gladiátory.

EDITOR - osobnost pořádající a financující munus, jemuž potom předsedala; v počátcích pořádání her mohlo jít o soukromníka, například o vysokého státního úředníka, později si nárok na pořádání her přisvojili císařové.

ESSEDARIOVÉ - gladiátoři bojující z válečného vozu.

FAMILIA GLADIATORIA - tlupa profesionálních zápasníků v majetku lanisty.

AD FLAMMAS - rozsudek smrti upálením.
GALERUS - kovový plát, jímž si chránili levé rameno retiariové nebo laqueariové.
GALOVÉ - před Augustovými časy se tak říkalo murmillonům.
HRY - představení, na která měl římský lid volný vstup; původně byly pořádány k uctění zesnulé osobnosti, zpravidla po jejím pohřbu, postupně se konaly výhradně pro pobavení lidu.
GREGATIM - gladiátorské zápasy, při kterých se střetly dvě skupiny zápasníků.
HARENARIUS - právní termín pro zločince, odsouzeného k boji v aréně. HONESTIORES - privilegovaná vrstva v pozdním starověku.
HOPIOMACHOVÉ - gladiátoři chránění dlouhým, obdélným štítem a patrně kompletní zbrojí, těžkooděnci.
LANISTA - majitel skupiny gladiátorů odpovídající za jejich výcvik; vycvičenou skupinu pronajímal pořadateli her.
LAQUEARIOVÉ - zápasníci používající laso.
LIBELLUS NUMERARIUS - program prodáváný v ulicích města před započatím her se jmény gladiátorů, kteří měli toho dne zápasit.
LUDI - a) svátky k počtě různých božstev; b) gladiátorské školy.
AD LUDOS - rozsudek ke třem letům vystupování v aréně jako gladiátor a dvěma rokům vězení.
MANICA - kožený, kovem pobitý pás chránící gladiátorovu paži se zbraní.
MISSIO - omilostnění poraženého gladiátora, který přesvědčil diváky a pořadatele svou statečností a bojovností.
MUNUS (mn. č. MUNERA) - "povinný dar" (pozůstali byli vázáni povinností vystrojit zesnulému pohřeb); později to byly "hry pořádané úřadem lidu", místo rituálního charakteru se stala jejich cílem drastická lidová zábava.
MURMILLONI - gladiátoři bojující v plné zbroji, k ochraně jim sloužil obdélný štít a helma s průzory a ozdobou ve tvaru ryby (v předaugustovských dobách zvaní Galové); jejich nejčastější protivníky byli retiariové.
NAUMACHIE - rekonstrukce námořních bitev na uměle vyhloubených vodních plochách, místo skutečných vojáků bojovali odsouzení nebo gladiátoři; poprvé se objevují za Caesara.
OCREA - holenní chránič; u gladiátorů zvaných Thrákové též kolenní chránič.
PALUS - dřevěný cvičný kůl, na kterém si zápasníci pilovali bojovou techniku.
POMPA - slavnostní přehlídka gladiátorů za doprovodu hudby, která předcházela gladiátorským zápasům.
PROBATIO ARMORUM - prohlídka zbraní gladiátorů obvykle prováděná pořadatelem her.
RETIARIOVÉ - gladiátoři oděni lehkou tunikou a vyzbrojení sítí a trojzubcem (tzv. sít'aří); jejich obvyklým soupeřem býval murmillio nebo secutor.
RUDIS (též SUMMA RUDIS) - dřevěný cvičný meč, který též sloužil jako symbol dosažení svobody obřadně předáváný gladiátorovi při uvolnění ze služby.
SAGGITARIOVE - typ gladiátora vyzbrojený lukem a šípy.
SAMNITÉ - v předaugustovské éře se tak říkalo secutorům.
SECUTOŘI - gladiátoři vybavení holenními chrániči, manikou a přilbou s průzory (tzv. stíhači).
SILVAE - štvanice v kulisách lesa nezřídka tvořeného skutečnými stromy.
SINE MISSIONE - boj na život a na smrt; sebestatečnější gladiátor neměl v případě porážky nárok na milost.
SPOLIARIUM - místnost, v níž byla těla zabitých zápasníků zbavována zbroje; vstupovalo se do ní tzv. zádušními dveřmi při delší ose arény naproti portálu, jímž gladiátor na bojiště vstupovali.
STANS - zápas, který nekončil jednoznačným vítězstvím.
SUPPOSITICUS - náhradník poraženého; gladiátor, který nastupoval do arény bezprostředně po ukončení předchozího zápasu, aby se utkal s vítězem.
THRÁKOVÉ - gladiátoři bojující v thráckém stylu, tedy s okrouhlým štítem a zahnutým mečem.
TIRO - gladiátorský nováček.
VELARIUM - obrovská plachta, která se napínala nad hledištěm, aby diváky chránila před sluncem. VELES - gladiátor bojující kopím.
VENABULUM - zbraň podobná oštěpu zpevněná železným hrotem; užívali ji venatores pro boj s šelmami.
VENATIONES - štvanice, při kterých byla v aréně pobíjena nejrůznější divoká a exotická zvířata.
VENATORES - zápasníci se zvířaty, obdoba termínu bestiarii.